

SUFLETUL ASCUNS AL CASEI

ALBERTO EIGUER

ALBERTO EIGUER

SUFLETUL ASCUNS AL CASEI

Traducere din limba franceză
de **Gabriela Dumitru**

PPT
PSIHOLOGIA
PENTRU
TOȚI
TREI

Prefață la ediția a treia

Începând cu ultima ediție a acestei lucrări, din ce în ce mai multe persoane sunt interesate de psihologia casei. Ele sunt animate de multiple motive: exigențele unui urbanism sensibil la creșterea populației urbane, la crearea de noi orașe, la locuințele insalubre, la poluarea atmosferică, la creșterea nivelului oceanelor și la migrația ecologică... Printre aceste situații îngrijorătoare, criza de sănătate a pandemiei COVID-19 ne-a bulversat modul în care ne raportăm la casă.

Orașele mari atrag segmente noi de populație, în același timp, simțindu-se din ce în ce mai mult dorința de a se instala în orașe mai mici sau în mediul rural. Internetul pare o soluție împotriva izolării, permițând păstrarea legăturii cu cei dragi, în timp ce se continuă activitatea profesională. Să dispui de o locuință mai mare, poate și cu o grădină, oricum cât mai aproape

de natură, este un deziderat mai râvnit ca niciodată. Oamenii caută o locuință nouă pentru îmbunătățirea confortului și pentru a se simți mai bine în ea; știm că starea de bine începe de acasă (Eiguer, 2013).

Toate acestea fac ca studiul psihologiei casei să fie de mare actualitate.

Izolarea impusă de imperativele de sănătate publică merită o atenție specială. Aceasta a luat prin surprindere o populație care se teme de viitorul său sau chiar de dispariția sa. Casa a devenit un refugiu vital; a fost dintotdeauna, cu siguranță, dar de data aceasta a devenit o urgență. Am subliniat-o de mai multe ori în această carte: am vorbit despre casă ca despre un refugiu, o oază de pace, un loc de confort și de reîncărcare a bateriilor. Zilele acestea, casa a devenit, chiar și pentru câteva luni, un adăpost destinat supraviețuirii. Cu toate acestea, criza sanitară și izolarea au declanșat diverse reacții, chiar opuse.

În ceea ce privește locuința, un număr mare de persoane au simțit-o ca pe un loc sufocant care a supradeterminat neputința și incertitudinea în fața crizei; de asemenea, ca pe un factor de acutizare a conflictelor provocate de apropierea dintre cei dragi. Acest lucru a făcut să crească prejudecățile, provocând chiar violențe în interiorul familiilor (Eiguer, 2020b).

Pentru alte persoane însă, s-a arătat a fi un loc al potențialităților neașteptate: plăcerea timpului consacrat apropiaților, a creativității. Ne-am cunoscut mai bine și i-am redescoperit pe cei dragi.

Studierea acestor trei dimensiuni este urgentă: mai întâi a fost criza sanitară, apoi cea economică, iar acum trebuie să ne confruntăm cu criza psihiatrică. Și este una serioasă.

Mă voi ocupa mai târziu de reacțiile pozitive. Acum voi trata câteva situații clinice apărute în perioada izolării și a renunțării treptate la restricții. Reacțiile psihice disfuncționale sunt

numeroase: depresii, fobii, hipervigilență, hărțuire, preocuparea obsesivă pentru curățenie, agresiuni domestice asupra celor mai fragili, copii sau seniori, și violența de gen. Acestea au luat forma violenței fizice și psihologice, precum și a privării sau a autoprivării, în special la pacienții psihotici care, dezorientați și paralizați, au rămas incapabili să meargă la cumpărături și să se alimenteze. A crescut numărul modalităților rare ale violențelor domestice precum privarea de libertate, constrângerea fizică, tortura sau înjunghierea. S-a manifestat o neîncredere persistentă, care a condus la privarea de tandrețe, de conversație sau la alungarea din locuință a unui soț, a unui copil mic sau a unui adolescent, desemnați ca perturbatori. Au avut loc multe separări în cupluri, unele dovedindu-se ireversibile.

Odată cu ridicarea restricțiilor, negarea riscului de contaminare a dus la abandonarea măsurilor de protecție, aceasta mergând mână în mână cu

agitația, cu dorința de a „se distra“, dorind recuperarea „timpului pierdut“ și de a „petrece“ cu orice preț.

Cu toate acestea, nu casa este problema, ci utilizarea ei; privarea de ieșiri, de activitate profesională, de contact cu prietenii și apropiații, de distracții, de călătorii, pe scurt de libertate, nu a putut fi compensată de sarcinile casnice sau de relaționare. Pentru aceste cazuri, izolarea a fost o oportunitate ratată.

Acum, aspectele pozitive. Unii oameni s-au dedicat pregătirii de preparate culinare noi, ordonării obiectelor și documentelor, îndeplinirii treburilor casnice, grădinăritului, jocurilor... Membrilor acestor familii li s-a oferit ocazia să discute, să-și împărtășească amintiri și să-și facă confidențe. S-a simțit un puternic sentiment de comunicare; transmiterea intergenerațională regăsită. Pentru mulți dintre concetățenii noștri, aceasta a fost o descoperire.

În general, ce este casa pentru noi? Această întrebare revine fără încetare în paginile care vor urma. Casa ne servește pentru multe lucruri. Ne poate atrage, seduce chiar. Din multitudinea de răspunsuri, faptul că acolo suntem naturali contribuie la bunăstarea de acasă.

Când ieșim în lume, la școală, facultate, serviciu, activități sociale, asociații etc., ne aranjăm. Când suntem afară, atitudinea noastră nu seamănă cu atitudinea pe care o avem înăuntru; în contact cu lumea, suntem poate mai preocupați de aspectul nostru, putem să adoptăm în mod legitim diverse roluri și să adoptăm maniere adaptate situației, fiind totodată naturali în gesturi și sinceri în angajamentul nostru. În familie, este diferit. Cu alte cuvinte, din momentul în care ne întoarcem acasă, ne permitem mai multă spontaneitate și încercăm să fim mai autentici.

Casa ne permite, în acest caz, să ne întâlnim și să rămânem mai aproape de propria noastră natură, pentru a ne arăta adevăratul sine.

În același timp, casa noastră este o reflectare a sufletului și a visurilor noastre. La momentul izolării, s-a transformat într-un spațiu securizat, nu doar într-un refugiu. Spectrul bolii ne-a amenințat. Pentru unii, aceasta a fost ocazia mobilizării resurselor pentru a se regăsi. Întrebarea este dacă, pe cât posibil, încercăm să facem ceva cu această izolare. Nu este vorba de a cădea în romantismul momentului și nici de a diminua consecințele dramatice ale pandemiei, ci de a crea o nouă libertate: o odă adusă acțiunii, creativității și autorefecției, momentului în care totul ne încurajează la inerție. Și dacă, în vremuri de criză, casele noastre ar deveni terenul propice schimbării?

Situația a fost un test și o revelație pentru mulți. Casa a devenit locul unde ne puteam gândi la viitor, fiecare la nivelul său. În locuințele noastre,

ne-am confruntat cu tot ceea ce nu am făcut (sau n-am făcut destul de bine), cu ceea ce ne-am fi dorit să facem. Am fost tentați să întocmim bilanțul. Și ne-am imaginat ce urmează. Ne-am întrebat ce vom face altfel, de îndată ce situația se va îmbunătăți; tânjeam, de exemplu, după micile ritualuri cotidiene pe care nici nu le mai remarcam. Casa s-a transformat într-o *oglinză*. Deși constrânși, eram mai liberi, într-un fel.

Am devenit și mai buni: nu a fost timp pentru judecată, ci pentru îngăduință față de ceilalți. Consecințele psihologice ale unei încetări bruște a activității, ale șomajului, chiar ale falimentelor variază de la o persoană la alta. Telemunca nu a rezolvat nevoia de contact cu colegii, coechipierii, prietenii și cunoștințele... Descurajarea și sentimentul de singurătate erau foarte reale. Pentru fiecare criză, există mai multe reacții și răspunsuri în cadrul populației. Dar suntem cu toții

în aceeași barcă. O Arcă a lui Noe? Un pic de bunăvoință mi se pare deci esențială.

Cum să găsești un moment de împlinire acasă? Prin lectură, scris, jocuri de societate sau electronice, căutând singur sau împreună printre vechile fotografii, filme, romane? Mai mult ca oricând, casa a avut ocazia să redevină un loc de plăcere și de ușurare, care diminuează sentimentul de sufocare. Important era să-ți distragi atenția și, de asemenea, să te hrănești cu toate aceste expresii ale spiritului. Să nu uităm că psihicul nostru, veșnic curios, are nevoie de fantezie.

Recurgerea la activități sportive și chiar mai mult, artistice, favorizează evadarea. Creând, uităm lumea exterioară și trecerea timpului.

Casa copilăriei a redevenit, brusc, la modă... Pe de o parte, pentru că mulți s-au dus acolo pentru a se refugia. Au găsit acolo membri ai familiei pe care îi vedeau rar, unchi, mătuși, veri... În unele cazuri, s-au reunit copii având deja o viață independentă și locuind

departe. Pe de altă parte, amintirea posibilităților din propria copilărie părea reparatorie; petrecerea unor momente de vacanță în familie cu bunicii, de exemplu, evoca o activitate plăcută și lipsită de griji.

La ieșirea din starea de izolare, orășenii au decis să reinvestească în casa de vacanță... crescând cererea de case vechi. Suntem întotdeauna mobilizați de simboluri, și nu atât de mult de bunurile materiale.

Nu știu în ce proporție oamenii au experimentat efecte pozitive sau negative în această perioadă. Ceea ce îmi pare evident este că această criză a reînnoit interesul pentru cercetările asupra psihologiei căminului.

De aceea este înțelept să rămânem prudenți în exprimarea concluziilor, evitând două capcane:

- 1) Aceea de a cădea în anecdotica la care suntem invitați de bogăția de informații.
- 2) Aceea de a se cantona într-o descriere clinică încercând să înțelegem consecințele crizei

sanitare pe perioada izolării și odată cu ridicarea restricțiilor. Dimensiunea psihopatologică personală are cu siguranță un rol în originea deviațiilor, însă cel mai probabil s-a produs o conjuncție între psihologia subiecților și modul în care aceștia își experimentează spațiul de locuit.

Mai mult ca niciodată, ne întrebăm la ce folosește casa, care sunt resorturile și funcțiile sale, ce ne aduce și care este prețul plătit pentru aceasta.

Clinicienii au fost foarte solicitați pentru a atenua dificultățile, iar instrumentele lor de lucru s-au schimbat rapid, luându-i prin surprindere. Este cazul teleconsultației și terapiei online, mijloace de tratament și de urmărire a rezultatelor pe care a trebuit să învețe rapid să le utilizeze cu acești pacienți care nu aveau voie să iasă din case pentru consultație (Eiguer, 2020a). Din practică, am remarcat efectele modului în care privim interiorul caselor pacienților noștri în timpul terapiei

online. M-a dus înapoi la perioada când făceam vizite la domiciliu, o activitate care m-a ajutat foarte mult să înțeleg modul în care pacienții și familiile lor își aranjează habitatul în funcție de propria psihologie. Consultațiile video și terapiile virtuale ne dezvăluie multe secrete despre funcționarea lor psihică, prin intermediul habitatului lor, în care suntem introduși pe parcursul zecilor de minute de conexiune.

De asemenea, este interesant de observat locul pe care îl aleg pacienții pentru a se conecta. Nu este deloc lipsit de importanță; uneori locurile sunt foarte intime, cum ar fi dormitorul lor, unde ei stau întinși pe pat, sau un loc minuscule, ferit de ochii celorlalți. Uneori, la consultație participă și alți locuitori ai casei, trec prin cadru sau se strecoară pe furiș. Suntem asistați de animalele domestice; vedem obiecte decorative, ordinea sau dezordinea care domină

acolo. Indecență? Să nu uităm însă că pot fi arătate multe pentru a ascunde principalul lucru.

Toate acestea au o semnificație care ne-ar putea permite să ne cunoaștem mai bine pacienții și, de asemenea, să identificăm interacțiunea dintre habitat și personalitate. Căci, dacă mintea configurează spațiul de locuit, în aceeași măsură ea este configurată de el.

Această nouă ediție poate aduce noi răspunsuri la întrebarea cum să trăiești mai bine acasă.

Cu acest prilej, doresc să-mi exprim recunoștința tuturor celor care mi-au transmis impresiile lor pe acest subiect; cu unii am devenit prieten, datorită pasiunii noastre comune pentru casă. Am auzit povești de viață foarte interesante și sincere, de parcă sufletul casei ne-ar fi adus împreună. Am fost chiar surprins să văd câte persoane experimentează casa ca pe o emanație a experienței lor personale. Pielea, oasele, mușchii sunt aproape în continuitate cu habitatul. Aș spune că

trupurile se mișcă într-un spațiu mergând înainte și înapoi de mii de ori, ca pentru a și-l însuși pe deplin. M-am inspirat din toate aceste experiențe pentru pregătirea prezentei ediții.

Casa este foarte personală, dar și colectivă, chiar anonimă, fiecare pierzându-se în multitudinea de oameni care locuiesc pe un teritoriu atât de mare precum Pământul, care li se pare acum prea strâmt pentru a se dezvolta.

Prefață la ediția a doua

De la apariția primei ediții, am primit mărturii de la multe persoane care și-au manifestat interesul față de subiect și au apreciat modul de abordare ales. Le mulțumesc din toată inima. Unii au spus că vor să dezvolt cutare sau cutare aspect al casei. Temele care au necesitat clarificări sunt în principiu mutarea și simbolismul obiectelor. Unii colegi au recunoscut o nouă perspectivă în modul în care pot trata funcția căminului în timpul recompunerii familiale sau a integrării familiale homosexuale. Alți colegi au apreciat că am vorbit despre experiența mea personală, ceea ce m-a făcut să îmi doresc să adaug un episod din copilărie în această nouă ediție (*Smochinul*, pp. 69–71). Cei care au emis critici m-au ajutat și ei să aprofundez această cercetare și toți m-au făcut să vreau să le răspund în această nouă ediție corectată, actualizată și adăugită.

Cu arhitecții, decoratorii și designerii de mobilier și accesorii, am avut un dialog fructuos. Am recunoscut că, dacă avem de-a face cu habitatul, trebuie să ne gândim mai întâi la om. Progresele în ceea ce privește confortul, frumusețea și funcționalitatea sunt constante; însă conexiunea dintre habitat și psihologie nu este atât de evidentă. Să luăm câteva exemple: construirea de clădiri din ce în ce mai mari, orașe noi fără a ține cont de mediul existent, fără a asigura suficiente spații verzi și locuri de joacă și divertisment pentru copii și tineri, iar în ceea ce privește decorarea interioară, căutarea tot mai pronunțată a exotismului în proiectarea mobilierului sau a obiectelor, după criterii care nu corespund spiritului culturilor ce se doresc a fi evocate. Cei care caută autenticitatea pun mortar pe pereții interiori sau montează un tavan din grinzi de lemn etc.

Creatorii conceptului trebuie desigur să propună, să sugereze, să încurajeze, dar înainte de a proiecta modele noi,

este necesar să se stabilească un dialog între utilizatori și aceștia. „Tendința” nu ar trebui să fie o direcție dată de câțiva creatori intuitivi și geniali, dar izolați. Dacă s-ar lucra într-o echipă interdisciplinară la care se adaugă utilizatorii simpli, mi se pare că am avea cu toții de câștigat în ceea ce privește aplicabilitatea și satisfacția.

Această carte arată modul lent, dificil, riscant, plin de capcane în care se construiește legătura dintre om și habitatul său: o adevărată provocare ce necesită energie și chiar curaj. Subliniind dimensiunea de grup și interactivă a habitatului, pun aici întrebări care pot lărgi domeniul.

Proiectul meu a beneficiat de numeroase influențe, în primul rând din partea colegilor terapeuți cu care am participat la grupuri de cercetare, conferințe și simpozioane, în special cele organizate de Societatea de Terapie Familială Psihanalitică din Ile de France, Centrul de Cercetări Psihanalitice ale Cuplului și Familiei (C.R.P. C.F.), Florența, Italia,

Facultatea de Psihologie a Universității Franche-Comté și Asociația Apsylian, din Lyon. Contribuțiile lor sunt amintite și discutate în carte.

Ediția prezentă are un capitol nou, „Ordine și dezordine în casă”. Acesta conține o serie de exemple, la fel ca și celelalte părți ale cărții. Tema este supradeterminată de accentuarea culturală dată noțiunii de ordine. De teamă să nu merg împotriva viziunii de masă, mi-a fost greu să-mi exprim în cuvinte sentimentul că dezordinea poate fi și sănătoasă. Casa este organizată și ordonată după logici care sunt cele ale inconștientului și intersubiectivității de grup (proces primar), adică nu sunt neapărat raționale (proces secundar). În orice caz, rațiunea ar trebui să servească dorințelor profunde și nu să se impună asupra lor. Cum să vorbim de procese primare cu limbajul proceselor secundare? Cum să înțelegi că dezordinea are logica sa și că poate conduce la o stare de bine? Sper să inițiez o reflecție asupra ordinii, fără să

fi rezolvat poate toate perspectivele pe care le deschide și care sunt foarte interesante.

Introducere

Suntem într-un număr atât de mare interesați de căminul familial întrucât acesta reprezintă pentru noi un loc singular de confort și siguranță, care permite visarea... Familia și casa sunt aproape sinonime. Cuvântul casă este dat ca echivalent pentru familie, cuprinzând ascendenții în expresii de genul „casa ilustră” sau „casa regală”. În diferite instituții, sediul social se numește „firma-mamă” și „filialele” (din latinescul *filius*, copil), celelalte unități, sucursalele! Dar casa pare a fi un loc aproape inaccesibil pentru nenumărați oameni. Nu există zi în care habitatul să nu fie menționat în mass-media, pentru a evoca drama locuințelor precare, a persoanelor fără adăpost în urma evacuărilor, despărțirilor, crizelor familiale, războaielor sau dezastrelor naturale. Problema îngrijorătoare a orașelor o reprezintă lipsa locuințelor, clădirile

uniforme, urâte, ușor degradabile, de unde tinerii fug, din lipsă de spațiu și intimitate, pentru a se regăsi în stradă: nu au locuri comune pentru petrecerea timpului liber și pentru practicarea sporturilor sau, pur și simplu, locuri de întâlnire cu alți tineri care, ca și ei, caută repere.

Aceste pierderi și frustrări sunt surse de suferință. Există o privare comună tuturor acestor dificultăți: imposibilitatea de a fantasma, de a gândi, de a visa. Deoarece casa îți permite să visezi; visăm în legătură cu ea; este însăși condiția visului și onirismului familial. „Casa adăpostește reveria, casa îl protejează pe visător, casa ne permite să visăm în pace“, recunoaște Gaston Bachelard în *Poetica spațiului* (p. 38). El adaugă: „Reveriei îi aparțin valori care îl marchează pe om în profunzimea sa. Reveria are chiar un privilegiu de autovalorizare. Ea se bucură direct de propria ființă. Așa încât locurile unde *am trăit reveria* sunt restituite de la sine într-o nouă reverie. Locuințele din trecut sunt în noi

nepieritoare tocmai fiindcă amintirile vechilor locuințe sunt retrăite ca niște reverii“. Toate aceste reședințe evocă în mintea noastră casa în care ne-am născut (p. 38), adevărată, autentică. Ea ne locuiește, își reface o piele în visurile noastre. Și cine spune casă natală vorbește de originile noastre, de conceperea noastră și de strămoșii noștri. Matricea rămâne modelul familial al casei.

Ideea de a atașa casa familiei mi se pare că îmbogățește perspectiva sa psihologică. Lumea domestică se desfășoară acolo. Propun chiar să ne gândim de acum la familie ca fiind constituită din legături de *coabitare*, pe lângă legăturile de *filiație* și de *rudenie* evocate clasic. Familia are nevoie de casă, așa cum casa este concepută pentru a fi locuită de mai mulți membri ai aceleiași familii.

Cartea de față studiază aceste legături de coabitare. Pentru aceasta introduc un concept, *habitatul interior*, o reprezentare psihică, sinteză a reprezentării propriului corp și a

grupului familial, care organizează inserția noastră în spațiul de locuit. Importanța *intimității* familiale este subliniată în legătură cu forțele inconștiente care se acumulează în locul în care trăim (Capitolul 2). Casa creează condițiile pentru ca oamenii să se simtă confortabil și sprijiniți acolo, printre cei dragi, în timp ce *obiectele* cu care se amenajează casa, temă studiată în continuare, ordonează acest teritoriu al intimității. În a doua parte, se vorbește despre *amenajarea* acestui spațiu: examinez, pentru început, forțele inconștiente care lucrează atunci când un bun este *dobândit* sau reparat. Problema *moștenirii*, tratată în capitolul următor, ne interesează cu atât mai mult cu cât multe persoane nu sunt în situația de a locui într-o casă lăsată moștenire. Vine apoi vremea *mutării*, abordată într-un capitol separat. În partea a treia, patru capitole abordează destrămarea și reșeserea legăturilor familiale prin efectele rezidenței: în primul rând, studiez consecințele *pierderii locuinței*. În al

doilea rând, susțin că a conviețui în familie poate ajuta la refacerea *legăturii de filiație* (Capitolul 8). Aceeași idee se aplică în cazul *cuplului*, în situație de divorț și reconstrucție; acest lucru este abordat în Capitolul 9. În cele din urmă, tratez ordinea și dezordinea, amândouă putând apărea ca simptome sau modalități de rezolvare a dificultăților (Capitolul 10).

Diferitele capitole sunt străbătute de una dintre întrebările mele, cea a misterului relației cu celălalt, *a legăturii*, căreia i-am dedicat articole și cărți. Dar nu mă ocup aici de bazele teoretice ale acestui concept: mi-aș dori ca cititorul să-mi împărtășească, prin evocarea propriei experiențe, importanța noțiunilor de reciprocitate și intersubiectivitate. Are, cu siguranță, certitudinea că viața se construiește în compania celorlalți, rude, cunoștințe și prieteni, care ne luminează și ne inspiră.

Sper ca aceste elaborări să îi permită să înțeleagă mai bine angajamentul profund al relațiilor sale cu casa. Îl

intuiește, bineînțeles. Știe că locuința este un subiect sensibil. Este încărcată de emoție, nostalgie, istorie. Și știe câte eforturi se pot face pentru achiziționarea sau închirierea unei locuințe, a unei case de vacanță, a unui birou sau loc comercial.

Cu toate acestea, cuvântul *casă*, atât de sugestiv și de bogat, este utilizat în moduri foarte diverse pentru a desemna atât firma în care se lucrează, casa [regală a] Franței, casa de educație*, de păpuși, de nebuni, de detenție, de toleranță, de comerț, editură, casă a studenților, de pensii, de odihnă, de sănătate etc.** Termenul „Palatul de justiție” subliniază că este vorba de o casă dintre cele mai nobile.

Cuvântul „locuință” este un sinonim îndepărtat, care se aplică și locuinței actuale a cuiva. Termenul casă conferă o notă caldă locului așa-numit; vorbește de primire, de ospitalitate sau de securitate. El mai spune că vom fi la adăpost de privirile din afară. Îi sunt

delegate calitățile primei case. Un produs „făcut în casă” ne asigură calitatea acestuia.

Pentru această lucrare, m-am inspirat din clinică și din cercetare: *direct* prin observarea modului în care trăiesc familiile în timpul consultațiilor la domiciliu, ca parte a activităților mele clinice, și *indirect*, prin ascultarea discursurilor în terapie. Pentru fiecare subiect, organizarea spațiului se traduce într-un anumit mod de a-și reprezenta cadrul ședinței. Această reprezentare ne interesează și constituie unul dintre obiectivele cercetării. Este vorba de o metaforă comună tuturor oamenilor? În orice caz, acest lucru ne face să fantasmăm.

Să dăm deci cuvântul pereților noștri.

---

* *Les maisons d'éducation de la Légion d'honneur* erau școli secundare înființate de Napoleon și destinate inițial educării fetelor ai căror tați, bunici sau străbunici primiseră Legiunea de onoare. (N. red.)

** În limba franceză exemplele sunt mai numeroase, întâlnindu-se inclusiv termenii *hôtels d'impôts* (direcție de impozite), *de police*

(secție de poliție), *de ville* (primărie), *Hôtel-Dieu* (spital, fiind, totodată, și numele celui mai vechi spital din Paris). (*N. red.*)

Partea întâi

Corpul casei

1

CONCEPTUL DE HABITAT INTERIOR

[O casă] este mai mult decât un corp de locuință, ea este un corp de vise.

GASTON BACHELARD, *POETICA SPAȚIULUI*

Pentru început ar fi interesant să răspundem la aceste întrebări: Care sunt activitățile minții ce inspiră reprezentarea casei? Care sunt dinamicile inconștiente pe care le punem în joc pentru a o locui?

Răspunsurile sunt dispuse pe mai multe niveluri, deși o idee se

evidențiază cu putere. În cazul fiecăruia dintre noi, imaginea pe care o avem despre corpul nostru este proiectată asupra habitatului. Acesta este amenajat, construit și modelat de respectiva imagine. Această idee, propusă de psihologie, se confirmă și în amenajarea spațiilor mai mari.

Conform cercetărilor în urbanism, orașele par să fi fost construite spontan după modelul corpului nostru și al funcțiilor sale, de parcă locuitorii și-ar fi proiectat reprezentarea. Oferim drept exemplu orașul Paris cu cei „doi plămâni” reprezentați de Bois* de Boulogne și Bois de Vincennes. În mod similar, fiecare oraș are un centru „nevralgic”, o inimă în care ar trebui să se desfășoare activitățile decizionale care însuflețesc orașul. Analogia cu creierul poate fi susținută. Putem compara conexiunile nervoase și vasculare cu căile de circulație, a căror funcție este de a lega sectoare și de a facilita schimburile culturale, economice, aprovizionările etc. Cu toate acestea, căile de circulație vor

separa, de asemenea, părțile orașului, așa cum Sena, de exemplu, îl separă în malul drept și malul stâng, ce diferă prin activitățile și spiritul lor, sau marile bulevarde, într-o parte centrală comercială și o parte exterioară, artizanală, sau Bulevardul Periferic. Acesta din urmă seamănă cu o piele. Dificultatea cu care ne confruntăm când traversăm pe jos axele menționate nu explică aceste diviziuni, dar, de fapt, aceste axe devin o instituție separatoare în mintea noastră. Mobilizează ele sentimentul de straniu atașat exteriorului și necunoscutului, care sunt departe? În anatomia noastră, așa funcționează nervii și vasele de sânge: ele „conectează“, „conduc“ fie substanțe nutritive, fie un curent electric, în timp ce compartimentează mușchii și alte organe.

În interiorul casei, activitățile se desfășoară în același mod în locuri mai mult sau mai puțin specifice, acordându-se unor *funcții corporale* determinate: alimentație, excreție,

odihnă, sexualitate, somn. Există un sector de activități „diurne” (pregătirea și luarea mesei, lectură, primirea oaspeților), partea cea mai apropiată de intrare, și un sector al celor mai intime activități de „noapte” (dormitoare, băi, toalete), care este mai îndepărtat. Astfel, această distribuție servește la facilitarea, printre altele, a funcțiilor noastre corporale, fiind vitală pentru noi; în același timp, aceste funcții influențează amenajarea spațiilor prin modul în care le reprezintă psihologia noastră.

Casa trebuie să fie solidă pentru a ne putea conține, adică „dură” și „etanșă și închisă la exterior” pentru a ne asigura printr-un spațiu delimitant, care ne permite să ne simțim confortabil. Totodată, ea trebuie să fie „suplă” și „deschisă” pentru a ne ajuta să ne dezvoltăm activitățile în mod adecvat, fără a ne separa de lumea cu care comunicarea noastră rămâne esențială. Ne așteptăm ca domiciliul să ne fie la fel de util și o sursă de satisfacție ca și corpul nostru. Drept

urmare, reproducem mai mult sau mai puțin „designul” corpului nostru asupra habitatului; acolo recreăm conturul formelor noastre și fiziologia lui.

DE LA PERCEPȚIA CORPULUI LA REPREZENTAREA LUI

De reținut că nu avem o viziune perfectă asupra corpului nostru deoarece acesta este configurat în funcție de experiența noastră psihologică, de emoțiile noastre și de o serie organizată de reprezentări psihice, imaginea corpului. Paul Schilder, neuropsihiatru și psihanalist de geniu, a fost cel care a teoretizat acest concept ca o formațiune în construcție, care reunește percepții, afecte, fantasme și gânduri despre corp și care are o funcție esențială în ideea în sine, în comportamente și în relațiile cu mediul. El pleacă de la ideea lui Freud (1923) conform căreia Eul psihic este înainte de toate un Eu corporal. Imaginea corpului susține ființa, îi dă

putere, o siguranță și o încredere fără de care nicio experiență vitală nu ar fi posibilă. Schilder (1923) vorbește bine de construcție, adică despre o instanță care se clădește pe baza experiențelor venite din propriile senzații (tactile, vizuale, proprioceptive etc.) și în contact cu persoane apropiate, începând cu mama. Ideea cea mai apropiată de imaginea pe care o avem despre corpul nostru este poate cea a unui volum tridimensional, care circulă între alte spații, între alte corpuri. Prin imaginea corpului avem capacitatea de a nu ne ciocni cu alte obiecte din jurul nostru, despre care avem o noțiune destul de completă a volumului și a gradului de proximitate.

Nu este doar una sau o serie de percepții. Acestea sunt *reprezentări inconștiente*, care au sarcina de a ordona imaginea corpului, în parte datorită capacității lor de a se conecta într-un mod articulat. Reprezentarea inconștientă este una dintre expresiile pulsionii de la nivelul proceselor psihice, cealaltă fiind afectul. Pulsiunea

o animă, iar când spunem pulsione, spunem tensiune, excitație, senzație voluptuoasă, plăcere dată de actul descărcării, precum orgasmul.

Să aruncăm o privire mai atentă asupra conceptului de reprezentare, pentru că vom reveni la utilizările sale cu diferite ocazii. Printre altele, aceste utilizări au remodelat, adică au schimbat conceptul așa cum era el în forma sa inițială. Maniera modernă de a gândi despre reprezentare diferă de cea originală. Dar să o luăm pas cu pas.

Reprezentarea inconștientă se reunește cu reprezentările preconștiente și conștiente. Acestea sunt în mod obișnuit recunoscute de către psihologia clasică. Reprezentarea este evocarea unui fapt al realității exterioare sau a imaginii unei persoane, o percepție, pe scurt, dar pe care psihicul și-o însușește rapid, dându-i subiectului un sens și o culoare aparte. În toate cazurile, există o elaborare, adică un travaliu pe care l-am putea asocia sculptorului care fasonază lutul.

Reprezentarea este deci în primul rând o idee animată de o excitație, pulsivă, care urmărește să găsească o satisfacție în lumea exterioară. Această excitație are un caracter sexual sau violent. Totuși, reprezentarea inconștientă este un ecou al reprezentării din exterior: o urmă a experienței cu faptul sau cu obiectul exterior. Această dublă amprentă – atât exterioară, cât și interioară –, este esențială. Altfel experiențele ne-ar lăsa indiferenți sau dimpotrivă, total nedumeriți. Adesea, într-un al doilea timp și printr-o interpretare care implică raționament deductiv, reprezentările sunt surprinse în adevăratul lor sens. Acesta este momentul în care ele pot speria, dezgusta etc. (experiență ulterioară). Deranjante, în opoziție cu conveniențele, aceste reprezentări sunt sortite să devină inconștiente prin efectul refulării, fără a rămâne însă neutre, ele riscând să se întoarcă în sfera conștientului. Fiecare reprezentare își așteaptă momentul,

adică satisfacerea dorinței sale, adesea printr-o reprezentare delegată. Aceasta din urmă, conștientă, ar avea misiunea dificilă de a oferi o satisfacție pulsionii fără a scandaliza lumea. Nevroticul „se descurcă” destul de prost, perversul nu are nicio reținere în a-și îndeplini dorința inconștientului, iar poetul iese din joc într-o manieră mai elegantă.

Tot ceea ce poate fi reprezentat în inconștient este așadar produsul complex al forțelor divergente, deși este esențială prezența excitației, plăcute sau neplăcute.

Ceea ce îi permite copilului să avanseze este distanțarea de celălalt, de mamă, de tată. Astfel, este împins să-i reproducă în psihicul lui. La origine, reprezentarea este o percepție, vederea obiectului, mirosul său, vocea lui, apoi a percepția absenței lui. Atunci bebelușul halucinează obiectul, vede o realitate inexistentă.

În măsura în care reprezentarea se construiește pe termen lung în absența obiectului și cu scopul de a calma angoasa pierderii acestuia,

reprezentarea poartă în ea proiectul întâlnirii obiectului pierdut, cu alte cuvinte, *dorința* de a regăsi satisfacția lângă acesta. Sau un alt obiect, pentru că, între timp, procesele psihice intervenite după pierderea obiectului pentru a duce la reprezentarea lui au făcut posibilă atenuarea nevoilor subiectului, care va putea să-și amâne satisfacerea și să o negocieze: dorința poate fi transferată asupra altcuiva, altul decât obiectul original.

În același timp, este foarte probabil ca bebelușul să experimenteze părțile corpului său ca fiind detașate de el, ca și cum nu i-ar aparține și fiind de aceeași natură cu lucrurile din jurul lui. Mai târziu și odată cu maturizarea sinelui, își integrează părțile, descoperind că sunt *una* cu el.

Reprezentările referitoare la imaginea corpului suferă același destin ca și celelalte reprezentări. Poate datorită faptului că ne iubim corpul și avem nevoie de el, ne oferim o apercepție mai indulgentă a reprezentărilor sale. În tot cazul,

reprezentările imaginii corpului sunt, prin natura lor, exemplul capacității reprezentărilor de a se uni între ele. Este un ansamblu care funcționează ca un întreg, părțile având sens doar prin relațiile care există între ele. Fiecare nouă achiziție a psihismului le supradetermină pe cele vechi, până în punctul în care originea pulsională se șterge în favoarea experienței cu alte persoane; cu alte cuvinte, imaginea pe care acestea din urmă ne-o transmit despre corpul nostru, prin felul în care este privit, ținut și manevrat, atât prin cuvinte, cât și prin tandrețe, ne este de folos. Construcția imaginii corpului suferă astfel remanieri constante și cunoaște progrese; la aceasta contribuie maturizarea funcțiilor psihice, experiența noastră de viață, cunoștințele noastre, afirmarea personalității noastre.

Dar imaginea corpului nu este doar un ansamblu de reprezentări, este și o cunoaștere. În acest sens, psihicul are o capacitate de recunoaștere a raporturilor geometrice ale spațiului.

Avem în minte un „mic geograf” care ne ghidează, ne orientează și ne permite să localizăm și să identificăm locurile, formele, volumele lor: ne sfătuiește, mai exact, asupra probabilității de a ne simți confortabil în interiorul locurilor, ne îndrumă către posibilitatea de a ne ghemui într-un fotoliu, de a trece de o ușă fără să ne lovim capul, de a aprecia dacă mărimea unui pulover ni se va potrivi, dacă terenul este ferm și solid sau instabil etc. Ochiul hrănește constant percepțiile care vor fi procesate una după alta de psihic, dar la aceasta contribuie și celelalte simțuri, deoarece orbii au aceleași capacități. Această cunoaștere se numește *somatognozie*; deteriorarea sa, cel mai adesea de origine neurologică, poate duce la dispariția ei, la *asomatognozie*.

În toate cazurile, ne cunoaștem corpul prin intensitatea voluptuoasă și emoțională pe care ne face să o trăim. Iar forțele care instituie imaginea corpului sunt două la număr.

Să le specificăm:

- 1) Anumite părți ale corpului sunt locul unei excitații plăcute, chiar voluptuoase, acestea sunt *zonele erogene*. Freud spunea că orice organ ar putea deveni astfel, cu toate că de obicei ne referim în acest sens la mucoase și la sfinctere, buzele și gura, anusul, uretra, organele genitale. De ce în principal aceste zone? Fiind zone foarte inervate, sunt foarte sensibile la atingere. În același timp, pentru că îndeplinesc funcții vitale, hrană, excreție, procreare. Această excitație caută o alta, o întâlnire și un loc unde să se exprime, se revarsă dând plăcere, iar aceasta și chiar și în cazul particular în care se adresează subiectului însuși, ca și în autoerotism. Este corpul erogen.
- 2) Interiorul corpului, de obicei îndepărtat de percepțiile externe (tactile, vizuale, auditive...), este, de asemenea, străbătut de forțe masive, mult mai obscure și mai tulburătoare, mergând până la frica de anihilare. Uneori exaltante, duse

către o experiență de fuziune cu universul: aceasta este trăirea arhaică. Aceasta din urmă ajută subiectul, dacă reușește să se desprindă de ea, să își facă o idee mai coerentă asupra spațiilor și volumelor interne.

Pornind de la aceste forțe de bază, mintea umană, mereu curioasă, va aduce în joc alte două producții în căutarea ei de restaurare: simbolizarea și imaginația. Imaginea corpului va câștiga astfel semnificație, experiență și amploare: nu este reflexia exactă a anatomiei, ci a ceea ce ne imaginăm că este, adică ne conține angoasele, speranțele, dorințele noastre. Este și semnul comemorativ al obiectelor în contact cu care sentimentele noastre și-au găsit alinare și împlinire.

Pe scurt, imaginea corpului reprezintă ceva mai mult decât cea a „clădirii“. Aceasta este imaginea pe care o *proiectăm* pe casă.

INTROIECTAREA CASEI

Până acum am vorbit despre proiectarea imaginii corpului în spațiul casei, acum voi vorbi despre procesul invers, de ceea ce se trăiește din exterior spre interior, de *introiecție*. Așa cum reprezentarea corpului este proiectată pe casă, fiecare individ își reprezintă propria casă. Cu alte cuvinte, are o imagine internă a spațiului în care trăiește. Îl asociază cu ușurință cu corpul său. Este o reprezentare atât conștientă, cât și inconștientă. Dreaptă, casa transmite noțiunea de statură, de verticalitate, de poziție în picioare; va fi liniștitoare în soliditatea sa.

Inconștientul și spațiul de locuit sunt astfel în continuă interfuncționare. Produsele inconștientului sunt o dovadă în acest sens. Ca în vise, de exemplu, unde casa reprezintă corpul visătorului și părțile sale. Mai exact, acoperișul și podul, în imaginile onirice, simbolizează capul sau

aspirația către un ideal. Dacă forma acoperișului este ascuțită, pătrunzătoare, aceasta traduce faptul că visătorul dorește să-și domine intelectual părinții, în special pe tatăl său. *Pivnița* poate evoca suburbiile psihicului, străfundurile arhaice temute și enigmatice, unde se înrădăcinează Eul. „Ființa obscură a casei” o numește G. Bachelard (*op.cit.*, p. 49). Ferestrele — ochii; ușa — gura.

Pentru abordarea psihanalitică, centrul vital al casei este, fără îndoială, dormitorul părinților, din care radiază toate celelalte investiții. Pe scurt, avem o reprezentare corporală a spațiului în care trăim.

În paralel, această dimensiune corporală a reprezentării se dublează cu o dimensiune grupală, cea a familiei, a fiecăruia dintre membrii acesteia și a interacțiunilor dintre ei, inclusiv coeziunea, istoria, proiectele sale. Casa este o reflectare a ceea ce suntem, în termeni de indivizi, nu izolați, ci grupați într-un tot alcătuit din locuitorii săi. Este un model de

funcționare în care omul reproduce ceea ce trăiește în interiorul său combinând reprezentarea corpului său cu cea a familiei? Să încercăm să examinăm acum dimensiunea familială a acestor reprezentări.

FAMILIE, GOSPODĂRIE, CASĂ

Sunt oameni care trăiesc singuri, dar cei mai mulți dintre noi locuim cu familia și în același habitat. Unitatea familială are aceleași contururi ca și casa. Așa este încă din Antichitate: în Roma antică, *familia* nu-i includea doar pe indivizii care aveau legături de sânge și căsătorie între ei, ci și pe cei care se găseau sub același acoperiș, inclusiv cei care lucrau acolo, de exemplu, personalul, sclavii și muncitorii dacă proprietarul era fermier. Familia era formată din toți cei care locuiau în casă.

Potrivit lui Pierre Bourdieu (2000, p. 34):

„Casa este [încă și astăzi] inseparabilă de gospodărie ca grup social stabil și de

proiectul social de a o perpetua. [...] În anumite tradiții culturale, în special țărănești sau aristocrate, cuvântul „casă” se referă în mod inseparabil la locuință materială și la familia care a locuit, locuiește sau va locui acolo, entitate socială a cărei transcendență în raport cu persoanele individuale se afirmă tocmai prin faptul că are o moștenire de bunuri materiale și simbolice — în special a unui nume, adesea diferit de cel al membrilor săi — care sunt transmisibile în linie directă“.

Iar mai târziu în text (p. 35), el precizează:

„Crearea unei case este voința colectivă de a crea un grup permanent, unit prin relații sociale stabile, o filiație capabilă să se perpetueze durabil, ca și casa, durabilă și stabilă, imuabilă; este un proiect sau un pariu colectiv pe viitorul unității domestice, adică pe coeziunea, integritatea sau, dacă preferați, pe capacitatea sa de a rezista dezintegrării și dispersării“.

În secolul al XIX-lea, apartamentele din oraș aveau o dispunere aparte: camerele se succedau într-o „suită“,

astfel încât vizitatorii să întrevadă ce se petrece în camere, în special în aceea în care dormeau stăpânii casei. Dispunerea actuală pare a fi o cucerire a intimității crescânde a fiecăruia. Cu toate acestea, viitorul intimității familiale pare incert. Odată cu *progresul* telefoniei și informaticii, casa pare să fie din ce în ce mai deschisă privirilor din afară. Telefonul mobil, care ne permite să fim contactați oriunde și oricând, nu lasă posibilitatea de a ne ascunde acasă, dar nu ne permite să știm dacă persoana apelată este acasă.

Camerele video filmează fără întrerupere mișcările rezidenților, activitățile acestora, somnul. Imaginile sunt uneori destinate a fi vizionate simultan de prieteni. „Nu am nimic de ascuns” poate spune acest interviuat când este întrebat despre motivele instalării acestor camere. Aceste persoane găsesc sprijinul anumitor arhitecți, care prevăd o casă a viitorului ce va fi transparentă pentru alții. Ce se

întâmplă cu ideea de „acasă”? Ar trebui să fim scandalizați? Să dezaprobam sfârșitul casei izolate de lume?

Trebuie amintit aici că dormitorul, locul intimității prin excelență, este de dată recentă și că a fost nevoie de zeci de ani pentru ca importanța închiderii acestei camere să fie înțeleasă (vezi Ph. Dibie, 1987).

CONTEXTUL CERCETĂRII MELE

După ce am localizat reperele teoretice care asociază reprezentarea, imaginea corpului și domiciliul familial, aș dori să reamintesc că munca mea în acest domeniu se datorează foarte mult experienței profesionale.

Vizitele psihiatrice la domiciliu acordate familiilor, în timpul activităților mele spitalicești ca terapeut, m-au stimulat să mă gândesc la modul în care se reflectă situația familiei asupra spațiului de locuit. Cu cât criza familială era mai profundă, cu atât dezordinea era mai mare. Nu se putea ști unde se găseau obiectele, care

erau împrăștiate, amestecate. Mizeria se confunda cu curățenia, hrana amestecată cu hainele, obiectele care se folosesc ziua cu cele care se folosesc noaptea etc. Nu se știa cine unde își avea locul. Am observat că teritoriul pacientului considerat pacient psihotic suferise modificări realizate în timpul episodului de decompensare sau ulterior. Cu această ocazie, își pierduse spațiul personal; patul lui se mutase din dormitor într-un loc de trecere, ca un hol. În acest fel, își pierdea cumva locul autonom de referință. (Voi reveni la asta.)

Am lucrat și ca supervizor al echipelor de asistenți sociali care se ocupă de ajutorul pentru locuință acordat *familiilor fără adăpost*. Adesea, precaritatea duce la dezintegrarea legăturilor sociale. Când ești fără adăpost, înțelegi mai bine ce înseamnă să ai unul.

Cercetările privind *interacțiunile precoce* din timpul observării bebelușilor și familiilor lor, efectuate în general acasă, mi-au permis, de

asemenea, să apreciez concentrarea sentimentului de habitat. Patul conjugal este locul în care multe mame au obiceiul să schimbe scutecele copilului, să-l alăpteze și să se joace cu el. Acesta din urmă investește foarte intens acest spațiu dulce și moale: primul său „reper geografic” apare în continuarea corpului mamei chiar înainte de a-și putea reprezenta propriul pat. Totodată, patul parental este locul în care are loc scena primitivă, actul de dragoste al părinților, pe care îl va asocia cel mai mult cu actul concepției lui. Această fantasmă este esențială pentru construcția identității. („De unde am venit?”)

În paralel, *practica terapiei psihanalitice de familie*^{**} m-a făcut conștient de importanța acordată de familie *cadrlui material* al sălii în care se desfășoară ședințele. Aceasta moștenește, ca să spunem așa, reprezentarea căminului familial. Într-unul dintre exemplele mele, membrii familiei se plâng de cadru, pe care îl

consideră rece și anonim. În altul, îmi spun că este prea marcat de gusturile mele personale, de „plante care invadează totul și de tablouri în culori țipătoare“. Acest lucru i-ar împiedica să se simtă „așa cum își doresc“, fără interferențe, și să-și exprime gusturile și experiențele cât mai liber posibil.

În timpul unei ședințe, tatăl familiei Argos, caz prezentat în *La parenté fantasmatique*, 1987 (*Rudele fantasmate*), s-a simțit brusc inconfortabil, depersonalizat și derealizat. Această reacție a fost urmată de un acces de furie împotriva celor care decoraseră spitalul în culori „neutre și fără suflet“. Părea astfel că deplasează asupra cadrului nostru un sentiment de straniețe, ce reproduce în mod surprinzător sentimentul avut de el și de alți membri ai familiei sale după întoarcerea lor în Franța, după ani lungi petrecuți în străinătate, ca director general al unei companii internaționale. Sentimentul era cu atât mai intens cu cât primirea rudelor apropiate fusese mai degrabă

rece, iar facilitățile de reinserție promise de fostul său angajator s-au dovedit a fi inexistente.

În alte situații, am fost invitat la domiciliul familiei, „pentru a ne cunoaște mai bine“, mi-au explicat ei, deși, în principiu, ședințele de terapie nu sunt urmate de vizite la domiciliu. Uneori, este vorba de persoane cărora le e dificil să-și definească familia ca un grup separat, de parcă le-ar lipsi ceva ce ține de identitatea familiei. În afara casei lor, ei sunt pierduți. Alte familii doresc să exprime cu totul altceva: recunoștința pentru munca noastră psihoterapeutică și astfel îmi spun că „am devenit deja unul de-ai lor“.

Dacă membrii familiei au o reprezentare stabilă și unificată a grupului lor, cadrul material al ședințelor este rapid acceptat: un adăpost liniștitor, care nu declanșează anxietate.

REZONANȚE

În toate cazurile, una dintre caracteristicile grupurilor — familia este una — este că membrii săi au tendința de a face să rezoneze spontan între ei fantasmemele individuale. Este suficient ca unul dintre ei să producă o imagine, să trăiască experiența unei reprezentări sau a unui afect și să vorbească despre asta în grup, pentru ca ceilalți să evoce în ei imagini sau reprezentări apropiate sau opuse și pe care le asociază, le articulează, le acordă între ele. Această proprietate, pe care Didier Anzieu (1975) o desemnează drept *rezonanță fantasmatică*, conduce la un veritabil concert de imagini și reprezentări, *inter-fantasmarea*. Pe această bază, grupul își poate da un imago comun și în același timp să se simtă uniți și să-și recunoască o identitate. Funcția de identificare este notabilă în acest caz, până în punctul în care se poate instala o lipsă de

diferențiere între individ și grup, într-o senzație de minunare: membrii grupului se simt apropiați, principiile și criteriile lor morale coincid, spun chiar că au trăit experiențe trecute surprinzător de similare. Sunt mândri de asta. Limitele interindividuale par deplasate între grup și restul lumii.

Dacă grupul alimentează cu imagini acest imaginar comun, aceasta se întâmplă și pentru că fiecare dintre membrii săi își folosește capacitatea tranzițională, care este înțeleasă de D.W. Winnicott (1971) ca o reprezentare *intermediară* între sine și celălalt, dar care nu este o reflectare a sinelui sau a celuilalt: un spațiu potențial gata de a se deschide către solicitările imaginației celuilalt, într-un joc de asocieri și oglinzi.

Viziunea lui Winnicott diferă de cea clasică. El observă că un copil nu dobândește o reprezentare inconștientă a mamei sale fără să o transpună mai întâi pe un obiect material, o păpușă, un animal de pluș, o bucată de material, un așa-zis obiect

tranzițional. Copilul nu renunță la el pentru nimic în lume; are grijă de el, îl tratează cu afecțiune și uneori îl „maltratează”. Îl consideră ca și cum ar fi o ființă umană, mama lui, o altă persoană sau el însuși. Apoi, când psihicul său a atins în sfârșit capacitatea de reprezentare, i se adaugă o altă dimensiune, reprezentarea intermediarului, în amintirea acestui spațiu dintre el și mama sa, ocupat de obiectul tranzițional, chiar dacă de acum înainte el abandonează acest obiect material. Winnicott mai sugerează că, spre deosebire de reprezentarea obiectului, care este fixă și precisă, cea a intermediarului este fără formă, adică va adopta forma și volumul pe care le va dori. (Ce introduci, asta obții.)

Pe parcursul vieții unei familii, condițiile sunt în mare măsură date pentru ca imaginația colectivă să-și ia zborul. „Între noi”, uneori gândim „la fel”; le împrumutăm celorlalți propriile idei sau li le „furăm”, precum acei frați și surori care-și șterpelesc hainele unii

altora... În acest cadru imaginar și tranzițional se înrădăcinează reprezentările colective privind habitatul.

CORPUL ȘI GRUPUL, ORGANIZATORII CASEI

Exemplele clinice raportate mai sus mi-au sugerat ideea unei reprezentări inconștiente a habitatului, pe care am desemnat-o în termeni de *habitat interior*. Acesta se construiește plecând de la imaginea corpului, a reprezentărilor inconștiente ale corpului, ale părților sale separate și conectate la întreg. Pe de altă parte, imaginea corpului este și una dintre recuzitele psihicului: potențialitățile sale de susținere, soliditate și ordine sunt transmise reprezentării pe care o avem despre casă, și invers. Nu se spune că un individ frumos și puternic este „bine construit“?

Ansamblu compus din indivizi, din corpuri diferite, grupul familial este constant bântuit de angoasa

dezmembrării, adică de teama că fiecare individ își va retrage o parte din contribuția sa la imaginația colectivă. Acesta este poate unul dintre motivele care duc la construirea unui loc geografic real, investit și iubit. Casa ne-o dorim să fie plăcută, construită din materiale solide, să reprezinte proiectul familiei: stabilă și durabilă, concentrată asupra ei înseși, deci separată și etanșă, capabilă să transmită o moștenire psihică și patrimonială.

Antrenat de alimentarea imaginară a colectivului, încă un factor contribuie la organizarea acestui habitat interior: reprezentarea acestor persoane care configurează lumea inconștientă, tata, mama și alte rude cunoscute mai ales în copilărie, la fel și interacțiunile lor, adică felul în care se tratează între ele. Acesta este ceea ce numim *grupul intern*; acest ansamblu de persoane a fost trăit ca o unitate ale cărei elemente se află în interacțiune și care este astfel introiectat de subiecți.

De asemenea, putem susține că oamenii își construiesc relațiile cu spațiul care îi înconjoară în funcție de *topologia* lor internă, cu alte cuvinte, după modul în care își reprezintă spațiul inconștient, cel care există în aparatul lor psihic, compus dintr-un Eu, un Se și un Supraeu. După Freud, aceste instanțe sunt interconectate (1923). Lui Freud îi plăcea să propună reprezentarea spațiului ca metaforă care explică psihicul, la fel cum o face visul.

Ideea este veche. De secole vorbim despre profunzimea sufletului și identificăm psihologia cu un *spațiu interior*, parcă pentru a sublinia că este amplă, vastă și bogată sau abisală, fără sfârșit. Vorbim despre forul interior. Un exemplu izbitor este dat de Psalmul *De profundis*, unde poetul (regele David) își evocă durerile *profunde*. Înainte de Freud, în epoca romantică, ideea de inconștient trimitea la acea imagine a profunzimii: misterioasă, exaltantă. Aceste metafore poetice au redus din austeritatea psihicului și i-au

exaltat calitățile, fără a ajuta totuși la mai buna lui cunoaștere. Dimpotrivă, a părut și mai insondabil.

Cu toate acestea, analiștii au folosit această metaforă pentru a modela conceptele de spațiu tranzițional (Winnicott, *op. cit.*, vezi mai sus), de spațiu inter-trans-subiectiv, de grup interior etc.

În fiecare caz, metafora spațiului permite asocieri multiple și diverse. J.-P. Vidal (1999) consideră că habitatul se amenajează și se construiește după această topică proiectată de spațiul inconștient personal. Dar habitatul intern nu este doar o metaforă care poate fi oferită științific pentru a înțelege mai bine cum trăim mediul nostru locuibil. Este și un *model*, o formă spațială redusă și sintetică, o matrice care ne permite să ne instalăm în casa noastră, să o folosim și să extragem satisfacții specifice din ea.

Mintea își reprezintă așadar acest spațiu locuibil. Habitatul interior face posibilă investirea, amenajarea, însușirea casei. Fiecare dintre noi

suntem intens ataşați de ea, o iubim, o răsfățăm, o urâm sau o respingem. Ea ne protejează de lume, deși uneori ne putem simți ca într-o închisoare în ea. Recurgem la comori de imaginație pentru a o alege și amenaja.

Alte configurații sau reprezentări pot coexista în reprezentarea habitatului interior, atașate obiectelor materiale, distribuției acestora etc. Habitatul interior ca un cadru, ca o bază, constituie substratul lor necesar.

Această metaforă, model și matrice, se referă așadar la o bază dublă, una primă, reală, locurile concrete de reședință, și o alta inconștientă, care se construiește pe măsură ce istoria comună progresa.

Între exterior și interior există un intermediar.

O PIELE PSIHICĂ: ÎNTRE INTERIOR ȘI EXTERIOR

Să recapitulăm. Inițial, un proces de tatonare, apoi din ce în ce mai sigur, instalarea și amenajarea habitatului

familial permit în același timp marcarea urmelor acestui cămin în curs de construire, în memoria inconștientului grupului. Habitatul interior „se clădește” apoi în inconștientul grupului. Reprezentare împărtășită, habitatul este într-un fel marca identității grupului, în sensul localizării, izolării, cunoașterii intime.

Odată ce habitatul interior este consolidat, familia se poate simți mai conținută, mai adunată. Se poate sprijini pe el, dobândind pentru grupul familial ceea ce pielea psihică înseamnă pentru subiect, un înveliș liniștitor care îi ține corpul bine „împachetat” (D. Anzieu, 1984, ipoteză pe care o aplică în aceeași măsură și grupurilor, în *Groupe et l'inconscient*, a doua ediție). Funcțiile pielii biologice sunt transpuse în eul-piele prin același proces prin care se construiește imaginea corpului. Eul-piele îi permite subiectului să se simtă separat, diferit, capabil să gândească și să iubească. El se dezvoltă din învelișurile senzorio-motorii, în două straturi:

„Din punct de vedere funcțional, este necesar să se distingă învelișul care primește și filtrează excitația, de învelișul care găzduiește semnificații și conservă urme ale acestora sub formă de inscripții“.
(D. Anzieu, 2002)

Adică, în același timp în care pielea este sediul excitațiilor senzoriale, ea acționează ca o barieră în fața excitațiilor, cu alte cuvinte ca o suprafață care permite atenuarea, făcând ca aceste excitații să poată fi reprezentate și gândite. Apoi subiectul, grație eului-piele, este asigurat cu privire la riscurile de pierdere a organelor sale interne (vezi Eiguer, 2017).

În aceeași ordine de idei, pielea mamei o „învăluie“ pe cea a bebelușului, în același timp în care ea îl hrănește, îl schimbă, îl scaldă, îl îmbracă, îl leagă și îl mângâie; acest contact intens îl stimulează și-l liniștește pe copil. Tot cuvântul mamei îl învață și îi pregătește accesul la limbaj. Se va pune problema în toate cazurile de conținător, de o pre-formă

din care rezultă o formă, printr-un proces analogic și prin identificări structurante.

Astfel habitatul realității, de îndată ce amintește de învelișurile psihice ale membrilor familiei, prin urmele pe care le lasă habitatului interior al fiecăruia dintre ei, devine un loc al plăcerii, al desfătării și al gratificărilor, cum este și cazul pielii psihice pentru indivizi.

MEMORIA

În habitatul real apar mărturiile trecutului. Este marcat de urme obiective ale istoriei familiei, cu momentele sale intense și clipele de imobilitate: pereții, așezarea mobilierului și a obiectelor, sunt pline de viață și încărcate de sens. Exemplul doliului în urma unei plecări sau a unui deces este destul de ilustrativ: aceste pierderi lasă urme pe pereți, pe culoarele pe care a circulat defunctul, pe ușile și pe ferestrele pe care le-a atins, pe obiectele pe care le-a folosit.

Sunt obiecte pe care le venerăm, pe care nu le mai mișcăm din locul lor, ciudat de puțin uzate de timp, mai ales dacă doliul se face dificil.

Uneori familiile păstrează articole fără un motiv aparent. Acestea sunt obiecte care pot reprezenta secrete de familie pe care nici nu le putem evoca, nici evacua, nici depăși: de exemplu, amintirea unei rude decedate a cărei viață a produs rușine sau care a fost respinsă ori tratată într-un mod nedrept, dar de care ne temem că într-o zi se va răzbuna magic.

Într-o zi s-ar putea ca unul dintre membrii familiei să sape în istoria familiei și să dorească să știe. Adesea cei mai tineri sunt cei care își propun să scoată la iveală adevărul și să ceară dreptatea în numele strămoșilor excluși sau judecați greșit. Obiectul în cauză poate fi punctul de plecare al acestui proces de descoperire a adevărului (vezi Capitolul 3).

În mitul casei bântuite, întâlnim fantome și stafii; sau fantoma este un om mort care nu poate părăsi locurile.

De ce? Pentru că a dispărut prematur sau în condiții suspecte, în unele cazuri este asociat cu o nedreptate, în altele cu un fapt rușinos (E. Granjon, 2004). Prin urmare, solicită satisfacție și nu intenționează să-i lase în pace pe locuitorii casei atâta timp cât nu-și încheie socotelile. Cei vii îi simt prezența și nu se pot bucura de existență. Aceasta este metafora evocată în legătură cu conceptul de criptă și fantomă.

În deplină cunoștință de cauză, fiecare parte a casei este încărcată de amintiri, discuții vechi, amintiri de momente intense, bucurii și dezamăgiri. Această memorie simbolică apare ca fiind condiția necesară pentru ca viața imaginară să înflorească și să-i poată îmbogăți pe indivizi.

Anumite locuri din casă sunt în mod deosebit atașate de trecut, precum podul sau pivnița. Lăsăm acolo obiecte materiale, pe care intenționăm să le folosim mai târziu sau pe care dorim să le aruncăm. Uneori nu vor mai fi

folosite. Uitate, abandonate, atacate de rugină sau umiditate, ele sunt totuși încărcate de amintiri, așteptând ziua în care curiozitatea unuia dintre membrii familiei le va trezi.

Fiind departe de schimbările de temperatură ale zonelor locuite ale casei, pivnița se pretează la depozitarea vinului și a mărfurilor prețioase. Este un spațiu pe care îl considerăm etern. Se crede că praful timpului se instalează acolo doar foarte încet. Ca un adăpost, în funcție de obiectele pe care le conține, pivnița poate deveni un loc de nostalgie, o nostalgie apăsătoare sau, dimpotrivă, o nostalgie care face lucrurile mai mișcătoare și mai sensibile. Astfel, diferite imagini sunt atașate pivniței. Pivnița este aproape de pământ, aproape de pulsuni, de părțile noastre murdare, poate. Ea evocă elementul pământesc, teluric, aceste forțe ale naturii terifiante, sulfuroase și vulcanice, care sfâșie interiorul corpului. Întunecată și necunoscută, pivnița adăpostește așadar amintirea

vechilor șocuri suferite de familie care au dus la nebunii, excese, izbucniri, transgresiuni, chiar și crime, toate drame „zidite“, subliniază Bachelard (*op. cit.* p. 51).

Podul este uneori locul evadărilor secrete pentru copii și adolescenți: imaginația prinde aripi acolo; jocurile jucate acolo sunt cele mai fantastice și mai îndrăznețe. Dar este și locul „plimbărilor solitare“, în contact cu ființa intimă. Pivnița transportă imaginarul spre trecut și spre rădăcinile familiei. Podul de asemenea, dar nu numai pentru că evocă exteriorul și lumea largă, ci și isprăvile ce ne așteaptă acolo, în ciuda faptului că elementele care-l compun evocă și istoria, și secretele ei.

DISTRIBUȚIA CAMERELOR ȘI CIRCULAȚIA ÎNTRE ELE

Spațiul este încărcat cu memorie, așa cum este încărcat cu timpul prezent al familiei. În casă, prelucrată de habitatul interior, nimic nu pare lăsat

la voia întâmplării. Distribuția camerelor reflectă adesea ierarhii: cei mai stimați membri ai unei familii pot avea cele mai frumoase camere, de exemplu. Uneori, este dovada evoluției situației de cuplu. După divorț, o femeie a cedat fiicei sale camera în care locuia cu fostul soț; ea a preferat să se instaleze într-o cameră mică, în partea din spate a apartamentului. Nu se simțea suficient de importantă în acel moment, se simțea deprimată și vinovată pentru că și-a separat fiica de tatăl ei. Ea a vrut să o „recompenseze”. A fost de fapt un dar ambiguu, care a pus-o pe fiica ei în locul unui adult, cu o inversare a generațiilor***.

Cadrul casei este adesea fixat, deoarece majoritatea persoanelor nu-și pot construi o casă sau un apartament după gusturile lor, deși există întotdeauna timp de a alege înainte de a închiria sau de a cumpăra dintre numeroasele locuri vizitate. Odată instalată, familia investește locurile în funcție de modelul habitatului său interior. Pentru Isidoro Berenstein

(1976), interiorul căminului familial mărturisește reprezentarea simbolică a legăturilor inconștiente dintre locuitorii săi: rolurile și funcțiile acestora. Sunt evocați cu afecțiune sau ostilitate și, dacă sunt foarte investiți, camerele lor apar pline cu obiecte, charisma lor este exprimată prin indicii grafice particulare etc. Sunt recunoscute și alianțele de putere între doi sau trei subiecți, fie că sunt manifeste, latente sau oculte, acestea din urmă fiind mult mai importante, deoarece definesc afinitățile și opozițiile, construiesc subgrupe, clanuri mici între o mamă și una dintre ficele ei, de exemplu. În acest sens, trebuie identificate două axe: pe de o parte, ocuparea camerelor și încăperilor în care se preferă petrecerea timpului liber sau a somnului și, pe de altă parte, circulația între camere. În timp ce, uneori, camerele lor sunt situate la cele două extreme ale locuinței, membrii unui

„clan“ se pot deplasa liber pentru a comunica sau a împărtăși anumite informații. Voi reveni la aceasta.

În terapia de familie, Berenstein folosește desenul planului casei, care cere să fie realizat colectiv în timpul ședinței, pentru a sublinia contradicțiile dintre discursul manifest și reprezentările inconștiente pe care desenul le dezvăluie; acesta vizează afinități, linii de putere și constrângeri. Ceea ce familia înscrie în habitatul său poate fi înțeles adesea unei limbi, ca un joc de contrarii semiotice.

Patrice Cuynet (1999) mai sugerează ca familia să facă împreună un desen sau un plan al casei și apoi le cere să reprezinte casa ideală, cea pe care membrii săi și-ar dori să o aibă, „casa de vis“. Nu oferă instrucțiuni, permițându-le astfel să dea frâu liber proceselor inconștiente. O perspectivă interesantă reiese prin compararea desenelor, apropo de opozițiile dintre dorință și realitate, uneori prea îndepărtate una de cealaltă, precum și de temeri, de speranțe. Membrii

familiei desenează adesea o casă „de vis” luxoasă, cu mult spațiu și cu o mulțime de camere, mai multe decât au nevoie, de parcă idealul ar fi asociat cu bogăția și cu opulența. Dintre desenele studiate, Cuynet enumeră trei grupe.

- Prima este casa din față, desenată după o perspectivă văzută din exterior, de parcă pentru acești oameni visul era inaccesibil sau de parcă reprezentarea familiei ar fi în esență aceea a aparenței.
- În a doua grupă, un plan al casei este desenat într-un mod „centripet”, dinspre exterior spre interior, iar comunicării cu lumea i se acordă puțină atenție, de parcă urgența ar fi dobândirea de limite și crearea unui conținător pentru a proteja „un Eu grupal familial nesigur”.
- Al treilea tip este cel al desenării unui plan „centrifug”, realizat în mod dezordonat prin adaosuri progresive de dependențe. Cuynet sugerează că aceste familii par să aibă o piele psihică poroasă, lăsând

ca spațiul interior să fie ușor de invadat de străini. Rolurile în cadrul familiei sunt estompate; proiectele, neclare. Acest lucru este confirmat în conversațiile dintre membrii familiei din timpul interviurilor.

Aceste studii diferite ne învață un anumit număr de lucruri despre distribuția camerelor locuite în cadrul căminului familiei. Membrii familiei care au stabilit alianțe între ei pot alege un teritoriu în care întrețin schimburi intense din punct de vedere emoțional, unde își organizează strategia de apărare dacă se simt în pericol sau nesiguri de strategia lor de putere și intenționează să-i domine pe ceilalți. În general, aceste alianțe produc subgrupuri și localizarea lor nu este evidentă pentru observatorul exterior. Ele sunt întărite de pacte secrete sau perverse. Membrii lor nu se prezintă ca având anumite afinități, dar, dacă studiem amplasarea camerelor lor în locuință, constatăm că sunt destul de apropiați și că mișcarea între ei este

ușoară. Chiar și atunci când camerele sunt îndepărtate, accesul lor este ușor: în orice caz, schimburile sunt importante. Descoperirea acestor strategii este utilă pentru clarificarea dificultăților.

În spațiul domestic, rolurile și funcțiile sunt deci distribuite. Dau noi exemple. Anumite articole esențiale – cum ar fi un instrument de lucru, calculatorul, televizorul etc. — plasate în anumite locuri, pot fi o sursă de conflict: „proprietarul teritoriului“ în cauză va revendica o „taxă de acces“, morală adesea, dacă are o înclinație de abuz de putere. Ceea ce numim zonele comune — sufrageria, toaletele etc. — sunt, de fapt, doar rareori locuri comune. Mama se poate simți în largul său în zona unde își desfășoară activitățile preferate și, dacă puterea ei este importantă în cadrul familiei, „domeniul“ ei o poate dovedi prin funcția pe care o îndeplinește: locul de adunare, chiar de decizie.

„Du-te în biroul tatălui tău, vrea să-ți vorbească“, i se ordonă unui adolescent pentru a-l face să simtă importanța a ceea ce i se va anunța acolo.

COMPLICAȚII

Atunci când studiem domiciliul familial, habitatul nu trebuie gândit în relație cu un individ, ci cu mai mulți. Noi am văzut-o. În acest fel este mai ușor de înțeles sensul anumitor alegeri care se fac colectiv, precum cea a unei mese mari — care va fi folosită pentru a lua decizii importante în familie — sau închirierea unui apartament cu trei grupuri sanitare — care ar trebui să evite disputele cu privire la urgențele sfincteriene ale persoanelor. Aceste alegeri reflectă „starea locurilor psihice“, semnificând apartenența la familie și atașamentele, care în mare măsură construiesc identitatea fiecăruia, hrănită ea însăși de soliditatea identității colective. Apoi, dacă te gândești prea mult la străinii pe

care intenționezi să-i impresionezi, îți vei transforma locuința într-un muzeu „m-ai văzut“.

Sufrageria este locul unde pulsivitatea scopică (văzul) joacă un rol esențial: de a observa, a se arăta și, în același timp, este locul sublimării pulsivităților, al zădărnirii scopurilor acestora, al atenuării expresiilor excesiv de impulsive și al acestor modulații necesare vieții sociale. Sufrageria este, de obicei, un loc de conversație între membrii familiei și cu străinii. Aici ne arătăm, ca să ne ascundem mai bine!

Totuși, habitatul va reflecta și ambițiile, și idealurile, prioritățile pe care cineva și le stabilește pentru o viață de succes, disponibilitatea de a comunica cu cei dragi și pozițiile divergente față de aceștia. Dacă vrem să stăm împreună mult timp, vom investi și vom trata pereții și obiectele într-un mod deosebit de cald.

Între habitatul interior, psihic, și cel exterior, material, se stabilește o rețea de legături; aceasta din urmă este marcată de afecte. Habitatul interior se

desfășoară odată cu viața de familie, apoi, când este necesar să se plece, se „împachetează” pentru a se „despacheta” în casa cea nouă, pentru a și-o însuși. Pentru mulți, acestea sunt legături cu identitatea, cu a-fi-acasă/a-fi-la-sine. Sentimentul de apartenență se referă la identitatea familială, așa cum habitatul interior amintește de imaginea corpului. Interiorul este separat de exterior printr-o piele psihică de grup, care conferă corpului însuși volumul său, tridimensionalitatea sa. Reprezentarea habitatului interior poate fi păstrată de fiecare membru al familiei chiar și atunci când locuiește în altă parte. Datorită acestui fapt, el se va simți un individ, referindu-se, în același timp, la familia sa.

Spațiul intern ajută la configurarea spațiului extern, dar mulți oameni nu sunt niciodată mulțumiți de ceea ce aleg. Este cazul acestei femei care are impresia că vopseaua din baia ei nu se potrivește și decide să o revopsească, pentru a constata încă o dată că nu îi

place****. Ea crede că, dacă schimbă exteriorul lucrurilor, interiorul se va liniști, în timp ce relația cu soțul ei pare nesatisfăcătoare, lucru pe care refuză să-l recunoască.

A NUMI ȘI A ACȚIONA

Jean-Charles Depaule (2002) studiază relațiile dintre spații și desemnarea lor. El notează că noi răspundem ororii vidului spațial prin nevoia de a numi spațiul și lucrurile care îl umplu. Așa este și cu colțurile casei și cu obiectele sale. „Un loc există în special pentru a fi desemnat, supranumit, redenumit“, spune el. Dar el adaugă că aceasta este o „tautologie“. Spațiul și limbajul său se structurează reciproc. „Spunând «bucătărie» și cultivând locul astfel desemnat îi presupun calitățile simbolice și practice: a găti acolo, a mânca acolo cu familia...; la fel cum mi se impune cuvântul «bucătărie» atunci când evoc aceste atribute.“ Referindu-se unul la celălalt, își pierde calitățile transformaționale.

„Cum să ieși din asta?” se întreabă autorul. Poate prin jocul de cuvinte, prin umor, prin critică inventivă, așa cum o demonstrează numeroase opere de ficțiune și, de asemenea, luând în considerare faptul că spațiul gol nu poate fi încă umplut. Realitatea lui ne scapă în mare măsură. Pentru a fugi de el, la rândul nostru, putem să-l luăm în râs, ca un ecou al limitelor Eului nostru narcisic, incapabil de a-l umple. Atunci de ce nu avem control asupra spațiului?

Pe de o parte, pentru că, în fantasma inconștientă, spațiul îi aparține altuia, care ar fi mai bine inserat acolo decât noi. Iar acest altul ne scapă, este neapărat misterios.

Pe de altă parte, pentru că spațiul locuit este întotdeauna provizoriu, deci traversat de noțiunea de moarte, acest absolut ireprezentabil. Voi reveni la asta când voi vorbi despre casa moștenită.

Modul în care Depaule își expune descoperirea ne lasă nedumeriți. Ar fi corect să-i răspundem că numai

desemnarea locurilor nu poate permite apropierea lor psihică. Până acum am trasat diverse linii dense și bogate pentru a arăta că intervin și alte procese de proiecție și introiecție. Totuși, propunerea lui Depaule capătă sens dacă observăm că desemnarea despre care vorbește seamănă cu numirea unui copil: act major care autorizează nașterea psihică a acestuia din urmă, fiecare părinte îl recunoaște ca fiind al lui în cadrul unei legături de filiație; membrii familiei îi oferă un loc în descendență; identitatea sa va fi de acum înainte marcată de aceasta. A numi înseamnă a desemna și a face un act de adopție psihică.

Transpunând denumirea copilului în desemnarea locurilor din casă, înțelegem implicația lor profundă. Contactul carnal cu spațiul are sens doar atunci când calitățile sale simbolice îl fac familiar. Nu am dat „naștere fizică” casei, dar o putem adopta după denumirile pe care le-am fi ales pentru spațiile sale.

Aduc exemplul scurt al unei familii în care grupul de femei definește bucătăria drept domeniul lor.

Iată explicația dată de o mamă despre bucătăria ei, unde femeilor din familie le place să se întâlnească pentru a-și împărtăși „bârfele”, promițând că nu le vor spune bărbaților, care oricum nu au acces acolo. De ce această frică? Pentru că bărbații nu știu niciodată să păstreze un secret. „Preferă să se laude că sunt la curent fără să-și facă griji dacă, deschizând gura, vor răni pe cineva”, spun ele.

O cercetare care ajută în egală măsură la cunoașterea *simbolică a teritoriului* a fost realizată asupra locuințelor cu o singură cameră (C. Rosselin, 2002). Se referă la studenți, tineri angajați, singuri sau cu familie, chiriași, și-i exclude pe tinerii rezidenți ai căminelor sau ai caselor de îngrijire. Sunt oameni integrați în societate. Céline Rosselin observă că, locuind într-o singură cameră, ei au tendința de a diferenția spațiile după funcțiile lor prin amplasarea mobilierului și

obiectelor care le caracterizează. Camera unică ajunge să fie un *ansamblu de colțuri* care încearcă să reproducă „separările existente într-o locuință cu mai multe încăperi“. Aceste spații pot să fie investite sau să dispară dacă o activitate capătă importanță la un moment dat, cum ar fi perioada de examene școlare pentru unul dintre copii. Astfel spațiile evoluează, se mută, în funcție de utilizare; asta pare a fi în regulă. În rândul populației studiate, o proporție deloc neglijabilă poate modifica amplasamentul mobilierului sau poate atribui alte funcțiuni aceluiași cadru spațial; îl schimbă constant.

Studenții și tinerii angajați nu aleg să locuiască într-un spațiu unic, cu excepția celor care locuiesc într-un *loft*^{*****}, cărora le plac volumele mari, deschise și luminoase. Fenomenul este similar; spațiul este subdivizat în funcție de utilizare și organizare. În *loft*, volumele sunt create folosind mobilierul. Nevoia de intimitate nu este neapărat uitată: o parte, uneori o

verandă, este investită ca loc în care te poți izola cu ușurință. Un al treilea spațiu tinde în prezent să se cristalizeze: cel care va primi prieteni, rude sau părinți. În această împărțire observăm că se evită combinațiile și insistăm asupra faptului că *loft*-ul nu presupune deschiderea unei breșe în spațiul privat, spre exterior.

Acesta este un alt concept care trebuie subliniat aici. Spațiul – și așa spune că orice spațiu, fie că este o locuință cu o cameră, fie una cu mai multe camere – se construiește prin *acțiune*. Cu alte cuvinte, utilizarea lui este cea care dă un sens fiecărei încăperi, fiecărui colț. Aproprierea concomitentă le descoperă potențialitățile, care, la rândul lor, conferă greutate experienței. Dintre „practicile de locuire“, utilizarea obiectelor capătă o valoare dinamică și operativă. C. Rosselin conchide: „Acțiunea asupra obiectelor contribuie astfel la construirea spațiilor trăite“ (*op. cit.*, p. 107).

Aceasta ar fi ca o extensie pragmatică a funcției unui braț, a unui picior; imaginea noastră corporală este îmbogățită. Habitatul interior nu este așadar doar un reper care decurge din percepțiile vizuale sau auditive; apare și din comportamentul nostru. Noțiunea de utilitate este puternic conotată acolo. Acest lucru nu trebuie să ne mire: acțiunea își produce efectele asupra spațiului realității, asupra obiectelor sau a oamenilor, făcând apel la pragmatică, ce evocă imediat utilul; comportamentul are, printre altele, și o finalitate. Acesta este, probabil, cazul tuturor produselor psihice, dar, la nivelul actului, finalitatea este dominantă.

Această dimensiune nu este străină de o altă producție psihică prezentă în imaginea corpului și a habitatului interior: fantasma. Michèle Perron-Borelli și Roger Perron (1997) notează că fantasma apare ca o serie de reprezentări articulate, în care dimensiunea actului este primordială. Cu alte cuvinte, atunci când

fantasmăm, ne reprezentăm făcând ceva, observând sau suportând actul altuia. Apoi, cum dorința pulsională animă fantasma, rezultă că fantasmarea implică dorința de a realiza ceva. Pe scurt, motricitatea este un parametru important care ne amintește de aceste experiențe care ne-au îmbogățit inconștientul, chiar dacă ne limităm să fantasmăm fără a trece la act. Cu toate acestea, este esențial ca modurile noastre de a ne comporta să fie inspirate de fantasma inconștientă. Aceasta este ceea ce adaugă un pic de sare și piper în activitățile noastre. În contrast, există și alte acte care golesc mintea, cum ar fi *acting out*^{*****}.

Mai mult, fantasma nu este statică, ea integrează reacțiile obiectului la acțiunea pe care am exercitat-o asupra lui, și invers. Freud (1919) a subliniat acest lucru referindu-se la fantasma de bătaie, în „Un copil este bătut“. Sub efectul experiențelor trăite sau al dorințelor pulsionale active în momente diferite, fantasma evoluează pe parcursul existenței. Apare sub

diferite aspecte, într-o manieră secvențială chiar, după un ritm regulat, care evocă o structură ce cuprinde o serie succesivă de fantasme. În concluzie, când ne reprezentăm habitatul și fiecare dintre colțurile lui, luăm înapoi fiecare dintre aceste experiențe care au fost semnificative pentru noi deoarece ne-au folosit în viața cotidiană.

Atunci când le folosim, gesturile și comportamentul nostru nu lasă urme vizibile asupra camerelor, mobilierului sau obiectelor. Pe de altă parte, acestea lasă urme în psihismul nostru, la fel ca orice acțiune. Acesta este cazul reprezentărilor acțiunii. Având în vedere impactul lor, anumiți cercetători, precum R. Shaffer (1976), au fost tentați să-și imagineze că inconștientul era alcătuit doar din reprezentări ale acțiunii, aceste urme de comportamente experimentate sau observate la personaje semnificante ale copilăriei. Așa s-a născut ideea de *enacțiune*, punerea în joc a unor acțiuni prin efectul firesc al reprezentărilor

care se mobilizează pentru a exercita o influență asupra celorlalți și asupra obiectelor care ne înconjoară. Nu există nimic mai bun decât comportamentul pentru a traduce efectele legăturilor intersubiective. Există, desigur, cuvintele, dar sentimentele și gândurile care mărturisesc atașamente sunt adesea transmise prin comportamente și au, așa cum tocmai am observat, o forță puternică pentru a-i face pe ceilalți să reacționeze, să se simtă apropiați și să le amintească faptul că fac parte din universul nostru. Dincolo de veridicitatea acestei teorii, pentru că, la fel ca în cazul oricărei teorii noi, entuziasmul poate fi atât de mare, încât autorul său să dorească să o generalizeze fără să se gândească suficient la toate implicațiile ei sau fără să o confrunte cu ceea ce se știe deja, ar trebui să ne întrebăm dacă comportamentul nu a fost oarecum copilul uitat al psihanalizei și dacă nu a sosit momentul să-i acordăm locul cuvenit în psihologia noastră.

Încadrându-se în curentul preocupărilor moderne ale psihologiei, ideea de habitat interior confirmă acest rol al acțiunii. Ph. Jeammet (1980) răspunde acestei urgențe atunci când vorbește despre *spațiul psihic extins* pentru a explica modul în care adolescenții încearcă să se exprime psihologic prin comportament, folosindu-i pe ceilalți ca părți ale sinelui lor. Astfel devine mai clară și mai acceptabilă funcția de provocare a acestora din urmă, ceea ce corespunde adesea unei nevoi de măsurare a credibilității adultului. Nu înveți despre viață fără să-l zgudui sau să-l deranjezi pe acesta, să vezi dacă „ține“, dacă este suficient de solid și, practic, dacă nu are resurse secrete ignorate până atunci. Acțiunea se poate pune atunci în slujba curiozității și a inteligenței.

Alți specialiști au vorbit despre realitatea psihică internă a realității exterioare pentru a sublinia importanța pe care o are inconștientul oamenilor din jurul nostru și pe care o

integrăm în funcționarea noastră inconștientă. Cu siguranță este mult mai dificil să gândim în termeni de intersubiectivitate decât să ne limităm la singura subiectivitate a unei persoane izolate, dar atunci ne apropiem de adevăr. Habitatul interior este o reprezentare care, asemenea unui sportiv pregătit pentru cursă, se află potențial în mișcare.

Astfel apare ca o metaforă, un model, o organizare, chiar un motor al acestor acte-reprezentări, cu care creăm spațiul prin parcurgerea lui. Această realitate i-a atras atenția și lui François Vigouroux (1996, p. 177):

„Paradoxal, casele sunt doar locuri de trecere, locuri în care ne confruntăm cu vechile staze. De parcă, în ciuda aparentei lor imobilități, ele ar fi fost însărcinate să ne facă să descoperim mișcarea în care suntem atrași. Ele vorbesc de speranță, de mișcare, de schimbare înfăptuită, tatonată sau posibilă și, chiar și atunci când par să se închidă în ele însele, vorbesc despre viață“.

HABITATUL INTERIOR

ÎNDEPLINEȘTE CINCI FUNCȚII

- 1) O funcție de *conținere* și în consecință de diferențiere între exteriorul și interiorul casei, pentru a proteja familia și a dezvolta o intimitate reconfortantă.
- 2) O funcție de *identificare*, prin care familia își lasă amprenta, deși în interiorul casei fiecare are teritoriul său, prin care-și traduce gusturile, preferințele personale, precum și alianțele dintre membrii familiei. Habitatul dezvăluie atât locuința comună, cât și casa proprie, pentru fiecare dintre locuitorii săi.
- 3) O funcție a *continuității istorice*, în care memoria își joacă rolul de liant.
- 4) O funcție *creatoare*, pentru că distribuția locurilor, alegerea draperiilor și a obiectelor, de exemplu, vor implica o noutate în raport cu reprezentările din care se inspiră. Acțiunea asupra obiectelor

casei, contribuind la construirea spațiului, permite descoperiri interesante.

5) O funcție *estetică*, urmărind să caute frumusețea în armonia formelor pentru plăcerea tuturor.

Aceste funcții diferite reușesc să se înlocuiască una pe alta în caz de deficiență. Acesta este cazul bazării pe memorie, atunci când prezentul nu este suficient de liniștitor.

Ele creează legături, legături de conviețuire care ajută la rețeserea legăturilor de rudenie atunci când acestea sunt lovite de un trecut dramatic sau/și când trebuie reconstruite pe baze noi. Mă gândesc la familiile mixte, adoptive, familii de plasament și homoparentale, precum și la familiile care au recurs la procrearea asistată medical. Faptul de a locui în aceeași casă facilitează enorm lucrurile pentru părintele și copilul care nu au nicio legătură biologică, ajutându-i să se cunoască, să vorbească, să se atingă și să-și împartă sarcini, plăceri, bucurii și tristeți. Aceste contacte vor constitui

nervura noii relații filiale. Trăind împreună, ei pot învăța să se iubească, pentru că legătura psihologică se construiește de obicei în fiecare zi.

Nu este suficient ca un tată și o mamă să-i fi dat viață copilului pentru ca relația de filiație să aibă loc. Biologicul este punctul de plecare, dar filiația este o călătorie lungă. Și este posibil să călătorim împreună fără să fi avut același start.

Termenii „reședință” sau „conviețuire” nu sunt poate suficient de puternici pentru a reflecta multiplele probleme pe care viața de familie comună le promovează și le dezvoltă. Cuvântul conviețuire a fost folosit pe scară largă cu referire la concubini, înainte de a fi extins la politică... Din aceste motive, are prea multe conotații sociologice. Voi mai vorbi despre asta în Capitolul 8.

Când urmează să se construiască o legătură de filiație, casa oferă cadrul, habitatul interior preia sentimentul de

familial-familiar: ar fi ca cercetașul din țara intimității, o geografie care să fie descoperită și colonizată.

Smochinul

Aș dori să ilustrez importanța limitelor casei pe post de piele a familiei (prima funcție a habitatului interior) vorbind despre o experiență personală. Când aveam 10 sau 11 ani, am realizat o „ispravă“ care m-a ajutat să înțeleg importanța granițelor casei noastre. Era o casă cu un singur etaj, fără terasă. În spate se afla un pod, la capătul unei scări. Tavanul podului era jos, la fel ca și cel al bucătăriei deasupra căreia se afla.

Pentru a urca pe acoperișul casei, era necesar să ieși o scară veche, insuficient de înaltă, ceea ce însemna că, odată ajuns în vârful scării, trebuia să pășești peste marginea de sus a acesteia. Era un exercițiu oarecum periculos, care îți dădea impresia de „plutire“ în aer pentru câteva secunde. De la această manevră, mai păstrez încă sentimentul de groază încercat prima dată când am făcut-o, la 8 ani, urmat de sentimentul de satisfacție de a fi realizat această cascatorie.

În fiecare vară, se puteau vedea în capătul casei, aplecându-se deasupra acoperișului podului, un smochin și fructele sale superbe. Mi-a luat ceva timp să realizez că pomul creștea la un vecin. Această situație stârnea pofta diverșilor membri ai familiei mele și a micilor mei prieteni.

S-a decis în familie că smochinele inaccesibile vecinului să nu fie lăsate să putrezească în smochin, că era „legitim“, având

în vedere că fructele se înclinau spre partea noastră, să le culegem pe acoperiș. Am avut deplină încredere în părinții mei în ceea ce privește legalitatea acestui act, i-am considerat de o probitate fără cusur. Totuși, am fost puțin neliniștit. În consecință, culesul trebuia să se facă cu maximă discreție. Problema rămânea cine urma să culeagă fructele de pe acoperișul nostru. Cred că am fost ales în mod colectiv, ceea ce mi-a dat curaj și a ușurat manevra. Am aflat mai târziu că „bărbații casei” — tata, fratele, unchiul și verii mei — erau mai degrabă speriați, ascunzându-se în spatele diferitelor pretexte. Așa că m-am urcat să culeg.

În acel an ne-am ospătat cu smochine superbe hrănite de solul virgin al acestei „grădini” și de soarele generos al verii. Cred că mama făcuse chiar și câteva borcane cu dulceață, de unde comentariile ulterioare despre isprava al cărei erou incontestabil am fost.

În anul următor însă lucrurile s-au complicat: pomul mai avea încă fructe, dar din cauza efectelor creșterii sale, unele ramuri erau prea înalte și nu am reușit să mă servesc din el la fel de mult ca anul precedent. Acesta a fost din nou subiect de dezbatere în familie. S-a hotărât să ne întâlnim cu vecinul pentru a-l ruga să culegem smochinele pe partea lui. Încă o dată, am fost desemnat ca executor al operațiunii. Problema era că accesul la casa respectivă se făcea de pe o stradă laterală, iar locul nu era o casă privată, ci o pensiune. Desigur, știam de existența sa, dar acest loc era și misterios, și tulburător, supus diverselor zgomote, ceea ce îmi provoca temeri. Lângă ușă, o plăcuță îi anunța destinația: „Pensiune de familie. Copiii nu sunt admiși”. Pentru noi, pentru că prietenii

mei de atunci împărtășeau aceleași impresii, era o casă în care adulții se dedicau activităților sexuale ilicite — orgii sau prostituție — motiv pentru care copiii nu erau acceptați. S-a zvonit că acolo locuiau un număr mare de bărbați singuri, în încăperi înghesuite, precare, insalubre. Erau frecvent văzuți luând micul dejun sau un singur fel de mâncare pentru o zi întreagă, la bistroul local, o lechería, o lăptărie, unde o femeie obeză servea consumatorii în timp ce cânta, mormăia sau înjura, în funcție de starea ei zilnică.

Am tras ceva de timp înainte de a merge să mă întâlnesc cu proprietarul pensiunii. Mi-a primit cu căldură cererea, râzând că ne interesează smochinele lui, pe care le vedeam, succulente, atârând de copac aproape de sol. Grădina lui era minuscule, avea acolo doar smochinul care ocupa cea mai mare parte a spațiului, profitând de absența arborilor sau arbuștilor concurenți; rădăcinile sale puternice și invadatoare deformaseră solul. Am traversat curtea, cu ochii în pământ, dar privind pe furiș spre camere. Erau închise în cea mai mare parte din timp. Când m-am întors, am avut ce să povestesc — mai ales tovarășilor mei —, dar povestea mea nu a fost îndeajuns de satisfăcătoare pentru ei, dată fiind atmosfera misterioasă a locului.

M-am întors de acolo încărcat cu fructe. După aceea m-am simțit autorizat să mă reîntorc pentru a culege iar. Am înțeles că „bărbații familiei mele“ au preferat să merg eu în locul lor, pentru că nu refuzi un copil care dorește să culeagă un fruct, așa cum nu-i refuzi o prăjitură. Când am protestat, mi s-a răspuns: „Am vrut,

prin asta, să-ți formăm caracterul“. În acel moment, am avut sentimentul vag că puterea mea stătea în tinerețea mea.

Fiind cel mai mic din familie, această situație m-a pus în rolul celui răsfățat, dar și al celui care se vedea exclus de la multe plăceri; eu aș fi preferat să am ocazia să mă comport ca fratele meu și ca verii mei mai mari. Când povesteau, eram extrem de gelos pe toate întâlnirile lor, pe ieșirile și realizările lor de adolescenți și deja adulți.

Acest episod mi-a alimentat ideea că limitele căminului familial le marcau și pe acelea ale unui stil de viață familial, despărțit de locurile în care trăiau bărbații cu o existență dezordonată, care, din lipsa unei familii, se simțeau poate mai puțin protejați, nesiguri, cârpindu-și o viață sexuală incertă și cu siguranță nesatisfăcătoare. Exista o viață conjugală reglementată, codificată, strictă și o alta, cea a marginalizaților vieții și sexului, cea care mi-a fost destinată în cele din urmă în anii care au urmat, ani ce rămâneau încă nedeterminați, imprevizibili, o sursă tulburătoare de îndoieli îngrijorătoare. Totuși, mă atrăgea să devin mai mare, a ajunge acolo era o ambiție cât se poate prețuită. Aveam senzația că viitorul îmi rezerva o viață exterioară exilată cumva de familia mea, conducându-mă inexorabil către o lume ale cărei legi nu le cunoaștem și în care cu siguranță aveam să mă pierd. Mi s-a făcut frică să cresc exact în momentul în care am primit confirmarea avantajelor creșterii mele musculare și staturale.

Trebuia să profit de timpul smochinelor furate...

Smochinul era ca o *bornă* care limita cele două case și cele două lumi pe care le reprezentau.

---

* – Pădure, în limba franceză. (N. red.)

** — Am prezentat terapia psihanalitică de familie în diferite cărți. Reunește toată familia cu unul sau mai mulți terapeuți pe parcursul unor ședințe regulate. A se vedea în special *La famille de l'adolescent: le retour des ancêtres*, 2001 (*Familia adolescentului: întoarcerea strămoșilor*). (A se vedea și Decherf și alții, 2003.)

*** — În *Votre maison vous révèle*, am dezvoltat geografia interioară a casei analizând fiecare cameră.

**** — Este vorba despre pacienta mea Ruth, al cărei caz a fost studiat în *Petit traité des perversions morales*, op. cit.

***** — Ultimul etaj al unei fabrici sau al unui depozit, nepartiționat; pod. (N. red.)

***** — Exprimare comportamentală necontrolată și inadecvată a emoțiilor negate, care duce la descărcarea tensiunii asociate cu aceste emoții sau la comunicarea acestora într-o manieră deghizată sau incorectă (cf. APA, *Dicționar de psihologie clinică*, Trei, 2020). (N. red.)

2

DESPRE INTIMITATEA FAMILIEI

La intrarea într-o vilă mare din Cabourg, un gardian. Îl întreb dacă îmi permite să intru în grădină, ca să arunc o privire la vilă. Mi-am petrecut acolo toate vacanțele din copilărie timp de cincisprezece ani, era casa bunicii mele. Răspunsul zguduitoare: „Ah, trucul bunicii mi-a fost jucat de cincizeci de ori. Vezi semnul: proprietate privată. Intrarea interzisă“.

J.-B. PONTALIS, *EN MARGE DES JOURS*, P. 98

Ce loc este mai bun pentru desfășurarea ființei noastre intime

decât casa noastră? Totuși, ideea de intimitate nu urmează calea conceptelor psihanalitice obișnuite, deoarece pune în tensiune noțiuni problematice care le sunt exterioare, precum respectul de sine, identitatea, care își extinde interesul în câmpul social, chiar juridic (conform noțiunii de spațiu privat). Intimitatea perturbă teoria. Acest lucru nu trebuie însă să ne intimideze, pentru că așa s-a întâmplat cu toate ideile care au stat la originea unor fericite schimbări teoretice. Imaginația copiilor poate ne va ajuta. Freud ne amintește de acei copii pentru care a fi căsătorit însemna a-ți putea arăta dosul fără rușine partenerului tău. („Teorii sexuale infantile“, 1908). Rușinea analității sale îl conduce pe om să se adăpostească de privirea străină. Aceasta are rădăcini precoc: mama îl felicită pe bebelușul care eructează: „Să-ți fie de bine!“ Mai târziu, ea își felicită copilul când „face un caca mare“. Din același registru, un adult va spune, ușurat: „Nu mai puteam, am reușit, în sfârșit, să-ți spun tot ceea ce

acumulasem. Mulțumesc că m-ai ascultat“. Prietenul intim ne oferă posibilitatea de a ne dezvălui, de a ne arăta fără rușine aspectele tulburi și secretele noastre. Nu va fi nici speriat, nici scandalizat.

Este clar că refularea plăcerii de a-și expune părțile sale „rușinoase“ intervine pentru a ajuta la circumscrierea zonei de intimitate și pentru a o separa de spațiul exterior. Astfel, refulând orientarea spre expunerea activităților sale excretorii, omul configurează noțiunea de civilizație, remarcă Freud (1912)*. Cu condiția însă ca acasă să-și poată da frâu liber exhibiționismului, desigur, cu rază scurtă de acțiune, pentru că adevăratul exhibiționism își propune să-l scandalizeze și să-l îngrozească pe celălalt.

Una peste alta, a ne expune poate fi un mijloc de a ne face cunoscuți, de a percepe impresia trezită, de a o nuanța, de a o reglementa dacă e cazul, și un mod de a ne privi și, în sfârșit, de a afla despre noi. Două curente americane

moderne au teoretizat această dimensiune, cel al *Psihologiei Sinelui*, care subliniază dimensiunea pozitivă a exhibării, în slujba afirmării sinelui (H. Kohut, 1977), și cel al *intersubiectivității*, care acordă atenție reflectării imaginii noastre în ochii celorlalți: aprecierea pe care ceilalți o au față de noi ne-ar ajuta să ne construim, afirmă R.-D. Stolorow, B. Brandcraft, G.-E. Atwood (1987). Aceștia din urmă subliniază că rezonanța dintre subiectivități, pe cât de esențială este, nu trebuie să ne facă să uităm că oglinda fuzională nu este același lucru cu reflexia^{**}. Ceea ce așteptăm de la celălalt nu este ca el să confirme ceea ce știm deja despre noi înșine, ci să ne surprindă, făcându-ne să descoperim ceea ce nu știm despre noi. Astfel, forța expunerii psihice a fiecăruia este recunoscută de aceste curente analitice, chiar și la nivelul cunoașterii pacientului. Analistul trebuie să rămână receptiv la pacient și să nu cedeze prea mult propriilor intuiții, bazate adesea pe cunoștințele

sale. Ceea ce contează este „a simți împreună cu“, adică empatia. Punctul de vedere al celuilalt trebuie luat foarte în serios, adaugă el. Dacă un pacient, de exemplu, îi spune analistului său că se înșală, acesta din urmă nu ar trebui să se gândească imediat că are de-a face cu o rezistență***.

O persoană își poate expune cu ușurință urâtenia, impuritățile și activitățile urinare și excrementare celor intimi, dar urmărirea tendințelor anale nu pare să ducă prea departe în ceea ce privește intimitatea. De ce? Pentru că asta ar însemna că a-ți crea spațiul intim ar echivala doar cu expunerea propriilor aspecte neplăcute. Și s-ar putea să ne placă să împărtășim cu rudele și prietenii exclusivitatea aspectelor sensibile și pozitive ale personalității noastre. În intimitate, căutăm, de fapt, să fim înțeleși.

Pentru a ne deschide unui apropiat, trebuie, pe scurt, să avem încredere în el. Ne-a cucerit prin capacitatea sa de a asculta. Ne face plăcere să stăm în

compania lui. Nota de seducție este implicită. De asemenea, îi vom păstra durerea „în propria piele“, ne vom indigna de nedreptățile pe care le-a suferit, îi vom împărtăși bucuriile, ne vom bucura de succesele sale, și reciproc. Vrem să mergem mai departe în cunoașterea celuilalt, așa cum vrem să mergem mai departe în revelarea ființei noastre intime. Ne agățăm de reacțiile lui; răspunsul lui ne va mângâia; cuvântul lui ne va aduce, poate, confidențe neașteptate și chei pentru a ne înțelege pe noi înșine. Putem observa cât de lacom sau de insațiabil este. Intimitatea trezește astfel dorințe de ordinul oralității. Palpitantă, curioasă, fără a fi interesată, intimitatea rămâne fragilă, totuși (vezi Eiguer, 2016).

Pentru că, „fără încredere fermă, prietenia își compromite orice sens“, sugerează Jean Daniel (2001). El continuă:

„Aș putea sofistica mai mult definiția, spunând că adevăratul prieten este cel care

nu întoarce împotriva ta confidențele care i s-au făcut despre greșeli pe care nu le-ar cunoaște, dacă nu ar fi prietenul tău“.

Astfel, pentru a avansa în această analiză, se cuvine să examinăm acum anumite schimbări intervenite în traiectoria gândirii freudiene.

LĂRGIREA CÂMPULUI CONSIDERAT CA FIIND PSIHIC

Până în 1910, teoria psihanalitică echivala psihicul cu sexualul. Odată cu și în urma cercetărilor asupra psihozelor, au fost incluse alte două domenii, care nu au încetat să se dezvolte.

- Primul este cel al *obiectului și relația acestuia cu subiectul* (relația de obiect). Până în această perioadă, obiectul era sortit să dispară: copilul mic care și-a văzut mama plecând a trebuit să se consoleze cu ideea de o păstra în sine mai întâi ca o halucinație, mai târziu ca o reprezentare inconștientă. De

nevoia lui pentru ea, pentru dragostea și grija ei, nu îi rămâne decât dorința. Aceasta din urmă va indica de acum înainte direcția orientărilor sale către lume, într-un mod recurent, chiar arzător, dar fixația stabilă la obiect ar exista doar în cazurile patologice. Obiectul a fost apoi considerat contingent. Aceasta, fără a lua în considerare anumite circumstanțe ale vieții. Căci, cu ocazia îndepărtării sau dispariției unei ființe apropiate, subiectul îndurerat suferă. Obiectul intern nu se dovedește a fi doar contingent, un obiect investit, așa cum crezuse Freud anterior, ci o ființă în sine. Subiectivitatea sa, bătăile inimii sale contează pentru noi. Dovada acestui lucru este dată de procesul de doliu, care va fi cu atât mai interminabil și mai nesatisfăcător cu cât subiectul va fi depus prea mult din sine asupra celuilalt (Freud, 1915). Astăzi am mers și mai departe, datorită lui Sandor

Ferenczi (1933), Donald Winnicott (1971), Jean Laplanche (1987): pentru individ, celălalt se dovedește a fi o sursă de afecte, de reprezentări, capacități de fantasmare și de gândire, un model de lucru inconștient, modelat de contarea dură a lipsei sale, și nu numai la începutul vieții când grija și sollicitudinea maternă joacă rolul esențial pe care îl știm, ci pe tot parcursul vieții. Stimulările sine-celălalt, inter-fantasmarea fiind constante, nu ne putem imagina ființa umană într-un mod solipsist. Mai mult, așa cum spune Emmanuel Levinas (1972), celălalt este și un subiect însoțit, inserat într-o rețea de relații. Dinamica grupurilor a căpătat interes datorită acestor descoperiri.

- Al doilea domeniu asupra căruia ne atrag atenția lucrările anilor 1910 este cel al *autoconservării*. Descoperirile asupra narcisismului – în special asupra narcisismului pozitiv și trofic, rolul

său în ceea ce privește stima de sine, susținerea, primele structurări ale Eului – sunt consecințele teoretice și clinice ale acestuia. Se pare că iubirea de sine este esențială pentru a te construi și a crede în tine. Însăși ideea de viitor este marcată de această încredere pe care o avem în propriile posibilități de a ne realiza proiectele. Narcisismul nostru ne determină uneori să comitem păcatul orgoliului, deoarece ne face să credem că vom rămâne veșnic tineri și puternici.

În cartea mea *La folie de Narcisse*, 1991, studiez conflictul care apare în zona narcisismului atunci când psihicul nostru încearcă să elibereze și să neutralizeze forțele care se opun stimei de sine. Practic, acesta vizează întreaga patologie. Această temă este reluată și dezvoltată într-o altă lucrare: *Une fêlure dans le miroir*, 1994. După aceste două lucrări, mai trebuia să analizez narcisismul pozitiv. În *Du bon usage du narcissisme*, mărturisesc

evoluția propriei mele gândiri în sensul unei clarificări a acestor forțe care, sub semnul narcisismului pozitiv, ne permit să ne protejăm. Acest lucru mi se pare esențial pentru a ne ajuta pacienții.

În opera lui Freud apare o contradicție. În perioada luată în considerare (anii 1910), Freud este interesat de narcisism, care înseamnă privirea către sine și de relația de obiect, care este privirea către celălalt. Nu este o simplă schimbare a unghiului de observație, ci indicarea unei orientări diferite. Este vorba despre spiritul prudent al inventatorului psihanalizei, care nu avansează niciodată în linie dreaptă, ci se îndepărtează de la axa centrală pe alei laterale și o reia mai târziu. În aceste condiții și la o examinare mai atentă, abordarea lui teoretică asupra narcisismului nu neglijează importanța celuilalt, dimpotrivă. Freud o subliniază în ceea ce privește experiența alegerii de obiect sexual în îndrăgostire. El descrie o alegere de

obiect narcisică, în care celălalt este iubit deoarece posedă caracteristicile psihologiei sau fizicului subiectului însuși. El vorbește și de *investire narcisică* a sinelui sau a celuilalt ca pentru a sublinia că narcisismul nu poate fi imaginat fără un altul, chiar dacă îl ignoră, și fără o forță care îl animă. Pentru el, iubirea de sine, stima de sine și încrederea în sine fac parte din vibratoul pasiunii. „Mă iubesc ca și cum aș fi un altul” este deviza lui Narcis.

Totuși, sarcina de a înțelege mai bine relația dintre narcisism și obiect le va parveni autorilor moderni.

Pe de-o parte, aceștia din urmă observă că Eul, sub impulsul narcisismului său, tinde să se „expatrieze”, cu alte cuvinte, să depășească barierele Eului. Ca o putere imperială, el caută să cucerească alte teritorii; simte curajul să facă acest lucru și crede că face o treabă bună. Celălalt ar avea tot interesul să se lase *dominat* de subiect, ceea ce îi va aduce arta și știința sa, inclusiv ordinea sa.

Uneori, această „expatriere“ va fi însoțită de o sărăcire a sinelui, care se golește de substanță; acesta este cazul iubirii ce pune pe primul plan nevoile celuilalt. În primul exemplu, este un narcisism arogant, care disprețuiește calitățile autonome ale celuilalt. În al doilea, disprețul față de ceilalți se ascunde în spatele unei aparențe de caritate și a unei disponibilități la sacrificiu. În acest din urmă caz, narcisismul care acționează poate fi numit *transnarcisism*.

Pe de altă parte, școala psihologiei Sinelui a adus o contribuție valoroasă la această chestiune a narcisismului și a relațiilor de obiect. Această școală sugerează că sinele include *obiecte ale sinelui*. (H. Kohut, 1971). Sub influența părinților se dezvoltă un sector al narcisismului la subiect, care stimulează iubirea de sine a copilului, oferindu-i întreaga asigurare cu privire la capacitatea lui de a face față contingențelor vieții. Ei depun în el idealul lor de succes și de fericire. Îl protejează, încurajându-l să se

protejeze singur. Este astfel stimulată credința în propriile abilități. Acest lucru duce la întărirea stimei de sine la subiect, care nu va căuta neapărat nici să-i neglijeze pe ceilalți, nici să-i minimalizeze.

În același timp, narcisismul se concentrează pe anumite structuri ale sinelui pe care le întărește, cum ar fi pelicula care separă Eul de mediu, acest eu-piele despre care am vorbit în primul capitol. Din acest motiv, *structurile-cadru* (conținători****) vor trebui diferențiate de conținut. Dezvoltate timpuriu, aceste structuri primitive au o funcție de consolidare a aparatului psihic; sunt înrădăcinate în experiența autoerotică și autoperceptivă a corpului copilului: recunoașterea geometriei corpului, a diferenței între poziția culcat și cea în picioare, dur și moale, uscat și umed etc., toate legate de mediu, de formele, proporțiile, distanțele sale. Ele sunt fundamentul imaginii corpului.

Acești conținători au fost regrupați de D. Anzieu (1986) în jurul

conceputului de *semnificanți formali*: aceștia ar fi primele rudimente ale Eului-piele, care nu sunt legați de niciun semnificat, de niciun simbol. Ei nu participă la conflictul psihic dintre dragoste și ură^{*****}. Ei sunt mobilizați de curiozitatea infantilă și de dorința și dragostea de cunoaștere. Căutând să-și țină capul, să stea în șezut, să stea în picioare sau să meargă, copilul dorește să găsească toate mijloacele de a-și explora mai bine mediul și astfel de a-și alimenta bagajul de cunoștințe. În inconștientul nostru, semnificanții formali sunt reprezentările configurațiilor spațiale, deci ale relațiilor dintre lucruri și dintre acesta din urmă și nonlucrurile care le înconjoară și le țin. Spre deosebire de alte reprezentări psihice, acești semnificanți nu sunt exclusiv reprezentări ale pulsionilor, ci și ale diferitelor forme de organizare a Se-ului și a Eului, această topică a aparatului psihic evocată în primul capitol, care este unul dintre modelele habitatului interior. Ei ajută la

identificarea, de exemplu, a diferenței dintre spațiile bidimensionale și cele tridimensionale, dintre figură și fundal, dintre starea solidă, lichidă și gazoasă, dintre poziția culcat sau în picioare, dintre aproape și departe, dintre interior și exterior, dintre întreg și parte. În acest sens, ei atestă instalarea primului clivaj, tocmai cel care va fi esențial pentru ca subiectul să știe să se organizeze treptat și să distingă între ele lumile sensibilă și abstractă, apoi diferitele categorii logice.

În consecință, acești semnificanți vor primi două adăugiri. Ei vor fi:

- 1) *Erotizați*, adică sursă de emoție intensă și voluptuoasă.
- 2) *Atașați unui sens*; aproape și departe pot semnifica, respectiv, apropierea mamei iubitoare și îndepărtarea ei.

Vom conveni că acest lucru le permite semnificanților formali să fie mai bine structurați psihic și eventual identificabili prin gândire. Dar la origine aceste legături nu sunt

stabilite, ei nu pot fi simbolizați; sunt reprezentări pure ale formelor care se vor traduce ulterior în modul în care omul și împreună cu el toți membrii familiei sale vor organiza habitatul interior și habitatul exterior.

Narcisismul operează astfel pe diferite niveluri. El ne amintește că una dintre funcțiile sale este întărirea Eului. Totuși, narcisismul intervine în aceeași măsură în viața noastră emoțională, căci el este garantul stimei de sine, precum și al iubirii de sine. Se mobilizează tocmai în sentimentul intimului. Înainte de a-i găsi urma, să încercăm să definim cele două forme de intimitate.

CASA ESTE LOCUL PRIVILEGIAT AL INTIMITĂȚII

Ne place să ne întâlnim și să ne simțim confortabil acolo. Trebuie precizat însă că există două moduri de a trăi *intimitatea*: intimul, pe care dorim să-l păstrăm în noi, să-l îngrijim și să-l protejăm de privirea străină, și

intimitatea, plină de complicitate, care se stabilește între două persoane. În familie aceste două tipuri de intimitate intră periodic în conflict: se poate instala o neliniște, deoarece subiectul se poate simți fragmentat de atracția exercitată de grupul familial și de plăcerea pe care o simte în schimbul cu ceilalți, plăcere însoțită de teama corelativă de a-și pierde sentimentul identității. Ne putem simți chiar înșelați dacă am pus într-un alt membru al familiei speranța unei uniuni sacre, chiar exclusiviste. Dincolo de gelozia sau rivalitatea pe care asemenea dorințe reușesc să le declanșeze, problema membrilor familiei este că au tendința la uniformizare, chiar dacă este efectul unei iluzii fuzionale, iar dorințele sunt, în principiu, individuale. Fiecare întâlnire dintre două persoane reînvie iluzia comunității, dar îi scoate în evidență limitele.

Freud dă un sens nou intimității atunci când descoperă, în 1919, că relația dintre intimul familiar și

străinul tulburător nu se exclud, așa cum pare la prima vedere, ci ceea ce este străin și tulburător este descoperirea necunoscutului pe care-l ascunde familiarul. Dacă, de exemplu, întâlnesc pe stradă pe cineva care seamănă cu mine, voi trăi această proximitate într-un mod șocant. Sau, dacă găsesc pe stradă un prieten pe care nu l-am mai văzut de cincisprezece ani și dacă îl mai văd în aceeași zi de trei ori, îmi voi spune că se întâmplă ceva ciudat, că diavolul își bagă coada, chiar dacă sunt total agnostic. Întoarcerea refulatului, a spus Freud, reînvie credințele din copilărie în magie și fantome. Pentru alți analiști, emergența straniului apare ca un semn că nucleul psihotic al persoanei iese la suprafață (vezi A. Eiguer, 1991).

Una peste alta, intimul ar fi reflectarea adevăratului sine sau al sinelui autentic (D.W. Winnicott, 1960), care este cel mai de preț sine și pe care ne dorim să-l păstrăm în noi și să-l protejăm, dar despre care nu avem o idee precisă și pe care nu ni-l putem

explica, pentru că nu a fost niciodată trăit ca experiență identificabilă și, în consecință, memorată.

Acestea fiind spuse, iubirea de sine și narcisismul animă relația stabilită între Eu și adevăratul sine. Se cuvine să vorbim aici de *refulare primară*, care are funcția de a atrage spre sine toate reprezentările. Ea îi permite lui Freud să ofere o explicație cu privire la tendința destul de timpuriu instalată de a îndepărta din conștiința noastră reprezentările care stau mărturie pentru experiențele noastre semnificative de viață, chiar tulburătoare. Două produse ale acestei psihologii îndepărtate de conștiință sunt legate de refularea primară: originea psihicului nostru arhaic, adică acele rădăcini pe care se dezvoltă toată viața psihică și *incognoscibilul*, acel necunoscut în noi inaccesibil, domeniu misterios niciodată dezvăluit și receptacolul al întregii cunoașteri.

Dincolo de intimitatea resimțită în contact cu persoane apropiate, găsim străinul tulburător, dar dincolo de

aceasta funcționează o altă intimitate, cea a sinelui autentic. Este o noțiune despre noi pe care suntem singurii capabili să o descifrăm și să o cunoaștem. Putem asocia sinele autentic cu ceva indicibil, care depășește limitele Eului nostru, pentru a cuprinde legăturile cu ceilalți. Astfel, în spatele fiecărei legături „se țese” un negativ, o nonlegătură, străină, deși apropiată de identitatea noastră primară, imposibil de cunoscut, deși vag reprezentabilă. Aceasta tinde să reapară când ne confruntăm cu crize. Adevăratul sine, observă D.W. Winnicott (*op.cit.*), nu caută să transmită o semnificație, el există pur și simplu. Relațiile dintre adevăratul sine și semnificanții formali activi în configurația habitatului interior sunt, în consecință, foarte strânse.

A gândi familia în termenii unui grup înseamnă a lua în considerare aceste niveluri diferite, una dintre potențialitățile acestora fiind eliberarea singurătății de efectele ei incomode. A fi aproape de sinele tău autentic

implică acceptarea, în liniște, a zgomotelor frunzelor din grădina noastră secretă. Aceasta înseamnă să înțelegem, în același timp, că, în familie, noi creăm numitorul comun. Intimitatea familială este atunci rodul acestei aspirații de a ne depăși limitele și de a cuprinde întregul univers. Metafora care se potrivește cel mai bine casei, pe care am precizat-o, este pântecul matern, unde narcisismul fericit este rege.

„Mergem la tine sau la mine?“ Această frază, reprodusă în mai multe rânduri în urma deciziei de a petrece prima noapte de dragoste, este plină de farmec. Este o invitație generoasă, care spune multe despre primirea generoasă pe care dorim să o facem celuilalt. Este, de asemenea o promisiune de a împărtăși intimitatea propriului trup și suflet, dar și de a-și arăta casa, cu speranța secretă că invitatului (invitatei) îi va plăcea. Evocăm cu ușurință fascinația pe care dorim s-o producem în timpul îmbrățișării amoroase — „Trebuie ca prima dată

să fie senzational“ — , dar „acasă“ contează mai puțin ca loc de atracție erotică. „Vreau să îți arăt cum trăiesc ca să știi cine sunt, să simți parfumul gusturilor și al preferințelor mele“, ar putea spune cel sau cea care invită.

Casa este o invenție a femeilor pentru a-i atrage pe bărbați, a spus Marguerite Duras. A presupus ea că bărbatul este mai puțin adeptul spațiului domestic? Ține-l acasă ca să-și întemeieze o familie, ca să stea alături de urmași și să aibă grijă de educația lor? Este probabil. Știm că sexualitatea umană diferă de cea a majorității speciilor superioare prin faptul că partenerii doresc să facă dragoste încontinuu, nu doar în perioadele de împerechere.

Casa este, dincolo de un paradis intim și fantasmatic, un loc care poate seduce, fermeca, îi poate face pe oameni să viseze, să creeze proiecte. Din toate acestea reiese noțiunea de cuib amoros.

Mai multe specii o arată: de exemplu, masculul de barză își construiește un cuib pentru a-i face ochi dulci

logodnicei sale. Dacă ei i se pare cuibul neinteresant, insuficient de mare și de sigur, riscă să îl refuze. Și cuibul, și pețitorul. Trebuie să știm că, odată ce puii ies din ou, devin foarte neliniștiți și, fără bariera de siguranță, pot cădea în gol. Cuibul este o sursă de atracție pentru ca masculul să devină dezirabil.

În rândul oamenilor, este potrivit ca locuința în care stai să fie convenabilă din toate punctele de vedere. În multe culturi, strategia maritală adoptată de părinți este creșterea patrimoniului, cu alte cuvinte, familia viitorului logodnic/viitoarei logodnice trebuie să se asigure că patrimoniul său este bine dotat și că o parte este formată din imobile. Odată cu căsătoria, moștenirile celor două familii se vor aduna...

În același fel, la noi, unde zestrea este din ce în ce mai puțin solicitată, banii din cadourile de nuntă vor merge uneori către o investiție imobiliară pentru cuplu.

Dar în spatele intereselor economice, care, de altfel, nu sunt dezonorante,

interesele simbolice și sentimentale conduc dansul. Casa este o sursă de erotism: totul este acolo pentru a face plăcere, o promisiune de juisanță și de bucurie. Un motiv în plus să credem că psihologia casei est un joc plural.

UN TEREN ALUNECOS

Abordez acum disfuncțiile intimității prin ilustrații clinice.

Într-o familie (familia Dufrêne), părinții unei tinere schizofrenice merg la hotel după luni de certuri în care pacienta face să domnească teroarea asupra lor. Înainte de asta, ușile interioare ale casei sunt treptat încuiate, una după alta, sub pretextul că fata se precipită asupra frigiderului să înghită totul, sparge un obiect prețuit de alți membri ai familiei, într-un atac de furie, sau face un graffiti obscen pe peretele din sufragerie. Părăsind căminul pentru a se instala la hotel, părinții nu fac decât să confirme expulzarea reciprocă din casă, care avusese loc cu luni în urmă. Nu este vorba doar de neîncredere, ci și de dezintegrarea identității comune: nu mai există nicio urmă de spațiu intim. Aceste gesturi atestă, în același timp, că situația este marcată de ștergerea diferenței dintre sexe și generații. Dar de ce asemenea derapaje?

De ce această ruptură între sinele individual, sinele familial și casă, care

și-a pierdut aici calitatea de intimitate împărtășită? Acest loc a devenit un câmp de luptă înstrăinat, fief al alienării atât de temute.

ÎN INIMA PRACTICII

Practica clinică ne oferă ocazia de a explora limitele și locurile teritoriului intim. Pentru aceasta, investigația clinică are nevoie să fie exhaustivă. Le studiem pe parcursul întâlnirii cu familia, eventual cu ajutorul unor desene ale planului casei, realizate în mod colectiv. Unii terapeuți, precum R. Jaitin (comunicare personală), preferă ca fiecare membru al familiei să facă un desen separat. Comentariile despre desen sunt făcute întotdeauna în grup. Analiza va scoate în evidență aspectele colective, numitorii comuni.

Membrii familiei sunt întrebați unde preferă să stea în timpul zilei, unde dorm etc. Iată alte întrebări utile^{*****}. Care sunt rolurile părților imobile ale habitatului — pereți — în raport cu părțile sale mobile — mobilierul,

obiectele? Este posibil să se identifice invarianții pe baza structurii familiei? De ce unele obiecte se uzează mai repede decât altele? Faptul că unele familii nu au mobilier reflectă instabilitate legăturilor?

Membrii familiei adaugă noi funcții camerelor? Fac ca dormitorul conjugal să devină și birou? Se poate lua masa acolo? Garajul servește ca spațiu de depozitare sau ca atelier (unde tatăl se poate izola, de exemplu)? Bucătăria este suficient de spațioasă pentru a reuni întreaga familie? Camera de zi comunică ușor cu bucătăria? Nu există pereți despărțitori, ca într-un *loft*? Mai exact, au decompartmentat și îndepărtat coridoare „pentru a facilita mișcarea” și, în acest fel, camerele să comunice direct între ele? Au tendința de a crea spații independente? Au mai multe uși de intrare pentru „a nu se încurca unii pe alții”?

Care sunt relațiile membrilor familiei cu vecinii? Frecventează zonele comune ale clădirii: intrare, paliere, grădini?

Spațiul exprimă dragostea și privilegiile, și atitudinile de respingere, preferință, discredita-re, idealizare. Am subliniat-o. Evaluarea habitatului este utilă pentru înțelegerea multor apărări, cum ar fi cazul familiilor care doresc să ofere o imagine bună despre ele, care au un living plin de obiecte de valoare de expus (amintiri din călătorii, tablouri care au aparținut strămoșilor) în timp ce le poate lipsi esențialul, mergând până la privarea de hrană sau de pături. Acestea sunt familii cu componentă *histrionică*.

Voi cita și cazul familiilor de *ipohondrii*, în care vedem pretutindeni medicamente ale căror mirosuri invadează toată casa; cea a *obsesionalilor* preocupați de ordine și curățenie și în care totul pare impecabil, cu rafturi, dulapuri și sertare din belșug. În acest din urmă caz, un loc poate rămâne în continuare total dezordonat, abandonat chiar: podul, pivnița sau mașina.

Trebuie să examinăm și domeniul culorilor pereților, deoarece este bogat

în lecții. Există cu siguranță o noțiune de estetică și de echilibru de luat în considerare. Alegerea culorilor, a draperiilor sau a vopselei poate reflecta starea emoțiilor locuitorilor. Culorile calde, precum roșul sau galbenul și derivatele lor exprimă emotivitate și bucurie. Culorile reci, derivate din albastru, negru, reținere sau tristețe. Aceasta depinde, în egală măsură, de cameră sau de spațiu. Există câteva constante, dar e dificil de generalizat. Locurile de trecere au, de obicei, culori neutre. Uneori, ele pot fi investite ca locuri de reședință, ceea ce este cazul unor familii ai căror membri preferă să zăbovească pe coridoare pentru a conversa. Dacă o cameră este dedicată odihnei, o culoare vie ar deranja-o. Verdele este o culoare energizantă, dar poate deveni excitantă în dormitor, de exemplu. Aceste alegeri pot exprima o stare pasională sau o tendință către agitație. În cele din urmă, o înclinație pentru monotonie sau melancolie are ca rezultat alegerea de culori identice pentru fiecare spațiu.

De asemenea, trebuie menționate tradițiile familiale sau culturale. Fovismul — o școală de pictură în culori intense răspândite uniform pe suprafețe și care diferă de tonul lor natural — a fost emulat de mulți decoratori. Un alt mod deosebit de utilizare a culorii este de menționat: locuitorii anumitor cartiere modeste ale orașului Buenos-Aires își pictează pereții și ușile caselor în culori calde și vii „pentru a-și lumina viața săracă“.

NEGAREA FAMILIALULUI

Pentru a ilustra aceste cercetări clinice, iată cazul unei alte familii^{*****}, a cărei poveste începe într-un mod destul de interesant.

Înainte de a face cunoștință, cei doi părinți locuiau în aceeași clădire. Tânăra femeie își descoperă viitorul soț datorită motocicletei pe care el o lasă în mod regulat la intrare. Ea îi întreabă pe vecini cui îi aparține această motocicletă, îl caută și îl descoperă pe proprietar. Încep să vorbească și ajung să iasă împreună. Această poveste, care devine mitică, va alimenta în mod regulat conversațiile de

familie; erotismul motocicletei va juca un rol unificator. Acesta va fi, practic, singurul punct forte al iubirii cuplului.

Tatăl rămâne foarte atașat de propria familie, în special de mama sa. Drama va fi întrețesută în urma nașterii lui Gérard, singurul lor copil, astăzi tânăr psihotic. Bunica paternă va ocupa un loc foarte important în educația micuțului. Mama lui Gérard se simte sfâșiată între dorința ei de a-l educa, ea în felul ei, și faptul de a-l lăsa în seama soacrei sale, care îl revendică adesea. Conflictul capătă diferite forme, atât latente, cât și zgometoase, în același timp în care, în primii săi ani, Gérard se simte foarte divizat. Mult mai târziu, când va fi mai bine, va spune că și-a dat seama că era necesar s-o vorbească de rău pe mamă când era la bunica și invers, ambele părând să „i-o ceară”. La 10–11 ani, are crize de somnambulism, își ia perna și se duce la ușă, dar, neputând să o deschidă, pentru că doarme, se întinde în fața ei și se calmează, revenind la un somn normal. Casa a fost, ca să spunem așa, martorul acestei situații dureroase. Intimitatea familială a fost zdruncinată.

Când Gérard are 14–15 ani, părinții decid în cele din urmă să se mute, dar problemele sunt deja avansate în ceea ce privește o „aplatizare” generațională în mintea lui Gérard, care se vede mai degrabă copilul bunicilor săi, ignorând locul părinților săi. Această problemă izbucnește la 18 ani, când Gérard dezvoltă un delir de filiație. Potrivit acestuia, tatăl și mama lui nu sunt părinții lui. Nu mai recunoaște niciun membru al familiei sale. Fuge din casă și se proclamă a fi copilul unui cuplu sinistru și fără urmași, cel al lui A. Hitler și al Evei Braun. El ar avea de fapt vârsta tatălui său.

Amintindu-și de acest episod dramatic, tatăl nu exprimă nicio emoție, decât atunci când spune că Gérard nu și-a mai recunoscut bunica paternă, „care făcuse atâtea pentru el“. Tatăl și-a dezvăluit astfel atașamentul față de propria mamă și faptul că plecase din obligație cu soția și fiul său din această clădire familială încărcată cu atâtea simboluri. La Gérard, dezavuarea filiației sale apare totuși ca un „avertisment“ și un „aranjament“ în fața sfâșierii provocate de cearta dintre mamă și bunică, de parcă ar spune: „De vreme ce nu știți să trăiți în armonie și îmi cereți să aleg, prefer să cred că nu suntem din aceeași familie“. A jucat mutarea familiei un rol în tulburarea psihică a lui Gérard?

Acest caz dramatic ne permite să observăm măsura în care sentimentul de intimitate este hrănit de recunoașterea filială. Apoi intimitatea are nevoie de granițe clare între generații. În caz contrar, suspiciunile și loviturile sub centură o subminează.

În multe cazuri, conviețuirea mai multor generații este foarte greu de suportat; disputele și geloziile sunt pâinea zilnică acolo. Uneori apar dificultăți atunci când familia nucleară, care locuiește separat, merge să se alăture uneia dintre familiile de origine, chiar dacă membrii lor credeau că vor alina o suferință profundă prin

reunire. Pot fi menționate diverse pretexte: lipsa resurselor sau așteptarea construirii propriei locuințe. Moment de regresie? Deșteptarea unei neintegrări a habitatului interior? De fapt, un anumit număr dintre acești părinți nu au putut niciodată să se elibereze de familiile lor de origine. Reîntoarcerea confirmă natura acestui atașament fuzional. Nu este exclus ca această instalare să ascundă o criză privind unul dintre copii, care este trăită inconștient ca un eșec al funcției filiale. Simțindu-se incapabili, părinții caută ajutor și, vinovați, simt că propria „dorință de autonomie” i-a rănit pe părinții lor. Expresiile „a-și croi singur drumul”, „a o lua pe drumul lui” sugerează așteptările unei emancipări împlinite și atât de dificile. Și pentru a depăși limitele casei familiale, limitele interne ar trebui admise și integrate...

PERETELE DESPĂRȚITOR

Intimitatea familială, împărtășirea ei și limitele ei au fost centrul unui episod al propriei mele analize. Aduc un vis la ședința mea. Sunt la analistul meu. Locurile s-au schimbat. Sala de așteptare este separată de restul casei printr-o ușă de sticlă. Aceasta lasă să se vadă că acolo are loc o reuniune de familie; se organizează o petrecere. Înțeleg că nu sunt invitat. „Este normal“, mi-am spus, resemnat. Ședința are loc și, când îi comunic analistului sentimentul meu de excludere, el nu spune nimic. La sfârșitul ședinței, întorcându-mă la mașină și dorind să o pornesc, constat cu piciorul că pedala de accelerație nu oferă nicio rezistență; este moale și deci inutilizabilă. Sfârșitul visului.

Făcând asocieri pe visul meu, spun destul de repede în ședință că acesta traduce un sentiment evident de castrare (pedala de accelerație stricată). Analistul meu este ca un tată

care mă îndepărtează de la petrecerea lui (uniunea sexuală). Dar aceste interpretări, destul de banale, mă conduc totuși pe căi complementare. Îmi amintesc de căminul părintesc și de un perete despărțitor de sticlă, cu o structură metalică și nervuri între fiecare vitraliu colorat, montat pe un perete de un metru. Acesta despărțea vestibulul de intrare de o curte interioară. Din vestibul se intra în două camere, inclusiv sufrageria; din curte, alte camere, dormitoare. În vestibul se aflau scaune și o banchetă din lemn sculptată și tapițată cu un material de culoare deschisă, o măsuță, un pick-up. Peretele despărțitor avea două uși de fier (spre deosebire de cel din vis, care era din lemn), de asemenea vitrate. Geamurile acestui compartiment erau împodobite cu o serie de desene geometrice colorate destul de frumoase, ale căror reflexii strălucitoare, produse de soarele de vară care invada curtea, mă fascinau; iarna, culorile căpătau o nuanță pastelată mai puțin intensă. Și

părinților mei le plăcea acest vestibul; domnea acolo o atmosferă plăcută, propice relaxării și conversației. Era ceva solemn în spațiu. Mă făceau să simt asta; nu trebuia să fiu prea agitat, nici să alerg pe acolo, sub pretextul că mobilierul, delicat și fragil, s-ar putea deteriora. Desenele peretelui vitrat mă făceau să visez; îmi imaginam persoane, animale, scene câmpenești sau de război. Cele două spații — vestibulul și curtea —, erau diferite: în vestibul totul era îngrijit, elegant instalat, amenajat pentru primire; în curte domnea o oarecare neglijență; era un loc de trecere. În plus, în vestibul temperatura era mai blândă; peretele despărțitor neutraliza efectele căldurii sau ale frigului excesiv.

De-a lungul anilor, vitraliile au început să-și piardă culoarea, apoi, treptat, s-au desprins bucăți de hârtie. Crezusem că era un vitraliu adevărat și nu hârtie colorată, pe care o consideram artificială, falsă. Dezamăgirea mea a fost mare. Lumina a devenit mai intensă, deși sticla a rămas

opacă. Încă nu puteam vedea ce se întâmplă de cealaltă parte. Și mobilierul și-a pierdut atractivitatea. Mi se permitea acum să sar pe el, așa „i se va accelera deteriorarea și astfel vom găsi un pretext să-l schimbăm“. Dar zăboveam în curte; era un loc bun să mă joc cu prietenii mei. Era loc, erau ascunzători.

Astăzi, când o clădire solidă de opt etaje tronează în locul casei mele, despărțitorul de sticlă încă mă face să visez. Pierderea desenelor mă forțase deja să mă bazez pe amintirile mele sau să inventez imagini noi. Peretele despărțitor diviza casa între un spațiu apropiat și deschis către lume și un spațiu mai intim. Ca orice graniță, vestibulul nu era o linie, ci un teritoriu; curtea, un loc de tranzit, în timp ce dormitoarele și camerele nu comunicau între ele, pentru că ușile fuseseră condamnate, de dragul independenței.

De fapt, în casa copilăriei mele trăiau două familii, a noastră și a unchiului și mătușii mele (sora tatălui meu) și a copiilor lor. Verii mei sunt, din acest

motiv, aproape ca frații pentru sora mea, fratele meu și pentru mine, deși o rețea de comunicare, delimitată de interdicții și secrete împărtășite și neîmpărtășite, ne-a permis întotdeauna să stabilim locul fiecăruia în neam. Un spirit de grup destul de deosebit a animat cele două familii, care încă persistă și este chiar continuat și întreținut într-un mod uluitor de generațiile următoare, copiii verilor. Cred că legătura traiului în comun l-a făcut mai puternic, viața de zi cu zi, mesele împreună, locurile comune ale casei în care ne-am întâlnit, unde am glumit, unde ne-am susținut ocazional. Din această conviețuire dintre cele două familii s-a născut, poate, gustul meu pentru psihologia grupurilor.

Să revenim la visul meu. S-a dovedit a fi mai important decât am prevăzut. Asociațiile legate de casa copilăriei mele au permis descoperirea unei noi interpretări de transfer. Până atunci, îmi tratasem analistul cu o anumită apropiere; îl apreciam, aveam

încredere în el și aveam încredere în capacitatea lui de a putea conduce bine această analiză, dar nu-l percepeam ca pe un tată, poate ca pe un văr mai mare, puțin veleitar și fără o autoritate reală asupra mea. Ceea ce îmi spunea îmi stârnea uneori rezerve; cu greu mă surprindea. De fapt, el a fost al doilea analist al meu. Pe de altă parte, pentru primul meu analist am avut un respect profund. Visul ușii de sticlă care desparte lumea privată de cea profesională a celui de-al doilea analist al meu a permis o mai bună integrare a dimensiunii paterne a transferului.

APROPRIEREA

A vorbi despre intimitate înseamnă și a vorbi despre diferitele calități ale intimității în funcție de tipul de legătură familială. Pentru ca între doi subiecți să se dezvolte o anumită formă de apropiere, se stabilește o rezervă în raport cu alte aspecte ale relației. *Pudoarea* nu este neapărat opusul intimității, ci complementarul ei.

Am amintit interesul conceptului de *narcisism* pentru a înțelege legăturile noastre cu spațiul locuibil: soliditatea cadrului casei se hrănește cu narcisism și îl hrănește la rândul ei. Căutarea protecției găsește refugiu acolo. Retragera deschide intimitatea. La aceasta ar trebui adăugată și dimensiunea *autoerotismului*: a-și face plăcere și a-și face plăcere în compania propriei persoane. Iar intimitatea în doi este un mod de a-ți face plăcere oferindu-i-o altuia.

Să recapitulăm. Imaginea corpului este punctul culminant al unui lung travaliu psihic. Odată constituită, ea contribuie la integrarea noastră în mediu. Acesta este primul pas înainte de a locui casele și de a intra în posesia lor. „Imaginile” individuale configurează o reprezentare comună familiei, habitatul interior. Din această structură, habitatul interior fiind un veritabil organizator, onirismul familial devine posibil. Visăm pornind de acasă, reveria o hrănește, ea ne locuiește visurile și iluziile... Ne putem

relaxa acolo, să stăm nemișcați o clipă. Liniștea va rima cu intensitatea. Pereții, pereții despărțitori, dulapurile și obiectele, care fac deja parte din noi, păstrează secretele și incompletitudinile noastre. Servesc atât pentru a ne apăra de ele, cât și pentru a stabili o comunicare cu acestea. Rezervorul inconștientului familiei? Comoara sacră a semnificațiilor strămoșilor noștri?

Casa face posibilă și conectarea tuturor momentelor intense emoțional. Asta pentru cea mai mare fericire a noastră. Întoarcerea acasă reprezintă reunirea cu o atmosferă unică, un loc în care trăiești relaxat și natural.

---

* A se vedea și „Despre obținerea focului“, unde Freud sugerează ideea că omului primitiv îi plăcea să stingă focul cu jetul său de urină. Prin inhibarea și apoi refularea acestui comportament, el a fost capabil să avanseze; focul s-a păstrat de atunci; și-a dat seama că focul era util pentru o mulțime de activități.

** Vezi cartea mea *Jamais moi sans toi*, Dunod, 2008, dedicată în întregime legăturilor intersubiective.

*** Un pas mai departe este dat de aceste contribuții care sugerează că exhibiționistul sexual în psihologia lui nu își dorește să fie

descoperit de privirea celuilalt, ci că el vrea să-și impună logica. Exhibiționistul paralizează curiozitatea și apoi toată munca subiectivă.

****
— Conținut-conținător: psihanalistul britanic W. Bion (1962) a subliniat interesul introducerii acestei opoziții în psihologie; o folosește cu larghețe pentru a studia originea vieții psihice, structurile Eului, procesele gândirii; aceasta îl face să diferențieze, de exemplu, un aparat de gândire de gândurile pe care le produce acest aparat.

*****
— Cuvântul „semnificant“ trebuie înțeles cât mai apropiat de reprezentare.

*****
— Dau doar câteva indicații în scop ilustrativ, astfel încât clinicianul să țină cont de diversitatea situațiilor și să modifice sau să amplifice investigația după gustul său și după turnura pe care o va lua examenul clinic al familiei.

*****
— Pentru o prezentare exhaustivă a acestei terapii (cazul lui Gérard) consultați primul capitol al lucrării colective *Le générationnel*, Dunod, 1997a.

3

OBIECTE ȘI MOBILE

Obiectele și mobilierul sunt asociate cu decorarea. Acest lucru este corect, dar incomplet. Cuvântul *decorațiune* mai degrabă complică lucrurile: evocă superficialitate, suprafața lucrurilor, ceea ce este aranjat pentru a fi văzut de alții, ceea ce este, eventual, opus autenticului. Cu toate acestea, putem rămâne aproape de ființa noastră intimă prin decorarea casei. Desigur, cuvântul „decor” are și alte conotații: peisaj, când o mașină a „intrat în decor”; o persoană anodină, cu o identitate vagă, „ea face parte din decor”. Covorul, element important de

decor, este prezent în expresia „se face preș” pentru cineva care „se pleacă în fața altuia”, căruia i se supune. Oricum ar fi, obiectele sunt, ca și mobila, atât instrumente esențiale pentru ca în casă să se poată trăi și locui, cât și elemente care reflectă psihologia noastră. Ele reflectă gusturile noastre estetice și nevoile noastre funcționale. Transmit memoria noastră, precum și diferitele funcții ale habitatului nostru interior (vezi S. Tisseron, 1999).

Din alt punct de vedere, casa este „mobilată” înainte de a fi locuită; este mobilată cu fantasmemele noastre.

Este interesant să privim mobilierul și obiectele în raport cu pereții și spațiile în care sunt amplasate. În casă totul este o chestiune de legături, vom vedea din nou acest lucru când vom vorbi despre mutare. Obiectele formează între ele relații semnificative. De asemenea, am observat că obiectul creează spațiul și că utilizarea lui configurează un teritoriu identificat. Aceasta confirmă ipoteza că acțiunea fondează reprezentări (Capitolul 1).

Habitatul interior înregistrează și reordonează aceste date în felul său; le conferă apartenență.

O piesă de mobilier poate fi sau nu funcțională în funcție de amplasarea ei. Uneori, mobilierul este prea încărcat, aglomerând camera atunci când ar mai fi și alte locuri libere. În primul rând deci este o chestiune de coerență obiect/mobilier/cameră, de parcă ar fi vorba de un limbaj. Un pat care nu permite deschiderea unei uși, un dulap care blochează o fereastră și împiedică intrarea luminii ar fi exemple. Experiența confirmă următoarea idee: se poate presupune prezența contrainvestirii la un membru sau la întreaga familie; apărările se ridică ca pentru a împiedica apariția unor afecte insuportabile. Spațiul locuibil reflectă această luptă internă. La fel, inconsecvențele și incompatibilitățile în organizarea acestui spațiu sunt semn de dezordine... Reușim totuși să o descifrăm și să ne explicăm posibilele motive inconștiente ale acestei incoerențe. Oferind interpretări

grupul-familial, lucrurile par adesea mai clare. Ideea că dezordinea este semn de dezorganizare psihică ar trebui să lase loc ideii că reprezintă un mesaj demn de ascultat, iar subiectul și familia sa ne pot cere ajutorul.

O altă situație se referă la relațiile dintre mobilier și obiecte. Armonia lor ne facilitează confortul: un anumit obiect așezat pe o piesă de mobilier o poate pune în valoare, o poate face mai frumoasă, îi poate tăia liniile abrupte, poate concilia rusticitatea și delicatețea.

Nu este nevoie să reamintim importanța *ordinii*. În prezent, există tendința de a înmulți obiectele care sunt folosite pentru depozitarea altor obiecte: cutii, sertare, coșuri, borcane. Acest lucru nu face decât să complice lucrurile și, uneori, izolează obiectele și pe noi de ele. De asemenea, avem tendința de a păstra prea multe, de a fi conservatori, sub pretextul că într-o zi „s-ar putea să ne fie de folos”. Vă reamintesc că unele culturi au instituit obiceiul curățeniei periodice a casei

pentru a scăpa de obiectele neesențiale. Înainte de Paștele iudaic (Pessah), credinciosul trebuie să se debaraseze de alimentele asociate cu pâinea, precum paste, făina, drojdia etc. Profită de ocazie pentru a face o curățenie temeinică, aruncând alte alimente sau obiecte inutile.

Într-un număr mare de familii, debarasarea pivniței mobilizează mai mulți dintre membrii acesteia; în mod frecvent, operațiunea are un caracter festiv. Ei constată că au unele obiecte interesante, altele inutile; toate acestea îi invită să reflecteze asupra trecutului și îi confruntă cu descoperiri surprinzătoare.

Aglomerarea mobilierului cu obiecte, a camerelor cu mobile pare o încercare de a încetini: a) circulația în interiorul casei; b) timpul, cursul vieții. Acesta poate fi cazul obiectelor care au, teoretic, funcția de a face habitatul confortabil, cum ar fi corpurile de iluminat, aparatele electrocasnice, telefoanele, calculatoarele. Ocupă tot mai mult spațiu, în detrimentul

circulației și al diferențierii funcționale. Plantele sunt un alt exemplu: ele înfrumusețează și își transmit vitalitatea, dar pot lua lumina.

O, FRUMOASELE OBIECTE!

Am cunoscut un anumit număr de familii în care unul dintre membri a fost acuzat de ceilalți că a făcut o cheltuială exorbitantă pentru a-și permite un obiect decorativ. Putea fi uneori un tablou sau un obiect vechi, uzat și nu în stare bună. Ce îi motivează pe acești oameni să facă astfel de achiziții? Pentru a găsi cheia, să trecem la cazul fetișistului: cu ajutorul obiectului venerației sale, vrea să găsească o relicvă, nu numai în sens religios. El caută viața pe care obiectul a adăpostit-o, mirosurile, transpirațiile, secrețiile sale. Preferă astfel obiectele care au fost folosite, chiar urât mirositoare, în măsura în care acestea se oferă ca mărturie a altor existențe, pe care subiectul și le închipuie ca fiind mai palpitate și mai intense decât a lui. Aura exaltatoare

evocă dorința de a depăși propriile limite, cu alte cuvinte strălucirea atribuită falusului*.

De amintit însă că unele obiecte sunt sfinte pentru îndrăgostiți, în amintirea momentelor marcante ale idilei lor, cum ar fi comemorarea declarației de dragoste, o plimbare împreună; poate fi un obiect fără valoare materială, o floare, o pietricică... Dar acestea nu sunt obiecte-fetiș. Acestea din urmă sunt obiecte nesentimentale, mai degrabă furate, încărcate cu tensiuni, ranchiune și dorințe ale unei ființe frustrare și nemulțumite.

Caracterul egocentric al obiectului-fetiș se regăsește în experiența Elsei, una dintre pacientele mele, care s-a prezentat cu o boală maniacală. Crizele sale au început cu o achiziție scumpă; putea fi o piesă de mobilier veche de calitate, dar pentru care nu găsea loc în apartamentul ei, o bijuterie practic imposibil de purtat. Pacienta și-a justificat gestul cu argumente solide, ca fiind o achiziție esențială pentru bunăstarea ei, chiar utilă în casă. Ea își ascundea suferința și neputința, dorința de a le compensa și de a-și depăși obstacolele. Odată cu trecere timpului, ea își pierduse statutul social; după ce își finalizase studiile într-o școală de renume, abandonase o carieră care se anunța promițătoare.

Prin forța împrejurărilor, apropiații ei învățaseră să o înțeleagă, dar nu au putut împiedica cheltuiala, deoarece obiectul fusese deja achiziționat în momentul în care și-au dat seama că Elsa era în plină criză. Analiza ne-a permis să avansăm în înțelegerea acestor diferite aspecte. Am putut simți rana profundă a pacientei mele, identificându-mă cu durerea ei; asta a ușurat-o foarte mult și a ajutat-o să progreseze ținând cont de limitele și posibilitățile ei.

Unele persoane își exprimă prin achiziționarea unui obiect dorința de a merge rapid, de a sări peste pașii pe care în mod normal ar fi trebuit să-i facă pentru a-și realiza proiectele; se concentrează asupra semnelor exterioare care transmit această realizare. Acolo este prezentă noțiunea de invidie. Este, în general, cazul pacienților care evocă perversiunea, inclusiv al acelor *delincvenți* pentru care noțiunea de profit nu este neapărat esențială: ei doresc să ia „hainele” omului bogat. Observăm, de exemplu, că unii hoți cheltuiesc imediat banii furați pe achiziții de lux, pe primul loc fiind mașina de ultimă generație.

Importanța invidiei apare și în exemplul acestui tânăr toxicoman, care

le spune părinților că și-a pierdut cheile de la apartamentul familiei. În zilele următoare, acest apartament este jefuit. Cum anchetatorii nu au găsit niciun semn de efracție, bănuielile au căzut asupra tânărului pacient. În apărarea sa, acesta a negat, acuzându-și la rândul său părinții că au încetat să-i mai de bani etc.

Am găsit exemple apropiate la unii *jucători*, a căror frenezie pentru joc crește în momentul în care soția lor primește o moștenire. Ei pot vinde în secret obiectele, mai ales acelea de care soția este foarte legată emoțional, sub pretextul unor datorii de onorat urgent. Inconștient, par că vor să rănească memoria defunctului.

A POSEDA, A DISPUNE, A EXPUNE

Obiectele trezesc cele mai puternice afecte (vezi și F. Vigouroux, 2008). Să vorbim despre artă. Împotriva tendinței spre consum, s-a ridicat o parte din mișcarea noului realism,

care, începând din 1960, a încercat să denunțe cultul superfluului în societatea noastră, dând denunțului său o formă plastică, de tablouri sau sculpturi. Astfel obiectele sparte ale lui Arman, obiectele sau uneltele în cantități mari, lipite pe un suport și depozitate în cutii, adesea aceleași obiecte, ca pentru a sublinia uniformitatea monotonă la care fac referire. Sunt obiecte ale vieții noastre cotidiene, periute de dinți, perii de păr, nasturi etc.** Mesajul este clar: acumulăm lucruri care ajung să ne copleșească. Adevăratele noastre emoții și valori sunt înăbușite de ele, în timp ce, în principiu, ele există pentru a ne face viața mai plăcută și pentru a depune asupra lor ceea ce avem cel mai de preț în noi. Noul realism ne arată că astăzi suntem cuceriți de o desimbolizare progresivă, adică ne dezumanizăm.

Ce ne face să alergăm după obiecte? Am vorbit despre deriva fetișistă. Acest lucru probabil că nu e adevărat decât pentru câțiva dintre noi. Mi se pare

important să subliniez apetitul de a posedea, care pare comun diferitelor investiții în casă. Vom reveni asupra acestui lucru când vom vorbi despre achiziționarea unui bun.

Ne lansăm și în cucerirea spațiului în funcție de habitatul nostru interior. În aceste variațiuni diferite, posesia trimite la identitate. Însușirea unui bun sau a unui obiect ne dă sentimentul că exercităm putere asupra lucrurilor și că acestea păstrează amprenta a ceea ce suntem. Astfel, pe măsură ce aspir să mă cunosc și să mă iau în stăpânire în consecință, vreau să-mi delimitez cât mai bine identitatea personală (nu spunem „domeniul lui de cunoștințe“?). Să percep conturile mele dincolo de care pot fi sigur că nu mai sunt eu. Domeniul meu este cel al similarului, al identicului cu mine. Astfel „similaritatea“ se construiește în relație cu „sineitatea“.

Or, în măsura în care trebuie să remarcăm că limitele noastre sunt cele ale corpului nostru și că prezența noastră este recunoscută doar de cei

din jurul nostru, putem fi tentați să dorim să depășim aceste limite, apoi să influențăm psihologia altor persoane. Eul este o instanță imperială, amintește A. Green (1982). Astfel dorim să exercităm controlul asupra mediului nostru material, al casei, al mobilierului și al obiectelor sale. Nu este nimic în neregulă cu asta. Cu toate acestea, trebuie amintit, pentru a evita suferința inutilă, că obiectele nu ne aparțin întotdeauna și că nu le putem avea pe toate.

Există așadar o linie care merge de la narcisismul fiecăruia, trecând prin cel al familiei, până la forța cu care acest narcisism se proiectează asupra spațiului. În *Le pervers narcissique et son complice* (*Perversul narcisic și complicele său*) am introdus conceptul de *dominare funcțională*, pentru a sublinia că această posesivitate este naturală, chiar benefică. Găsind numitori comuni, aceasta ajută la crearea legăturilor de identificare cu celălalt, și viceversa. Stima noastră de sine este mulțumită atât de ceea ce suntem, cât

și de ceea ce avem: conștientizând această dominare, vom putea relativiza importanța acordată obiectelor materiale. Ceea ce ar trebui să conteze este dominarea de sine, cu alte cuvinte, să avem sentimentul că știm încotro ne îndreptăm.

Acest lucru merge mână în mână cu nevoia de a aranja obiectele astfel încât să le putem folosi în mod corespunzător și, de asemenea, pentru a transmite mediului ordinea noastră interioară. Expunerea lor nu ar trebui să fie văzută ca o nevoie exagerată de a le pune în valoare, și pe noi împreună cu ele, dar este important ca dorința noastră de a comunica să găsească o cale (vezi capitolul precedent).

DE LA MAGIE LA JOACĂ

Prin introducerea ideii de *dorință de dominare*, am vrut să arăt puterea obiectelor materiale. De fapt, posedând obiectele, ele ne posedă, ne depășesc. Uneori pot atinge o dimensiune supranaturală: li se atribuie o valoare

magică. Este cazul amuletelor sau al obiectelor simple, care, prin prezența lor, ne ajută să evităm angoasa, să ne oferim șansa. Cuvântul fetiș cuprinde ideea de putere; provine din portughezul *feticho*, care semnifică „vraja”. Deci fetișul ar fi un obiect prin care facem o vraja sau, dimpotrivă, care servește la protejarea împotriva faptelor rele. Acestea fiind spuse, fetișul ca obiect venerat de pacientul fetișist nu este neapărat un obiect supranatural; „magia” sa constă în faptul că declanșează o excitație voluptuoasă excepțională. Obiectul magic și obiectul fetiș au în comun proprietatea de a-i fi indispensabile subiectului.

Altfel este situația celorlalte obiecte, a căror încărcătură emoțională nu ne face să uităm natura lor materială. Subiectul recunoaște că el este cel care le conferă aceste atribute particulare. Analogia cea mai apropiată este cea a *jucăriei*; copilul știe că el este cel care o poate desemna ca ființă vie, o implică în situații și povești imaginare și o

poate manipula pentru a face aceste situații credibile. În timp ce copilul se folosește de jucării pentru a-și îndeplini dorințele inconștiente și pentru a găsi un confort, fetișistul este la cheremul obiectelor pe care le venerază. Copilul devine un subiect care își descoperă potențialitățile prin intermediul jucăriilor sale, fetișistul se anulează cedând acestei venerații.

Modelul jocului ne poate chiar ajuta să înțelegem atașamentul nostru adult față de obiecte. Jocul este ușor și în același timp foarte serios și solemn. Îl amuză pe copil, dar îi permite și să dea un sens simbolic experiențelor sale profunde. Dimensiunea atașamentului, cea a investiției sunt centrale. În același mod, obiectele ne luminează existența cotidiană și ne permit să proiectăm asupra lor afecte și reprezentări. La rândul lor, copiii se pot juca cu obiectele casei și pot aduce mobilierul în scenariile lor ludice. Terapeuții știu să profite de acest lucru atunci când lucrează cu copiii în ședință.

În psihoterapia copilului, tehnica jocului este o metodă foarte dezvoltată. Fără ea, lumea inconștientă a copiilor mici ar rămâne impenetrabilă. Terapeutul folosește jucării, foi de hârtie și creioane sau markere. Camera în care lucrează este un spațiu pe care îl amenajează cu mobilier simplu... și robust.

Aș dori să dau un exemplu, cel al pacientului meu Raymond, de 9 ani la momentul acestei ședințe, în care, pentru prima dată, va transpune conținutul preocupărilor pe care este obișnuit să le deseneze, în manieră repetitivă, desigur, servindu-se de spațiul cabinetului de terapie și de mobilierul acestuia^{***}. Copilului îi este dificil să se exprime, este preocupat de cutremure, accidente și moarte. Îi place să deseneze o peșteră — deloc liniștitoare —, stalactite și stalagmite, care uneori se sparg, obstrucționează intrarea și fac atmosfera înăbușitoare. Peștera este arareori locuită. Trebuie spus că Raymond este un copil adoptat; are și alți frați și surori, tot înfiați, și o surioară născută după adopția sa, când părinții se credeau sterili.

Mi-e greu să-l fac să accepte interpretările mele despre desenul lui. O dată se întinde sub masa la care era obișnuit să lucreze. Apoi, apropie scaunele și le aranjează de jur împrejur, parcă ar delimita un spațiu mare. Lipește bucăți de plastilină de formă cilindrică pe marginile exterioare ale acestui spațiu, format din masă și scaune. Se va referi la ele ca stalactite și

stalagmite. Iese din această „peșteră“ și intră în ea. Apoi începe să bată în „tavan“. Spun apoi o frază, fără să mă gândesc: „Bebelușul care este în burta mamei sale mă strigă“. Dar această situație nu este anodină pentru un copil care a fost adoptat.

Apoi taie frunzele plantelor din cabinet și face un „buket de flori“ pentru a le oferi, la sfârșitul ședinței, mamei sale care este alături, în sala de așteptare. Săptămâna următoare voi afla că ea așteaptă un copil. Raymond a presimțit și a reprezentat această situație în jocul său cu peștera. Prin „buketul de flori“, a vrut să sărbătorească acest eveniment. Pare să fie în plină fază de seducție.

A PUNE ÎN FORMĂ ȘI ÎN ACT

Privind retrospectiv, putem crede că desenul peșterii reflectă angoasele sale legate de abandonul pe care l-a trăit ulterior nașterii sale... A fost nevoie ca mama lui adoptivă să rămână însărcinată a doua oară pentru ca acest lucru să devină clar. Folosirea mobilierului în joc a făcut totul mai ușor. În plus, în acest moment, Raymond se simțea mult mai aproape de mama lui. Prin această sarcină, el făcea poate un gest de reparare în raport cu concepția și nașterea lui.

Fiecare terapeut de copii a avut parte de descoperiri la fel de emoționante precum cea pe care am trăit-o eu cu Raymond. Spațiul a rezonat cu dramele sale și i-a oferit ocazia să găsească soluții.

Reies, astfel, funcțiile mobilierului și ale obiectelor casei: de amenajare, de investire, dominare și, în același timp, de reunire a identității. Vin apoi satisfacția excitantă, jocul imaginar, simbolizarea. Funcțiile sale vor alimenta reprezentarea comună a habitatului interior și îi vor oferi posibilitatea de a se etala.

Asta, deoarece psihicul nostru are o mare nevoie de a da formă acestor experiențe condensate.

Obiectul, mobila, precum și pereții sunt realizați din materiale inerte. Am observat însă că ele există doar prin mișcarea asociată acestora, prin jocul în care le implicăm. Uneori, sunt deplasate și, mai mult, suferă efectul utilizării lor. Chiar și privirea către ele implică o acțiune, aceea de a vedea. Ni se par statice pentru scurtul timp în

care le acordăm atenție sau le folosim. Prezența lor depinde de funcția în care sunt implicate; amplasarea lor în geografia casei este provizorie, de moment, deși știm că sunt acolo tot timpul. De fapt, viața lor, atât de lungă cât pare, este alcătuită doar din clipe succesive, dintr-o serie de scurte clipe de joc.

---

* Studiez cazul fetișistului în *Des perversions sexuelles aux perversions morales*, op. cit.

** Cel mai cunoscut precedent al Noului Realism este cel al dadaistului Marcel Duchamp, care a făcut dintr-un pisoar o operă de artă, pe care o va numi ironic „Fântâna”. Suntem în 1917. De atunci a apărut colajul, o altă încercare de a face artă cu obiecte și fragmente de obiecte și o serie de tendințe care au continuat să se dezvolte. Ar trebui să subliniem și arta brută, executată de artiști autodidacți, inclusiv pacienți psihiatrici. Ei au știut să valorizeze obiectele noastre zilnice. Arthur Bispo do Rosario a fost unul dintre ei. La Rio de Janeiro îi este dedicat un muzeu. Rezident al spitalului de psihiatrie, și-a petrecut viața pregătindu-se pentru întâlnirea cu Dumnezeu. Intenționa să-i prezinte obiectele inventate de oameni, jucării, păpuși, unelte meșteșugărești, obiecte școlare, tacâmuri etc. pe care le-a așezat în nenumărate lăzi și cutii. Lucrările lui sunt admirabil de frumoase. Nebunii sunt uneori mai puțin nebuni decât

par. Centrul NASA a trimis două sonde destinate explorării altor sisteme planetare, pentru a informa posibilele civilizații ale extraterestrilor despre existența noastră. *Voyagers* conțin casete în care au fost rezumate achizițiile umanității... asemănătoare cu cele ale lui Arthur Bispo do Rosario.

***
— Am vorbit pe larg despre Raymond în cartea mea *Du bon usage du narcissisme* (*Despre gramatica narcisismului*), *op. cit.*, și în articolul „Le jeu dans l'espace psychique groupal” (Jocul în spațiul psihic grupal), *Revue de psychothérapie psychanalytique de groupe*, 2000. Acolo încerc să elaborez aspectele creației estetice care se manifestă în jocul copiilor. Cazul lui Raymond a fost descris ca o tulburare generalizată de dezvoltare, numele actual pentru diferite forme de autism infantil. Am rezerve cu privire la acest diagnostic; dimensiunea carențială cauzată de pierderi, abandonuri și maltratări i-a marcat temperamentul.

Partea a doua

Amenajări și apropieri

4

CONSTRUIREA CASEI, REPARAREA ȘI MODIFICAREA EI

Am subliniat utilitatea lucrărilor pregătitoare pentru instalarea în casă; habitatul interior este un ghid care face posibilă anticiparea și apoi realizarea demersurilor necesare implementării lui. Este, de asemenea, implicat în închirierea, cumpărarea sau construirea casei; cu alte cuvinte, în procesul care *precedă* instalarea, proces

care dezvăluie propriile expresii, interesante din mai multe puncte de vedere.

De ce să închiriezi mai degrabă decât să cumperi, sau invers? De ce să cauți mai degrabă o casă decât un apartament? De ce un apartament la comun sau privat? De ce un loc de reședință adiacent magazinului, biroului unde lucrezi sau separat? Acestea sunt întrebări ale căror răspunsuri nu țin exclusiv de constrângerile financiare. Intervin factori precum perspectivele de durată ale legăturii conjugale, nevoia de a locui aproape de locul de muncă, departe sau aproape de alți membri ai familiei, dorința de a reproduce o tradiție sau, dimpotrivă, de a te rupe de ea.

În cazul lui Gérard (Capitolul 2), părinții lui s-au gândit că, instalându-se departe de bunica paternă și într-o casă, nu într-un apartament, lucrurile se vor ameliora. Nu a fost cazul, ruptura era prea mare.

Nu de puține ori auzim că cineva nu are spirit de „proprietar“. Preferă deci să închirieze. De asemenea, este adevărat că politica dusă de stat începând cu anii '60 încurajează achiziționarea unei locuințe, spre deosebire de politicile anterioare, bazate pe construcția de locuințe sociale, chiar dacă aceasta din urmă s-a dezvoltat în ultimele decenii. Dorința de ascensiune socială poate încuraja îmbogățirea patrimoniului. Nu este exclus ca scăderea fertilității unui cuplu să coincidă cu această dorință de a se înrădăcina în proprietate. Multe dintre aceste familii fac eforturi și sacrificii mari pentru a-și plăti casele. Femeile contribuie la acestea în egală măsură cu bărbații, amânând maternitatea sau chiar renunțând la ea. Proiectul dobândirii unei proprietăți este poate una dintre cauzele natalității tardive observate în prezent.

Pentru a clarifica întrebarea și, cu siguranță, într-un mod foarte aproximativ, putem spune că dorința de înrădăcinare se va traduce prin

dorința de a-și crea spațiul de locuit sau de a-l modifica. Echivalent cu a-și lăsa amprenta asupra lui. Acest lucru nu depinde de iubirea pe care membrii familiei o au unii față de alții, deși un cuplu dezorganizat nu este prea dornic să-și facă rădăcini într-un loc de trai comun. În mod similar, valoarea atribuită dimensiunii „familia mea“, reflectând soliditatea sentimentului de apartenență, va juca un rol în sensul achiziției unei locuințe, dar nu întotdeauna. Aceasta nu se va întâmpla dacă valorile familiale înclină către realizarea altor cheltuieli care sunt, de asemenea, „foarte în spiritul familiei“, cum ar fi educația costisitoare a copiilor, obiectele decorative sau mobilierul de epocă. Am abandonat nomadismul încă din zorii timpului, dar încă mai ezităm între comportamentul itinerant și cel sedentar.

În orice caz, poziția adoptată ar trebui să întărească sinele și să ne asigure că identitatea noastră este la adăpost de pericolele disoluției.

Identitatea este o dorință, un strigăt, cerând stabilitate. Achiziționarea unei case poate fi folosită ca armură pentru a împiedica prea temuta dispersare. Vom regăsi acolo tendințele anale citate referitor la intimitatea familială.

BUCURIA DE A POSEDA

Pierre Bourdieu studiază evoluția procesului de construire a casei în societățile noastre moderne. Piața răspunde așteptărilor a mii de familii; le aprinde și le stimulează dorințele profunde. Piața imobiliară, cu promotorii și constructorii ei, ar fi astfel o paradigmă a societății de consum și a structurilor sale economice. Familia depozitează acolo speranțe și idealuri.

„În multe societăți, construirea unei noi case este, ca și în antica Kabylie, o întreprindere colectivă, mobilizând întregul grup agnatic* într-o corvoadă voluntară (pentru transportul grinzilor în special), care coincide cu întemeierea unei noi familii. Și, chiar și astăzi, proiectul de „construire“ este aproape întotdeauna

asociat cu proiectul de „întemeiere a unui cămin“ (sau cu creșterea lui), de construire a unei case în sensul de gospodărie; adică e asociat cu crearea unui grup social unit prin legături de alianță și rudenie, care dublează legăturile de conviețuire.

Astfel tratarea casei ca pe un simplu bun imobiliar caracterizat printr-o rată determinată de amortizare și achiziționarea unei case ca strategie economică în sensul restrâns al termenului, făcând abstracție de sistemul de strategii de reproducere al cărui instrument este, produsul actului economic ar fi depozitat, absolut fără să se știe, de toate proprietățile istorice, eficiente în anumite condiții istorice, care izvorăsc din inserarea lor într-un ansamblu istoric. E important să le înscriem în știință, pentru că așa sunt în realitatea în care este imersat obiectul lui. [...] Însăși întreprinderea de a alege împreună o casă, de a o amenaja, de a o decora, pe scurt, de a face din ea o „casă“ în care să te simți „ca acasă“, printre alte motive pentru că iubim în ea sacrificiile de timp și de muncă pe care le-a presupus în calitate de dovadă vizibilă a succesului unui proiect comun realizat împreună, este sursa mereu reînnoită de satisfacție împărtășită,

este un produs al coeziunii efective, care dublează și întărește coeziunea afectivă“ (Bourdieu, 2000, p. 35).

Bourdieu vorbește de un dublu proiect: unul financiar de tezaurizare, care vizează achiziția unui bun de patrimoniu, „durabil și transmisibil“, altul de „reproducere biologică și socială“.

„Casa este legată de familie ca unitate socială care tinde să-și asigure propria sa reproducere biologică: intră ca o condiție permisivă în planurile de fertilitate; și, de asemenea, reproducerea sa socială...

«Strategiile locative» sunt totuși afectate de schimbările în tradițiile de construcție sau corespunzătoare dizolvării unității domestice, așa cum observăm în societatea noastră unde gospodăria găzduiește acum doar două generații, unde natalitatea este în scădere și unde divorțurile devin din ce în ce mai frecvente. Acest lucru influențează alegerea între închiriere sau acces la proprietate, în funcție de așteptarea și dorința de durată, precum și de suprafața necesară pentru locuire“ (Bourdieu, *op. cit.*, p. 36).

PROMOȚIILE

Asistenții sociali știu să exploateze acest angajament sentimental legat de noțiunea de stabilitate și de reproducere pentru a le propune cumpărătorilor produse care par a fi „autentice“, „hand-made“, adică amintind de dorința ancestrală a omului de a-și construi singur casa, precum casele construite de zidari. Situația casei de vânzare este exploatată și de unii investitori: în apropierea locurilor simbolice precum mediul rural, regăsindu-se sub noțiunea de „lot“, sau în apropierea unor locuri semnificative istoric.

Acest principiu face ca, uneori, cumpărătorul să uite că va trebui să călătorească zilnic pentru a merge la muncă și că va trebui să conducă copiii la școală — de parcă această constrângere a prezentului ar trece în planul secund. Vizitele la cei dragi și ieșirile capătă aspectul unei adevărate expediții. Se adaugă și o altă formă de izolare, mai ales în cartierele din case

prefabricate: contactele sunt rare acolo, între vecini există puțină solidaritate, cu siguranță mai puțină decât în vechile cartiere muncitorești. Construirea cuibului conduce astfel la reducerea investițiilor, la retragerea în sine, în lumea domestică, pe care familia tinde s-o mitologizeze. Iluzia posesiunii duce la sărăcirea socială pe termen lung.

Pentru investitori, este vorba despre o reconciliere, pe de o parte, între apetitul pentru tradiție al cumpărătorilor și exigențele de producție pentru ca locuințele să fie viabile financiar, iar, pe de altă parte, între o elaborare artizanală și o producție industrială.

Publicitatea tinde să sublinieze aspectul „hand-made” și conform gusturilor individuale ale consumatorului, proprietatea trezind o imaginație inspirată din habitatul intern, când în realitate este adesea vorba despre o producție de serie. Unele case sunt prezentate chiar ca neterminate, astfel încât familia să-și

poată adăuga propria notă personală prin bricolaj. Se aduce un argument: „O veți face după gusturile voastre“. Bourdieu îl citează pe Marc Augé în studiul său *Demeures et châteaux* (*Conace și castele*), care subliniază faptul că publicitatea se folosește de anumite cuvinte învăluitoare și sugestive precum „vechi reședințe“, „mori antice“, „releu de poștă“, „conac din secolul al XVIII-lea“. Este vorba despre trezirea unor orientări evocatoare ale trecutului, hrănite de principiul continuității și de dorința de a face parte dintr-un lanț genealogic pe care dorim să-l prelungim.

SĂ PLECI PENTRU A TE STABILI DEPARTE: O TENDINȚĂ

Orientarea recentă către o achiziție în mediul rural ne stârnește curiozitatea. „Țara“ este populară din diferite motive. Găsim oameni de toate vârstele care doresc să se reconvertească la agricultură din motive sentimentale și personale. De secole, traiul rural a unit

viața de familie și munca. Acest lucru este apreciat azi. Copiii s-ar putea simți mai împliniți acolo; părinții, în contact mai bun cu ei. Prietenii ar avea ocazia să vină să-i viziteze.

Acest avantaj al faptului de a avea o casă departe de oraș și-a găsit o revigorare în urma crizei sanitare. Imaginea casei de la țară sau a celei de-a doua rezidențe îi animă pe mulți în aceste alegeri.

Situația în care ne-am aflat în timpul epidemiei de COVID-19 a antrenat frica naturală de contaminare. Acest lucru a determinat un milion de parizieni să fugă în provincie. S-au instalat în a doua lor casă. În timpul perioadei dintre valurile pandemiei, unii părinți au vrut să-și țină copiii acasă în loc să-i trimită la școală. Acest lucru se explică prin faptul că a doua casă reprezintă o formă de întoarcere la copilărie și la îngrijirea oferită de părinții noștri, care presupune că ne protejează de bolile și relele vieții. Această casă adună idealul îngrijirilor materne. În timpul crizelor sanitare, financiare sau ale proiectelor

de viață, avem nevoie să găsim un refugiu în care să ne simțim în siguranță. În același timp, există o idealizare a casei de la țară, care ar fi în mod inerent sănătoasă și abundentă, deși cunoaștem dificultățile lumii rurale, și anume distanța față de centrele de sănătate sau absența serviciilor și magazinelor cu produse de bază (Eiguer, 2020c).

Casa de la țară este un vis. Viața la oraș necesită constrângeri fizice; implică promiscuitate, zgomot și viteză. În timp ce ceasul a devenit tiranul nostru, casa de vacanță ne invită să reflectăm asupra virtualităților „pierderii timpului”. Într-o lume care celebrează hiperconectivitatea, nu ne putem aminti niciodată suficient de virtuțile plictiselii, propice reveriei și imaginației. Această încetinire așteptată este unul dintre motivele exodului urban. Unii au găsit ocazia în ea să-și pună sub semnul întrebării viața profesională și și-au schimbat profesia. Telemunca a făcut posibilă și reconectarea sferei private cu cea

publică, într-un mod mai mult sau mai puțin reușit, în funcție de natura profesiilor și de structura familiei. Dar ruralul fantasmă se poate transforma și într-un coșmar.

Mă gândesc, de exemplu, la toți acei cetățeni care visau să locuiască în suburbii, dar care își doresc acum să se întoarcă în centrul orașului, dezamăgiți de durata transportului, de ariditatea orașelor de dimensiuni medii și de absența animației în zonele periurbane. Nu oricine este făcut să trăiască la țară... Fantasma se lovește de realitate.

Revânzarea casei provine din procesul de dezidealizare. Mulți dintre cetățenii noștri nu realizează că într-o regiune există o altă lume, o altă cultură, alte tradiții și alte moduri de relaționare. Cu toate acestea, festivalurile și sărbătorile, folclorul local, dialectele autohtone sunt pline de atracții. Destul de des, „îndrăgostirea” imobiliară de o vilă drăguță din Bretania sau de un apartament cu terasă în sudul Franței

se întâmplă în perioada vacanței de vară, când vremea este frumoasă și când mintea poate să zburde liberă. Or, viața în afara sezonului, mai ales în zonele turistice populare vara, nu seamănă deloc cu cele 2-3 luni de sezon. Unii se vor simți frustrați, dar, dacă ești curios, totul poate fi stimulant în mediul rural, iar lunile liniștite dezvăluie alte bogății locale, pe care locuitorii de lungă durată le pot aprecia. Pentru a trăi bine în a doua casă e nevoie de o relație nonconsumeristă și de lungă durată cu teritoriul și cu locuitorii acestuia.

ÎMBLÂNZIREA SPAȚIULUI

Pare-se că unul dintre impedimentele construirii casei este rezistența spațiului și a materialelor, *in fine*, la posibilitatea de a le adapta după modelul ideal. Ciocnirea dintre fantasmă și realitate poate fi dură, iar consecințele dureroase. La momentul instalării, fericirea de a trăi în propria casă este alimentată de o iluzie al cărei

echivalent este starea de îndrăgostire. Apoi preocupările materiale pot atenua entuziasmul.

Exemplul clinic care urmează ilustrează „posedarea deteriorată” a spațiului de locuit, întreruptă din când în când cu achiziții și reparații.

Un cuplu, familia Duchêne, mi-a explicat în terapie cum istoria lor a fost marcată de locuințe, reflectând conflictele și reușitele lor. Fiecare fiind căsătorit anterior și având copii, au decis să locuiască împreună cu copiii respectivi într-un apartament mare (cumpărat de cei doi parteneri). Dar curând au apărut anumite dificultăți între descendenții lor, de neimaginat până atunci pentru ei, deoarece au crezut că faptul de a se uni și generozitatea lor ar fi fost de ajuns pentru ca toată lumea să se înțeleagă. Lucrurile nu au fost foarte conștiente la început. Soțul, în special, a început să simtă un fel de claustrofobie: își dorea mereu să plece, să meargă la țară unde aerul i se părea mai sănătos, să facă excursii pe meleaguri îndepărtate unde putea practica drumeții și sporturi riscante. Acest lucru declanșa certuri între soți, ale căror aptitudini sportive erau diferite. Nu plecau împreună. Femeia a început între timp să se îngrașe.

O altă sursă de conflict a survenit: soțului a început să i se pară apartamentul incomod, ferestrele prea mici, dulapurile dărăpănate, pereții precari. Iubitor de bricolaj, s-a hotărât să schimbe ceea ce îl deranja, nu dintr-odată, ci încetul cu încetul, până în punctul în care timp

de luni și ani, apartamentul a devenit șantier. Soția îl urma în deciziile sale, până în ziua în care a simțit că a ajuns la limită și nu a mai vrut să-l urmeze.

Soțul nu s-a oprit însă. A constatat că baia era prost plasată, că bucătăria nu era la locul ei și, cu argumente care îl susțineau, a început să modifice totul. Au început să-mi vorbească despre problemă, formulând reproșuri vechi de câțiva ani: soțul își amintea că soția lui nu găsisese încă o draperie destul de drăguță... „Oricum, apartamentul ăsta e din toate punctele de vedere prost realizat“, îi plăcea să spună. Apoi, încetul cu încetul, conflictele au devenit mai clare.

Bărbatul a ajuns să părăsească apartamentul; acum locuiau separat, dar tot ca un cuplu. El și-a cumpărat o casă în suburbii, lângă o pădure, unde și-a așezat nenumăratele obiecte personale și a continuat să se dedice cu entuziasm pasiunii sale pentru bricolaj și zidărie. Însă cuplul nu înțelesese imediat deplasarea către habitat a conflictului lor de bază: acela care exista între cele două familii ale lor reunite sub același acoperiș și care, practic, nu erau o familie. Ideologia locuirii împreună a împiedicat cuplul să accepte povara geloziei, cu siguranță provocată de o grijă exagerată pentru bunăstarea copiilor, care avea prioritate comparativ cu aceea a cuplului. Am avut o confirmare a acestei idei atunci când în terapie a fost evocat un episod petrecut în urmă cu cincisprezece ani: toată familia (copiii celor doi soți) fiind la masă, soția i-a cerut ficei soțului să-și schimbe locul, ceea ce pentru el a rămas dovada lipsei de considerație pe care ea o avea pentru odrasla sa.

Unirea cuplului nefiind consolidată, habitatul aduna toate disocierile lor. Pereții purtau loviturile de fierăstrău și de ciocan ale neînțelegerii lor.

La nivel de apărare, am identificat o contrainvestiție prin exces: prea multă tandrețe dată copiilor, prea multe eforturi sportive, de hrănire, acordate deplasărilor, reparațiilor și remodelării casei.

La nivelul imaginației, cuplul, neavând consolidat habitatul intern, nu putea „visa împreună“.

La nivelul structurii sale, investiția narcisică și obiectuală a celuilalt părea insuficientă. Partenerii nu i-au dat lui „penisul“, ei „vaginul“. Ei se castrau, refuzând să devină un obiect atractiv unul pentru celălalt. Poate că dragostea lor era în altă parte.

Astăzi ei locuiesc în această casă din suburbie. Domnul este în rai și soția lui a trebuit să facă eforturi mari pentru a se adapta situației. Ea parcurge un drum lung pentru a ajunge la serviciu, dar, în mod curios, se plânge mai puțin de faptul că își vede rar fica măritată și nu are suficient timp să-și vadă nepoții. Numai că ea știe mai bine decât în trecut că alegerea sfâșietoare dintre soțul și copiii ei este sentimentală și că aceasta a alimentat cândva dezacordul cuplului, problemele cu locuința fiind de bușeu perfect.

AURA MEȘTEȘUGARILOR

Acest caz ilustrează și importanța psihologică a bricolajului, a reparațiilor și a zugrăvelii. Cu aceste

lucrări asupra pereților, putem căuta o bunăstare mai mare a familiei, pe care o găsim sau nu, atunci când problema este în altă parte. În acest caz, legătura de conviețuire pare să fie singura problemă, în timp ce legătura de filiație sau de rudenie este dificil de consolidat.

Există și alte persoane, care nu pot efectua lucrări necesare, chiar esențiale, precum schimbarea instalației electrice. Ei ezită pentru că schimbările îi sperie. Frică de ce? Le este frică să nu piardă contactul cu trecutul sau să fie fericiți, să se distreze. De asemenea, să nu mai recunoască identitatea familiei.

Moda produselor semifabricate, de bricolaj sau de asamblat, pereți sau mobilier, și a sculelor ieftine răspunde tuturor acestor preocupări. În cazul multor persoane, habitatul interior are deseori nevoie să intre în acțiune, să producă un efort semnificativ și să mobilizeze munca manuală, care este legată și de distribuția sexuală a muncii, uneori prea rigidă între

bărbatul care bricolează sau grădinărește și femeia care se ocupă de întreținerea casei. Materiale dure pentru primul, moi pentru cea de-a doua. Atunci când facem prea multe sau prea puține, este necesar să ne punem întrebarea dacă diferența sexuală nu este cumva stagnantă într-un anumit cuplu. O facem pentru binele general sau pentru noi înșine? Pentru a consolida identitatea grupului sau pentru a ne afirma puterea falică?

Nu de puține ori găsim în aceste familii o aversiune față de preluarea funcțiilor tradiționale ale celuilalt sex, în ceea ce se numește refuzul femininului, trăit ca o pasivitate rușinoasă.

Oricum ar fi, admirăm aceste ființe vii care își construiesc singure casa, furnicile, cârțițele, termitele, păsările. Le vedem ca pe un exemplu și ca pe un model ideal. Cu toate acestea, ele trebuie să se mute în mod regulat.

---

* Rudă pe linie masculină (*N. red.*)

5

A MOȘTENI

Moștenirea pune probleme specifice, diferite de cele de cumpărare sau închiriere. Cu toate acestea, putem identifica un punct comun, cel al posesiei. A primi o moștenire nu este suficient, trebuie să ți-o însușești, să simți că meriți moștenirea, să întâmpini iubirea dată, cu armonie și seninătate. Moștenirea este un dar de afecte, nu doar un drept recunoscut prin constituție.

La fel ca și achiziționarea, apropierea mobilizează nu numai verbul a avea, ci și verbul a fi. Moștenirea ne pune sub semnul întrebării

identitatea*. Multe dintre conflictele care apar între moștenitori sunt legate de trezirea unor îndoieli cu privire la așa-zisele preferințe sentimentale ale decedatului față de unul în detrimentul celuilalt. Prin urmare moștenirea poate trezi rivalități adormite, gelozii acide, ranchiune nituite adânc în suflet, uri violente. Se transformă într-un cadou otrăvit, duce la procese, la reglarea conturilor. Legatarul poate fi contestat: „Credeam că are simțul dreptății, că îi iubea pe toți la fel“. Dacă avem tendința de a măsura dragostea în funcție de cotele de moștenire, realitatea riscă să fie amară. P. Cuynet și alții (2008) au stabilit că moștenirea este trăită ca un semn al recunoașterii filiației.

Este ușor să picăm în acest raționament infantil în raport cu mama: „M-a părăsit pentru că nu mă iubește“, „Preferă pe altul“, „pe celălalt“.

Moștenirea stârnește astfel lăcomia, dezvăluie prietenii nebănuite, absența scrupulelor la unii. Un studiu asupra

moștenirii ar trebui să răspundă la următoarea întrebare: de ce anumiți indivizi, obișnuiți să trăiască cu resurse modeste, devin prin moștenire ființe rapace, până acolo încât să uite sentimentul fratern? Este la fel ca în cazul câștigătorilor la loto.

În opera comică al lui Giacomo Puccini, *Gianni Schicchi*, inspirată de un episod din *Divina comedie* a lui Dante, moștenitorii descoperă, după moartea bogatului florentin Buoso Donati, că acesta și-a lăsat averea călugărilor, fără ca lor să le păstreze ceva. Așa că decid să refacă testamentul cu complicitatea lui Gianni Schicchi, un celebru falsificator. Acesta va simula părintele muribund, care dictează noi clauze testamentare care îi favorizează. Dar ne aflăm într-o epocă, în 1299, când descoperirea unei astfel de înșelăciuni îl costă pe escroc mâna dreaptă și excomunicarea. Manevra se întoarce împotriva moștenitorilor aspiranți, deoarece Gianni Schicchi pune să fie înscris propriul nume în noul testament, ca moștenitor

principal, și lasă doar firimituri pentru ceilalți. Moștenitorii sunt prinși în propriul joc, nu pot spune nimic, altfel vor fi pedepsiți drept complici la escrocherie.

Piesa lui Benjonson, *Volpone*, reluată de Stefan Zweig și Jules Romain în 1923, are loc tot în Italia, la Veneția mai exact. Fără soție sau copii, Volpone stârnește lăcomia mai multor locuitori ai orașul lacustru promițându-le moștenirea, fiecăruia separat. El simulează o boală gravă cu complicitatea servitorului său, Mosca. În schimbul promisiunii, i se oferă cadouri de preț, bani, obiecte, proprietăți... Corvino îi dă chiar propria soție, „pentru a-l ajuta să se vindece”. Astfel, Volpone se îmbogățește înainte chiar de a le da ceva. Situația se întoarce împotriva lui însă, pentru că se descoperă înșelătoria, iar servitorul Mosca este cel care va „moșteni” casa. Acesta din urmă se dovedește a fi mai viclean decât stăpânul sau. Volpone trebuie să fugă din Veneția.

A MOȘTENI ÎNSEAMNĂ A REȚESE LEGĂTURILE DE FILIAȚIE

Unii indivizi par să nu fie interesați decât de moștenire. Măgulesc persoana în cauză și, chiar dacă se îngrijesc de ea, scopul urmărit este doar primirea moștenirii drept compensație. Piesa *Volpone* arată că impostorul își găsește o libertate de acțiune în dorința de profit a victimelor sale. Nu este cazul general, evident. Există testatori care sunt pur și simplu... nedrepti. Uneori vor să exprime respingerea unui moștenitor pe care nu-l iubesc.

Oricum ar fi, forța simbolică a moștenirii este imensă; asta explică atât de multe rătăcirii. Moștenitorul se simte recunoscut; i se acordă un loc în filiație, ceea ce îi clarifică și îi întărește identitatea. Pentru că suntem cine credem că suntem și, de asemenea, cel pe care apropiații îl identifică drept un membru distinct și unic** al familiei.

Să luăm un exemplu. Până de curând, copiii adulterini nu aveau aceleași drepturi de moștenire ca și ceilalți copii. Acest lucru îi rănea, accentuând sentimentul de marginalizare pe care îl trăiseră încă din copilărie. Conceperea lor i-a privat de un drept normal. Nu a fost vina lor. În această situație paradoxală, ei sunt neiubiți, dar rodul unor iubiri interzise și cu siguranță foarte pasionale. Majoritatea copiilor adulterini sunt considerați copii ai rușinii; acest lucru se reflectă asupra dezvoltării lor psihologice. Suferința lor se exprimă printr-o lipsă de încredere în sine. Dacă există un secret în privința părintelui, dublat de minciună, situația se înrăutățește. Copilul nu-și poate găsi echilibrul și nu-și poate construi viitorul fără să cunoască adevărata sa filiație. Legea a încercat să le restabilească atât drepturile, cât și poziția.

A MOȘTENI ÎNSEAMNĂ A TRANSMITE MAI DEPARTE

Pe lângă un act de iubire, moștenirea este un act de recunoaștere. O amintire a rangului său în genealogie. În plus, lăsarea casei drept moștenire condensează aceste vechi ambasade pe care aceasta le adăpostește: corpul, memoria familială, intimitatea ei fertilizantă. Testatorul poate aștepta să lase casa rudelor de sânge. Astfel moștenirea, act de continuitate, constă în încredințarea unui obiect altei persoane, pentru ca memoria să nu se piardă. Ca un fel de pact între testator și legatar, pentru ca transmiterea să fie efectuată și respectată, sugerează Omblin Ozoux-Teffaine (1999).

Or, dorința legatarului, oricât de nobilă ar fi ea, trebuie să țină cont de consimțământul conștient și inconștient al moștenitorului; acceptă el toate așteptările sale? Incomodat, acesta din urmă poate să se ferească de moștenire și să o considere prea grea,

coplpeșitoare, otrăvitoare chiar. Trebuie să-i mulțumească testatorului sau să-l urască pentru că nu-l lasă liber? Moștenitorul, adaugă O. Ozoux-Teffaine, trebuie să rupă pactul dacă este prea împovărat de partea blestemată a familiei, apoi să-l refacă pentru a da viață părții binecuvântate.

Dacă trăiește moștenirea cu vinovăție, nu își va permite să dea un sens personal moștenirii. Îi va fi greu să-și aproprieze casa, se va simți ca un supraviețuitor, cu o casă agățată ca o ghiulea de picior.

În alte cazuri, dimpotrivă, moștenitorul visează să transforme casa lăsată moștenire, să o vândă, să o refacă din temelii sau să o reconstruiască pentru a nu lăsa nicio urmă a testatorului. Sau i se pare important să și-o aproprieze în felul său, ca pentru a confirma dreptul de proprietate asupra bunului moștenit. O reîmprospătează doar pentru a o adapta la timpul prezent.

Acesta are de-a face cu un alt principiu. A deține o casă este ca o

negare a morții. Nu se spune că piatra rămâne? Corpul este perisabil, în timp ce mineralele sunt eterne. Dar putem accepta ca un mort să ne dea ceva nemuritor?

CUM SĂ TE SIMȚI?

În fața moștenirii, lupta se va duce sub steagul reîntâlnirii cu sine. În fine, o casă va ști să trăiască dacă este impregnată de prezența noilor ei locuitori. În acel moment, a avea se alătură lui a fi. Casa face parte din identitate, ca să spunem așa. Suntem de acord cu ideea că travaliul de doliu se termină atunci când putem îngropa din nou mortul.

Ar fi interesant, în această etapă a reflecției noastre, să facem un ocol prin psihologia doliului, al cărui proces se împletește cu procesul apropierei unui bun moștenit. Dificultățile travaliului de doliu însă o împiedică. Amintind de paralizie, putem să și abandonăm o casă moștenită sau să o vindem sub prețul ei. Iar travaliul de doliu va fi cu

atât mai dificil cu cât se păstrează un resentiment față de defunct, în spatele idealizării. Credem că ne putem separa de el, dar continuăm să ne gândim la el. Este chiar trăit ca și cum ar fi luat o parte din sufletul celor vii. Freud explică acest caz subliniind că subiectul îndurerat s-a identificat narcisic cu obiectul dispărut. Chiar înaintea morții sale, îl consideră un alt sine, chiar mai bun decât el însuși. Și cum este imposibil să condamni pe cineva *in absentia et in effigie*^{***}, atacul sadic sub forma reproșurilor pe care ar dori să i le adreseze se întoarce împotriva subiectului însuși. Obiectul este incorporat masiv în sine, de unde distruge psihicul. Supraeul se angajează să-i facă morală. Cu alte cuvinte, atunci când auzim un îndoliat că-și face reproșuri, acestea sunt reproșurile pe care subiectul ar dori să i le adreseze obiectului.

Pentru a ieși de acolo și a îndeplini travaliul de doliu ar trebui deci să se dezvolte acest dublu proces de proiecție și introiecție. Evident, acest

travaliu se complică atunci când la el se adaugă misiuni transgeneraționale. De acum înainte, din moment ce moștenitorul rămâne singur și fără ascendent în viață, este vârful succesiunii și, dacă anumite conturi nu au fost reglate în trecut, se poate simți copleșit de povara lor.

Aceasta este situația tratată în filmul *Rain Man*. Fiul cel mic, Raymond, află secretul care îl privează de moștenirea moșiei tatălui său, lăsată unei asociații misterioase. Tatăl i-a lăsat doar trandafirii de colecție, a căror cultivare necesită măiestrie. Raymond mai descoperă că are un frate mai mare bolnav, izolat în secret în unitatea de specialitate condusă de această asociație. Va afla că fratele fusese luat de acasă în timpul copilăriei sale, probabil pentru a-l proteja pe el. Dar fiind „un învingător”, nu se resemnează să se plece în fața deciziei paterne; intenționează să rezolve problema rapid, așa cum este obișnuit să facă în viața lui. Începe astfel o călătorie, care îi va permite să-l

descopere pe acest frate, transformându-se. Acesta repetă încontinuu cuvântul *Rainman* — de fapt, denaturarea prenumelui său. Raymond devine o ființă sensibilă; va fi pierdut o casă, dar a câștigat un frate și propria umanitate.

La fel ca în acest exemplu, pentru mulți oameni moștenirea permite o punere în perspectivă a eredității psihice, o plonjare în istoria familiei. Moștenirea dă formă materială diferitelor fațete ale travaliului de doliu: triumful asupra rudei decedate, trezirea lăcomiei, angoasa de a rămâne în viață. Certurile dintre frați în legătură cu moștenirea au ca scop frecvent atenuarea durerii, chiar negarea morții. Fără protecția părintelui, ei se tem pentru viitorul lor și că bunurile familiei se vor evapora. Rivalitatea are, în consecință, o funcție defensivă.

SFÂRȘITUL TRAVALIULUI

Terminarea travaliului de doliu poate avea ca rezultat construirea unui proiect. Vom merita darul unei moșteniri. Nu este neobișnuit să apară decizia de a demara o lucrare sau de a cumpăra o nouă casă. Doliul împlinit duce la posibilitatea de te bucura din nou de viață. Vom accepta că avem o viață înaintea noastră.

Cazul Ségolène, tratată în terapie de Martine Mercier (1999), căreia îi mulțumesc pentru autorizarea de a-l publica aici, ridică toate aceste întrebări. La câteva luni după începerea terapiei, fiica pacientei, în vârstă de 7 ani, a murit de o boală acută. Disperată, se simte vinovată, își pierde simțul duratei, se retrage în ea însăși. Amintirea fetei o bântuie. Apoi se instalează un doliu lung, din care iese cu greu. Ea analizează relația ei cu părinții și căsătoria lor, refuzată de bunicii paterni burghezi, ceea ce l-a determinat pe tată să întrerupă orice contact cu ei. Ségolène cercetează aceste secrete și descoperă că familia ei este mult mai marcată decât și-ar putea imagina de ceea ce pare a fi un blestem al bunicilor.

În momentul în care începe să caute o nouă locuință, deja recuperată, ea este din nou însărcinată. (Este „locuită“.) Atunci a decis să cumpere o casă; un unchi îi oferă o sumă de

bani, un avans la moștenire. A văzut-o ca pe o binecuvântare reparatoare. „Achiziționarea unei case în timpul unui travaliu de doliu nu numai că are o contribuție la realizarea acestuia, ci și îl accelerează, prin reelaborarea legăturilor genealogice pe care le trezește“, conchide M. Mercier. La pacienta sa, vor fi chemate casele din copilărie..., „casa ideală va fi suportul proiectiv la răscrucea poveștilor celor două filiații, care reactivate va veni să dinamizeze travaliul de doliu“.

La întrebarea pusă lui Jorge Luis Borges (2010) dacă crede în nemurire, el a răspuns, ca un bun agnostic, că nu crede în nemurirea sufletelor, ci a trupurilor: copiii sunt cei care poartă în ei înșiși o parte din substanța vitală a părinților. Astfel fiecare ființă umană este veșnică, pentru că reprezintă o verigă nemuritoare de generații. La fel, putem spune că moștenirea unei case ne întărește ideea că nu vom fi niciodată proprietarii ei, pentru că nu are decât chiriași, doar ființe muritoare care trec, se stabilesc acolo și apoi o lasă moștenire urmașilor lor. În concluzie, singura relație de proprietate pe care o stabilim este, de

fapt, o coproprietate cu lanțul lung de alți chiriași, membrii descendențelor noastre.

---

* În psihologie, pentru a înțelege aceste întrebări, ne bazăm pe doi termeni:

1. Ereditatea, proces care implică transmiterea între doi subiecți, în principal de la un ascendent la un descendent.

2. Moștenirea, conținutul acestei transmiteri. Atunci când avem de-a face cu moștenirea unei case, trebuie să ținem cont, pe lângă valoarea sa de piață, și de valoarea ei simbolică, atât de diferit trăită de fiecare individ.

** — Adolescentul este un căutător al unui loc în spațiu, concluzionez eu în *La famille de l'adolescent: le retour des ancêtres* (Familia adolescentului: întoarcerea strămoșilor), *op.cit.*, după ce am observat că acesta încearcă din răspuțeri să-și găsească un loc, „nișa” sa, în genealogie. Prin această căutare el ar putea dori să se rupă de părinții săi „neînțelegători” și să se îndrepte spre strămoși, să-i imite chiar.

*** — Autorul reia cuvintele lui Freud din „Despre dinamica transferului” (*Opere esențiale*, vol. 11, p. 111), „nimeni nu poate fi ucis în absența sau în effigie”. (*N. red.*)

6

A SE MUTA

Dacă nu suntem convinși că mutarea este un moment intens emoțional, unic în felul său, limbajul ne va oferi cuvinte care să ne convingă de acest lucru. Când spunem despre cineva că a „deraiat”^{*}, ne gândim că-și pierde capul, de parcă ar fi ieșit în afara lui, străin de patria sa asociată cu o anumită atitudine, coerență și stăpânire a mijloacelor sale intelectuale și de alt fel. Se mută fără să-și ia bagajele, ceea ce-i aparține, prin care este recunoscut în identitatea lui; o parte din el pleacă, cealaltă rămâne. „Nu este în apele lui” este o zicală care

amintește de această lipsă de ubicuitate; nu suntem în locul nostru natural. „Se lasă dus“ evocă aceleași circumstanțe, dar mai puțin grave. Limbajul preia aici o percepție comună: mutarea este un moment de nebunie; riscăm să uităm de noi înșine, să ne pierdem rădăcinile; deci, aducem o parte din noi înșine; cea mai puțin valoroasă; devenim disociați, tăiați în două^{**}.

Mai este un cuvânt, nu mai puțin bulversant de amintit, dar care subliniază un aspect opus: „Acela e un arierat“.^{***} Aluzia este precisă: ar rămâne agățat de locuința lui. Care? Cea care l-a văzut născându-se și crescând. Cu alte cuvinte, arieratul este cel care nu și-a părăsit familia. Cel care a rămas agățat de ei, din lipsă de capacități psihice suficiente pentru a se emancipa. Cuvântul pare să aibă această origine: îi vizează pe cei săraci cu duhul care nu părăsesc casa părintească sau familială. Originea expresiei este veche. Idiotul i se opune lui *poleidos*, celui care merge spre *polis*,

spre oraș, care se încadrează în peisajul public și, ca atare, se integrează în lume, în timp ce acela care nu părăsește incinta familială își dezvăluie neputința. În greacă, *idiotes* este omul privat, particularul, neatașat de o profesie, un ignorant.

Metafora subliniază că acela care pleacă, cel care se îndepărtează, demonstrează maturitate, spre deosebire de cel care rămâne și stă ca un copil. Atinge deja una dintre semnificațiile profunde ale mutării: cu fiecare mutare reproducem gestul de emancipare inițială, plecarea de la părinți. Iar copiii mici, când se mută, repetă prima mare călătorie: nașterea. A-ți părăsi casa pentru o alta este ca și cum ai pleca spre o libertate câștigată, chiar dacă uneori plecarea este forțată. A trece de la un interior într-un exterior pentru a integra un alt interior, care va fi „al nostru”. Evident, ca și independența sau nașterea, este mai bine să știi încotro mergi, iar această tranziție să fie pregătită. Dacă nu, ne comportăm ca și cum nu am fi

plecat. Pentru că a pleca doar ca să pleci sau dintr-un capriciu este ca și cum ai spune că nu ai plecat niciodată. Rămânem pe loc, cu mintea cel puțin.

Mutarea nu este doar un gest material, este un proces precedat de o reprezentare psihică a gestului, de o analiză a argumentelor pro și contra și, mai presus de toate, chiar înainte de a fi luată și executată decizia, de reverie. Mutarea este așadar un act imaginar. Se observă că aceia care întâmpină enorme probleme practice în momentul mutării — pierzându-și cheile, spărgând obiecte, având parte de defecțiuni la gaz, electricitate, apă, pentru a le numi doar pe cele mai frecvente — au dificultăți fie să se detașeze, fie să-și imagineze pe deplin ceea ce realizează. Acestea reflectă diversitatea rezistențelor care se opun plecării. Mutarea este atunci o ispravă și, ca orice ispravă, implică riscuri.

DEPENDENȚA NU ESTE CEEA CE CREDEM

„Plec“, „îmi rup lanțurile“ sunt propoziții pronunțate ușor. În general, individualiști cum suntem, credem că independența este mai bună, mai sănătoasă. Însă Fairbairn (1952) a gândit diferit lucrurile din această sferă. El a propus trei etape progresive: dependența imatură, independența imatură și dependența matură. Prima face parte dintr-o fuziune care sărăcește, cea a *idilioșilor*. A doua este împărăția nesăbuiților, a celor care cred că pot pleca fără regrete, dar se întorc rușinați și la fel de repede cum au plecat. În ambele cazuri, este o politică de totul sau nimic. A treia corespunde recunoașterii că ai nevoie de ceilalți, cât de puțin, pentru a putea fi independent. Am avea nevoie de ceilalți, deși nu neapărat de acești oameni. Mecanismul de deplasare este activat. Sperăm că vor oferi ceea ce ne lipsește. Marea artă constă în a-l face

pe celălalt să știe cum ne poate fi de folos fără să i-o cerem ca pe un drept și fără să o cerșim. Nimeni nu este obligat la nimic; este condus de dorința sa de a oferi și acest lucru îi oferă plăcere. Dependența matură implică recunoașterea punctelor tale slabe. Influența este prezentă sub forma unui motor de legătură și în slujba libidoului, și nu ca în cazul perversului narcisic, unde exercitarea influenței asupra celuilalt este un scop în sine, ratificând principiul că celălalt nu există (vezi A. Eiguer, 2002*b*, 2008).

Independența este experimentată în dependența matură ca o libertate în primul rând spirituală, apoi materială. Când cineva părăsește un loc, este evaluată întotdeauna capacitatea de a recunoaște această dependență matură.

Psihologii, psihiatrii și psihanalisti au abordat deseori mutarea prin latura ei disfuncțională, prin tulburările pe care le provoacă, în timp ce este, înainte de toate, un gest pozitiv, un proces de transformare sau de maturizare, mai exact.

Am putea spune că, în lipsa năpârlirii, care se întâmplă la atâtea specii de animale, noi ne schimbăm locuința? Mutarea reproduce modelul crizei familiale: sentiment de ruptură, debordare emoțională, straniețe, o nouă bulversare și rezolvare a crizei prin depășirea ei, cu achizițiile aferente.

Această reflecție se aplică culturilor sedentare. În rândul popoarelor nomade, casa este trăită ca o închisoare, dar procesul de mutare nu pare a fi diferit de cel al persoanelor sedentare; aceeași frenezie, aceleași întrebări. Mediul natural devine neospitalier, oamenii se tem de epuizarea pășunilor și a apei, comerțul este mai puțin productiv; atunci, grupul se mută. Obiectele și cortul, pe de o parte, rețeaua familială foarte strânsă, pe de altă parte, iau locul solidității pereților?

Alte forme de habitat asociază sedentarismul și nomadismul și acestea sunt legate de schimbările climatice sezoniere: casa fără piloni ușor

detaşabilă de la sol, care poate fi transportată pe o platformă mobilă, agăţată în spatele vehiculului, în ţările reci, în Ţara de Foc (se numeşte casă-melc); case plutitoare aşezate pe piloni în sezonul uscat şi plutind în timpul musonului, în Marele Lac din Cambodgia, Tonle Sap. În timpul sezonului uscat, partea scufundată poate fi reparată cu uşurinţă, în acest caz. Aceste variante îndeplinesc aceleaşi criterii ca şi în cazul nomadismului pur: substituirea stabilităţii terenului printr-un ataşament faţă de obiecte şi de grupul familial.

După cum am văzut, habitatul este străbătut de dorinţe, fantasme, afecte, cu alte cuvinte pereţii şi obiectele casei au un suflet. Totuşi, atunci când tablourile sunt îndepărtate de pe pereţi pentru a fi transportate în altă parte, relaţiile de contiguitate stabilite între obiecte şi pereţi ar trebui să dispară şi să fie reinstalate în altă parte. Dar acest proces nu este atât de simplu, deoarece agăţarea tabloului are o poveste care

necesită travaliul de doliu al acestei povești în momentul plecării. Ca urmare, ne vom întreba dacă reprezentările mutării nu depind de relațiile dintre lucruri mai mult decât de valoarea lucrurilor în sine. Și dacă mutarea nu seamănă cu o „desțesere” pentru o rețesere a firelor psihice, a legăturilor mai mult decât cu un transport de obiecte.

Copiii mici care erau fericiți în vechea lor locuință și care se vor îndepărta de prietenii lor vor simți puternic plecarea.

PROVOCĂRILE

Folosindu-și habitatul interior, familia, unul dintre membrii săi dacă locuiește singur, dorește să-și schimbe locul. Această organizare inconștientă îi facilitează sarcina. Ne oferă certitudinea de a ne regăsi, de a ne repune pe picioare. Pentru că, în noua locuință, vom desfășura din nou habitatul intern pentru a o face a noastră. A avea o reprezentare

înseamnă că avem speranța de a ști să ne reconstruim relația sentimentală și materială cu locurile. Nicio casă nouă nu este ideală. Dacă vrem să-i găsim defecte — acele „nu este la fel de bună precum cea dinainte“ —, le găsim cu siguranță. Dar această dezamăgire este semnul că nu am abandonat total casa lăsată în urmă și, de asemenea, că nu avem suficientă încredere în habitatul nostru interior pentru a restabili legătura cu habitatul exterior. Apoi sentimente neplăcute ne pot surprinde: straniețea. Vom găsi noile locuri bizare, neînsuflețite, zugrăveala sinistră, zgomotele țevilor necunoscute și misterioase.

Mutarea este o suită de încercări. Test fizic, care absoarbe timpul și disponibilitatea adesea în defavoarea celor dragi, a activităților profesionale, a hobbyurilor. Ce-i drept, există momente de veghe atunci când vizitezi un spațiu de închiriat sau de cumpărat, momente care alimentează curiozitatea și te fac să visezi. Căci vom merge întotdeauna într-o casă deja locuită de

altcineva, chiar dacă ne mutăm într-un spațiu nou. Au fost muncitori, zugravi, zidari; clădirea a fost construită pe un teren unde se găsea o altă casă și alți oameni. Alții sunt îndepărtați pentru a ne instala în casele lor. Ne simțim uzurpatori, dar, mai profund pentru noi, vom trăi acolo însoțiți, inserați într-o istorie a ocupanților, care ne inspiră un oarecare respect, pentru că au transmis locurilor o viață, o căldură care palpita în fiecare colț al casei. Ne putem imagina pasiunile și certurile lor, proiectele și bucuriile lor, le putem auzi zgomotele, vocile și șoaptele. Ne liniștesc cu privire la propria noastră prosperitate, deși, uneori, „fantomele” lor ne pot îngrijora.

De asemenea, trebuie amintit că se întâmplă rar ca membrii unei familii să se pună toți de acord imediat asupra alegerii unei noi locuințe. Ei au puncte de vedere diferite, chiar radical opuse. Numai că, în loc să-și asume ezitățile individuale care ar împiedica de fapt acțiunea, fiecare are poziții opuse celor ale unui alt membru. Aceasta ține de

una dintre funcțiile protectoare ale grupurilor: în timp ce este refulată la fiecare individ, ambivalența reapare în conflictele interindividuale (vezi S. Slavson, 1953).

Am putea măsura atunci posibilitatea de a avea o bună dispoziție legată de mutare prin modul în care ne pregătim cutiile și lăzile, și în special prin ușurința mai mare sau mai mică de a ne debarasa de vechile bunuri dacă noua locație nu le poate prelua. Mutarea este o probă a abandonurilor: al obiectelor, al zidurilor, al cartierului, al vecinilor, al comercianților. De aceea apare și un efect cunoscut: oboseala — care depășește cu mult consecințele eforturilor fizice depuse.

Pot apărea conflicte cu cei apropiați sau cu cei care se ocupă de mutare cu privire la ceea ce este considerat un „tratament prost” aplicat obiectelor; teama c-ar putea fi sparte dezvăluie faptul că habitatul intern e pe cale de a suferi o zguduitură puternică. Își scoate la iveală crăpăturile.

În timpul mutării, este solicitată funcția de memorie a habitatului interior, deoarece este cea mai puternică garanție a continuității familiale. Descoperim obiecte pe care le-am uitat. Vom ști să recunoaștem semnele de identitate în altă parte? Aici vedem reproducându-se succesiunea obișnuită a instalării prin efectele reprezentării inconștiente a casei: în primul rând, căutăm să ne asigurăm un sprijin în noua locuință, apoi putem investi acest loc drept unul ce oferă plăcere. Se spune: „Mă bucură locurile“.

EXCESUL ȘI DEZORDINEA

Situația-limită pe care o reprezintă mutarea explică de ce o întreagă psihopatologie își găsește expresie acolo, înainte, în timpul sau după executarea ei. Intră în joc diferite circumstanțe: nu este același lucru să te muți din motive profesionale sau în urma unui divorț conflictual, sau

forțat, să pleci de la părinți binevoitori sau în contextul migrației, sau chiar al exilului. (A. Yahyaoui, 1999).

O altă sursă de dificultate se referă la structura familiei. Deși toate familiile au o reprezentare internă a habitatului, la unii aceasta rămâne foarte labilă, depinzând astfel de sprijinul permanent al habitatului real pentru consolidarea unității psihice. Dacă psihicul grupului se bazează exclusiv pe habitatul exterior, mutarea poate induce o stare de rău, până la angoasa de dezmembrare. Pot apărea și episoade psihotice la un membru sau altul. Este ca și cum aceste persoane și-au lăsat o parte din identitatea familiei atașată de fosta casă, fără să-și construiască o piele nouă. Orice clinician bine informat vă va spune că multe dificultăți psihologice apar în urma unei mutări. O predispoziție patologică și selectivă? Sentimentul de a pierde un reper de neînlocuit?

Din motive conexe, unele persoane sunt în imposibilitatea de a se muta. O formă de simbioză între sufletul lor și

pereți și obiecte îi face să simtă orice separare ca pe o smulgere atât de puternică, încât se tem că-și vor pierde o parte din corp. Uneori se observă o agățare de obiecte: acest lucru se remarcă în timpul dezastrelor naturale, al inundațiilor, al cutremurelor, cu consecințe uneori dramatice. Unii trăiesc ca gardieni ai templului în care locuiesc cei dispăruți. În unele regiuni ale globului, morții sunt îngropați în apropierea locuinței, uneori rămășițele rămânând chiar în ea. Sufletul lor bântuie... A părăsi locurile în care au locuit ar însemna să-i uiți definitiv, adică „să-i trădezi“. Așa că rămânem pe loc, chiar dacă tavanul riscă să ne cadă în cap...

ZBORUL PRAFULUI

Am avansat în această reflecție cu privire la dificultatea mutării atunci când am înțeles că schimbarea reședinței este strâns legată de posibilitatea și dorința de independență. În cazul nenumărat

tinere, a nu se putea muta este semnul unei piedici în obținerea independenței.

Am cunoscut o familie (Rampal) foarte atașată colectiv de memoria strămoșilor, în principal de mama tatălui și de tatăl mamei. Dispariția lor a zguduit membrii familiei pentru o lungă perioadă; suferința morală și fizică afectaseră cuplul parental și pe gemenii lor adolescenți. Unul dintre ei era deosebit de fragil, suferea de o anorexie nervoasă. Deși tratamentul familial (realizat chiar de mine) a produs efecte benefice, copiilor, care se apropiau de vârsta de 20 de ani, le era dificil să plece de acasă. Geamănul mai sănătos a decis să-și cumpere un apartament cu banii lui câștigați cu greu, dar nu reușea să locuiască acolo.

Așa că, pentru a profita de noua sa locuință, s-a gândit că ar fi bine să meargă acolo în weekenduri, dar cum îi lipseau patul și alte elemente necesare instalării, a pus un cort și un sac de dormit. A aprins un reșou electric, pe care îl folosea pentru a-și încălzi mâncarea. A adus o lanternă, pe scurt și-a transformat apartamentul în camping. Apoi, pentru a evita singurătatea, i-a cerut fratelui său să vină acolo în timpul „excursiilor”. Acesta din urmă, simțindu-se confortabil cu fratele său în rarele sale ieșiri, a acceptat, și pentru că devenise aproape nelocuibilă camera lui. Avea o „frică morbidă de praf”. Cum se temea că praful de pe mobila lui nu zbura departe, îl „murdărea” și îl „contamina”, a interzis altora accesul în camera lui; nimeni nu putea intra la el să facă curat. Desigur, nici el nu a îndrăznit să facă acest lucru; dezordinea trebuie să fi fost uriașă. Mai

mult, nu trăgea niciodată draperiile; nu deschidea ferestrele, nici iarna, nici vara, din aceleași motive. Această frică de praf nu a fost însă reprodusă atunci când a venit să locuiască în apartamentul fratelui; precaritatea confortului nu l-a afectat; era obișnuit cu asta. A fost, în cuvintele lui „ca și cum ai merge la țară”; pentru el a fost ca o „mică anticipare a vacanței”.

Apoi cei doi frați au început să se intereseze de mașinile de curse și le-a venit ideea să participe la raliuri. Din acel moment și-au petrecut cea mai mare parte a timpului liber modificând o mașină uzată, adaptând-o mecanic pentru curse. Asta le-a luat mult timp și, din moment ce nu puteau merge acasă să se odihnească, s-au obișnuit să doarmă în interiorul vehiculului. Habitaclul mașinii a devenit casa lor. Au reușit să o pregătească serios și să participe la raliuri. Au avut succes, în mare parte datorită comunicării și percepțiilor psihice instantanee care îi caracterizează pe gemeni; cel care conducea era ajutat de celălalt, care îl ghida studiind hărțile. Mi s-a părut destul de interesant faptul că acești tineri, de obicei lenți și nehotărâți, au dezvoltat un asemenea gust pentru viteză. Mama lor a fost mândră că băieții ei au câștigat medalii; asta a compensat, ne-a mărturisit ea mai târziu în terapia de familie, nopțile nedormite când se gândea la riscul la care se supun cu vechiul lor „hârb”.

Abia mai târziu a fost posibil ca proprietarul apartamentului să-l locuiască, instalându-și mobilierul. Fratele său a acceptat să se separe puțin mai mult de el și s-a întors să locuiască

împreună cu părinții săi, până-și îmbunătățea situația financiar suficient ca să-și poată cumpăra „ceva“.

Acest exemplu clinic ne amintește că adesea tinerii nu pleacă singuri din casa părintească; de multe ori o fac pentru a trăi în cuplu fără să fi cunoscut o perioadă de solitudine, ceea ce poate alimenta nostalgia unei vieți celibatare niciodată cunoscute și totuși idealizate. Unii divorțați spun că pentru ei divorțul este un mod de a trăi în sfârșit „viața de tânăr“; își închipuie că singuri și „liberi“ vor săvârși o mie de extravagante. Uneori le trăiesc, desigur. Una peste alta, aceasta ne confirmă ideea că mutarea este asociată cu „puțin mai multă libertate“; că aceasta este o himeră sau o posibilitate e deja altă problemă.

FĂRĂ OBLIGAȚII

Schimbările de domiciliu pun în lumină motivele inconștiente care îi conduc pe unii la mutări frecvente, așa cum se întâmplă cu familiile care au legături de filiație inconstante: relații

foarte superficiale între membrii lor, lipsite de intimitate, fără atașamente față de obiectele materiale, ceea ce le permite să schimbe rapid reședința (familii de psihopați sau perversi). Rareori simt durere sau regret pentru casa abandonată, deoarece nu se pot angaja într-un proces de separare de un loc dacă nu au locuit cu adevărat acolo.

Este diferit cazul familiilor cu membri care au sentimente de persecuție, deși efectele sunt similare. Ele experimentează o nevoie frenetică și foarte frecventă de a schimba domiciliul; habitatul devine „incontinent”; mediul li se pare când ostil, când enigmatic; își imaginează vecinii provocând poluare fonică, făcând „magie” împotriva lor în timpul unor „liturghii satanice”, spionaj, „lovituri sub centură”, precum atacarea copacilor din grădină cu produse corozive, chiar otrăvirea apei curente. Nu rareori se poate observa, în aceste cazuri, declanșarea procedurilor juridice. Acești indivizi cunosc bine legea, ceea ce le alimentează climatul

emoțional de teroare în loc să-l relaxeze. Funcția de etanșare interior-exterior care oferă un habitat interior bine integrat lipsește aici. Se mai adaugă un factor: locurile în care trăiesc nu trezesc plăceri autoerotice. Pentru ei, ele au o simbolistică redusă. Pe scurt, sunt nelocuite din punct de vedere psihologic. Acești oameni își acuză apoi vecinii că le-au furat ceea ce le lipsește: conținuturile inconștiente.

GUSTUL NOULUI

În concluzie, aș spune că mutarea este un act izolat în viața oamenilor. Este considerat funcțional, o necesitate, o constrângere, rar este realizat din plăcere. Cu toate acestea, apare ca reflectare a legăturilor cu ceilalți și cu sine. Ne mutăm așa cum trăim spațiul, așa cum îi iubim pe cei dragi. Mutarea este întotdeauna o naștere sau o plecare de la părinți, în timp ce venirea noastră pe lume este prima noastră mutare. Inovarea este o întreprindere de proporții. Confortul dulce ucide

pasiunea, așa cum ucide șansa de autodescoperire. De a descoperi ce? Ceea ce avem prețios în noi.

Testul este atunci individual. Habitatul interior se va pune pe treabă împachetând cutiile și aranjând lăzile. Prea multe amintiri apar din atingerea fiecărui obiect. Este întoarcerea a ceea ce părea evident. Fiecare lucru își va dezvălui sufletul, așa cum spune G. Bachelard (*op. cit.*, 2003). Așa că vom înțelege că, dacă natura nu ne-a dat o șansă de a ne transforma pentru a crește, cultura ne oferă mutarea pentru a da naștere, din mintea noastră, unui alt Eu.

---

* În limba franceză, verbul *déménager* are dublu sens, atât de a se muta, cât și (fam.) de a deraia, de-a o lua razna. (*N. red.*)

** Acest capitol se bazează pe articolul meu „Psychanalyse du déménagement” (Psihanaliza mutării), *L'autre*, 2001b.

*** În limba franceză *demeuré*, derivat din *demeurer*, a locui într-un anumit loc. (*N. red.*)

Partea a treia

**Construirea legăturilor de
familie**

7

PIERDEREA LOCUINȚEI

MARGINALIZAȚII

În societatea noastră numeroase persoane își pierd casele, iar insolvența este una dintre cauzele principale ale acestui fenomen. Cunoaștem soarta sfâșietoare a aceloră fără adăpost care locuiesc „pe stradă”, în parcuri, parcări, gări, aeroporturi, stații de metrou și alte locuri publice sau în locuințe sociale. Sunt locuri anonime precum spitalele de caritate* din vremurile bune. Unii indivizi se

scandalizează și oferă ajutor; alții adoptă vechile rețete de excludere a milogilor și cerșetorilor, „dezgustați“ de spectacolul „care urăște“ orașul. Metoda este veche: interdicția de a staționa, exilul, precum ostracismul, care era una dintre cele mai severe pedepse la grecii antici. În afara legăturilor sociale, oamenii reprobabili din punct de vedere moral, sărăciți din punct de vedere material, s-ar putea considera inexistenți. Dar nici mila, nici respingerea nu atacă rădăcina răului. Cerșetoria este una dintre consecințele precarității și disperării; rareori este o alegere. Sunt cei care nu mai știu cum să iasă din spirala care i-a dus la mizerie și se afundă inexorabil în declin. Sunt și cei care cad victimele cercurilor mafiot, dar ce proporție reprezintă aceștia din imensa majoritate a săracilor?

Mi se pare important să ofer aici o interpretare: „Avem tendința de a expulza prin respingerea celui alt ceea ce ne temem că ni s-ar putea întâmpla nouă“. Excluderea celor fără adăpost

este doar aceea a fricii noastre de a ne pierde casa. Nu suntem niciodată siguri că adăpostul nostru este definitiv. Oricât de ancorat în noi este habitatul interior, fără un suport oferit de o casă adevărată, ne temem că el se va disloca și se va desprinde. Există motive pentru asta, trebuie să „reîncărcăm“, să ne „reconectăm“ cu corpul, cu identitatea grupului, să-l hrănim prin ritmul zilnic și prin ritualurile sale; am vorbit deja despre asta. Atunci simțim nevoia să circulăm între două spații, cel al casei și cel al noncasei, exteriorul, lumea, și să le facem să alterneze într-un echilibru în care casa devine cu atât mai plăcută, cu cât ziua a fost petrecută mai mult în afară.

Aceste curențe sunt responsabile pentru disconfortul persoanelor și familiilor fără adăpost. Un pic, precum aceste ființe flămânde care caută mâncare toată ziua, își petrec timpul căutând confortul minim, un punct de sprijin pentru a se simți în siguranță. Va fi un colț de stradă, o gură de aerisire de la metrou, un adăpost de

autobuz, dedesubtul unui pod. O saltea, o pătură sau un alt material fin și moale devin ca niște obiecte tranziționale într-un fel reconfortante. Imaginea corpului este bulversată. Sunt afectate relațiile corpului cu pozițiile culcat, șezând și în picioare. Corpul caută cu disperare să se odihnească. Persoanele fără adăpost nu își pot permite să se îmbolnăvească. În plus, înclinația lor către băutură trebuie interpretată mai mult ca o consecință decât ca o cauză a marginalizării.

Atunci când cei fără adăpost reușesc să se spele, să-și curețe dinții, să-și încălzească o masă, aceste acțiuni îi umplu de bucurie. Este benefic pentru ei dacă sunt în cuplu sau în compania altor persoane sau animale, deși, atunci, unele probleme se pot amplifica.

Scenariile sunt multiple, evident. Să ne gândim și la tinerii hoinari, singuri sau în gașcă, tentați de furt, abuz de stupefiante sau prostituție. A trăi într-un spațiu părăsit nu este neapărat un semn negativ. Poate apărea ca o

„locuință din lipsă de ceva mai bun“, ar trebui privită ca o punere în scenă a marginalității și a provizoratului, în care se instituie într-un fel clandestinitatea. Legăturile de familie întrerupte pot fi înlocuite cu legături cu alte persoane fără adăpost, care oferă informații despre un posibil ajutor. O altă stare de spirit, în care asistența comunității apare ca o figură maternă, stimulează o parte din această solidaritate frățească.

În nenorocirea lor, un fel de satisfacție este perceptibilă și la cei fără adăpost. Când luăm un tren, gara este pentru noi un loc de trecere, vagonul doar un mijloc. Ce ne preocupă la un pod? Stâlpii, carosabilul, care permit și asigură tranzitul între două puncte. În sine, gara, vagonul, podul ne sunt utile doar în raport cu aceste alte locuri pe care le leagă. Dar cel fără adăpost locuiește acolo. El transformă un teritoriu temporar și efemer într-un loc fix, un instrument de mișcare într-un refugiu, coridoare și săli de așteptare în locuri marcate de repere. Persoana fără

adăpost inversează sensul, suprimă logica. Ea pare că ne spune: „Voi nu vă uitați pe unde mergeți. Eu creez viața acolo unde există doar vânt“.

Persoana fără adăpost se găsește în situația de a folosi, mai bine decât cel care se află la adăpost, cunoștințele despre oraș și resursele acestuia; ea devine un tehnician al „descurcărelii“, oportunistă, abilă. Cunoaște adresele utile, băile publice, zonele de cerșetorie dacă este obligat să recurgă la ele, spațiile de locuit sociale unde ar fi acceptată, spitalele la care ar putea să meargă când este bolnavă sau dorește să efectueze un tratament de sevraj. Pentru unii, aceasta devine „o intrare în rutină a cerințelor vitale“ (P. Pichon, 2002). Știe unde să găsească un pat, un obiect, o ascunzătoare izolată, căi mai puțin frecventate. Un spațiu public anonim care a devenit dezafectat va ști să se transforme în spațiu privat prin investiția sa. Important este să reperezi un refugiu unde intimul își va găsi un loc de desfășurare. Un cercetător al spațiilor nelocuite știe să descopere

incintele locuite ilegal, mergând pe străzi, folosind mijloacele de transport în comun pe care le ia regulat așa cum alții merg la serviciu în fiecare dimineață (situație raportată de Pascale Pichon, *op.cit.*). Traseele citadine și deplasările sunt spațiile care primesc o reprezentare excepțională, ce trebuie legată de cea a spațiului intern al habitatului. Ne putem gândi atunci că acesta din urmă include în configurația sa o dimensiune exportată, proaspătă, puternic influențată de deplasările și de reperele locuite descoperite ocazional, în care mai târziu s-ar putea trăi. Habitatul intern al celor fără adăpost are un miez, la fel ca la toți ceilalți, și tentacule.

A SE REPARA

Asemenea familiilor foarte sărace, unele cupluri fără adăpost concep un copil pentru că el reprezintă o promisiune, deși ei nu îi vor putea oferi cele mai elementare condiții materiale.

„La fiecare sarcină mă simt grozav. Totul mi se pare mai ușor“, spune o femeie care a petrecut multe luni pe stradă. Sarcina a venit când serviciile sociale au găsit o cameră de hotel pentru cuplu, acum insuficientă pentru a găzdui un copil. Încearcă ei să-și înrăutățească situația sau vor să „atingă fundul, să meargă până la capăt pentru a găsi un impuls și a-și reveni“? Sentiment magic? Apel la Dumnezeu prin sacrificiu? Nu contează. Sunt cei care, reînsuflețiți, știu să lupte doar atunci când sunt puși la zid. Mai mult, serviciile sociale o știu: este mai bine să însoțești persoanele pe parcursul acestei schimbări pentru a restaura stima de sine decât să oferi prea mult. Nici invocarea rigidă a criteriului realității nu ajută. Oricum ar fi, oferirea unei locuințe sociale unei familii fără adăpost nu elimină anumite reflexe precum cerșetoria, eventualele dificultăți în organizarea vieții de zi cu zi, școlarizarea copiilor sau reinserția profesională. Pierderea casei lasă cicatrici. Legăturile de

conviețuire fiind rupte, reconstrucția habitatului familial va necesita mult timp. Uneori aceasta nu reușește, se confruntă cu o rigiditate care evocă psihoza.

RĂDĂCINI USCATE

Să luăm acum în considerare o altă formă de pierdere a căminului: cea care urmează *migrației*.

Pierderea locuinței constituie o traumă psihică și, ca atare, declanșează aceleași mecanisme precum cele observate în alte *traume*. Suferința este însoțită de *înstrăinare* și în special de această nedumerire jenantă, în care nu ne mai recunoaștem în reacțiile sau în senzațiile noastre. Angoasa poate fi cu atât mai insuportabilă cu cât subiectului nu îi vine nicio idee care să-i permită să-și explice starea. La aceasta se adaugă o criză de valori: nu mai știm ce este corect sau nedrept, idealul sau opusul lui. Pentru a depăși criza, ar trebui să aibă loc o schimbare

internă. Nu poți ieși din ea decât prin noi aranjamente, printr-o nouă distribuire a rolurilor în familie.

Putem învăța multe din această criză în raport cu ceilalți, cu noi înșine, cu valorile și să apreciem mai bine ceea ce contează în viață. Dar, uneori, reacțiile la criză creează stări de fapt care împovărează și împiedică progresul chiar și atunci când cauzele crizei nu își mai exercită influența.

Acesta este cazul acelor migranți care nu reușesc să se integreze pe deplin în noul mediu. Migrația poate să fi însemnat o ruptură importantă în relația cu trecutul, cu cultura de origine, cu rădăcinile ancestrale. Echilibrul din interiorul familiei poate fi rupt. Încercăm să facem față, să găsim soluții intermediare.

Așa este și cu *migranții* care își construiesc o casă în țara lor de origine. A. Yahyaoui a studiat acest fenomen, pe care l-a numit „casa difractată”. Familia locuiește în două case, una este situată în țara-gazdă, cealaltă, în țara de origine, aceasta

pentru a petrece vacanța acolo în așteptarea unei întoarceri care probabil nu va avea loc niciodată.

„În timp ce casa din țara de origine este împodobită la maximum, locuința din țara-gază pare destul de rudimentară, puțin sau deloc investită și dorința de a fi apropiată nu este prea mare. Această dezinvestire a reședinței din țara-gază nu este justificată doar de proiectul migrator care ne obligă să trăim, chiar dacă doar fantasmatic, experiența subiectivă a întoarcerii. Nici nu poate fi explicată pur și simplu prin legăturile viscerele care leagă un subiect de grupul său de origine și care fac din acesta din urmă un loc în care ar fi bine să locuiască și unde casa lui ar căpăta toată valoarea ei simbolică” (A. Yahyaoui, 1999).

Autorul evocă factorul „experienței subiective a exilului, legate de calitatea primirii” ce s-ar reflecta asupra modului de investire a casei. Sentimentul de nesiguranță este reactivat de injoncțiunile atât descalificatoare din țara-gază, cât și nerealiste și infantilizante din partea familiei care locuiește în țara de origine, care nu stimulează adaptarea,

gustul pentru risc, curiozitatea și dragostea pentru noutate. Însă casa din țara-gazdă nu poate rămâne un spațiu protejat, asistenței sociali au acces prea ușor înăuntru. Tatăl se simte adesea dezavuat; el devine gestionarul principal al construirii unei reședințe în țara de origine.

Această casă — lucru comun cetățenilor din spațiul mediteraneean, magrebieni sau alții — este construită cu grijă, i se adaugă anexe parcă pentru a prelungi timpul de construcție, dar va fi folosită doar pentru o perioadă scurtă din an. De asemenea, ea servește drept semn de prosperitate, care poate justifica plecarea în ochii celor care au rămas acolo. Văzând casa, cei din urmă vorbesc despre ea pentru a-i evoca pe cei absenți.

Casa țării-gazdă este în schimb puțin investită, ea reprezintă un loc de trecere lipsit de istorie și urme emoționale^{**}. Spațiile comune nu sunt prea apreciate, pentru că noțiunea de împărțire cu vecinii este trăită ca o diluare a familiei. Construcția celeilalte

case accentuează sentimentul de a fi dezrădăcinat, „în afara spațiului și a timpului“. Aceasta divizează familia. În timp ce părinții mențin idealizarea trecutului și a locurilor de dincolo, copiii revendică momentul de aici și acum. A. Yahyaoui remarcă:

„Prin redundanța schimburilor cu cei din țara de origine și a casei pe care o construiesc acolo, ei [părinții] saturează imaginea familiei prin reprezentări din altă parte și blochează comunicarea în legătură cu momentele de bucurie sau conflictele prin care ar putea trece membrii familiei în prezent“ (*op. cit.*).

Casa este părăsită de copii, care aleg strada, holurile de intrare ale clădirilor, „unde-și fac locuințe principale [...]. Locuința familială este adesea prezentată de ei ca un dormitor comun“. Dar copiii rămân într-o situație periculoasă între cele două; prost adaptați la noua țară, sunt străini și de dorințele părinților, și de istoria lor culturală.

Aceste observații coincid cu cele ale altor cercetători și ale mele (A. Eiguer,

1999a) asupra faptului că dezrădăcinarea instaurează clivaje în indivizi și între membrii grupului familial. Pe de altă parte, înrădăcinarea conduce la o sinteză între aici și acolo prin utilizarea amintirilor referitoare la strămoșii și străbunii care poate și ei au migrat. Alte experiențe transgeneraționale sunt amintite, întărind sentimentul de apartenență la neam. Înrădăcinarea înseamnă o reconsiderare a proiectului, descoperirea motivelor proiectului migrator, care poate că scăpaseră anterior. Interesant aici este că subiectul devine conștient că un străin locuiește în inconștientul lui, adică posedă alături de un eu cunoscut și familiar, un eu enigmatic, care își are rădăcinile în adâncurile originii sale necunoscute (vezi Capitolul 2). Acest necunoscut a putut să-și motiveze căutarea meleagurilor străine, părăsind aproapele și cunoscutul. Va descoperi că familia lui poate să nu fi fost suficient de liniștitoare în trecut sau că prezența lor permanentă i-a restrâns

orizontul și l-a lipsit de perspectiva de a fi el însuși. Străinul în sine contribuie așadar la menținerea curiozității și a gustului pentru risc.

Vivariul

Cazul familiei Rumba ne ajută să avansăm în reflexia asupra importanței casei în timpul dezrădăcinării. Alături de Brigitte Baron, primesc cuplul de părinți, care are probleme cu fiul cel mare, în vârstă de 21 de ani. Li se pare neascultător. În ciuda interdicției, el crește tarantule (în număr mare) și șerpi (veninoși) în apartament. „Iubește animalele“, adaugă mama, mai puțin severă decât tatăl cu privire la această chestiune; și apoi este într-un fel meseria lui, pentru că lucrează într-un vivariu care-i servește drept loc de aprovizionare. Cei patru membri ai familiei (există o fiică adolescentă) sunt originari dintr-o regiune tropicală din Columbia. După studii, părinții lui au venit în Franța, acum zece ani. Ei spun că se simt bine aici, dar că au rămas foarte columbieni în modul lor de a gândi și a trăi ca o familie, adică apropiați și uniți. Le reproșează francezilor legăturile de familie destul de laxe, fiecare mergând pe drumul lui, în felul lui. La cel de-al doilea interviu sunt prezenți ambii copii. „Mama colegului tău nu este niciodată acasă“, a spus mama energic. Ea adaugă că aceasta nu este deloc viziunea ei despre familie. Aceasta este o sursă de conflict cu copiii, care pretind dreptul la mai multă libertate.

Părinții, spunându-ne că se simt invadați de iubita fiului, își vor exprima, în cadrul celui de-al doilea interviu, același sentiment ca și atunci

când vine vorba despre tarantule, acestea provocând mai puține surprize pentru că, în mod normal, stau în cutiile lor și în camera încuiată cu cheia. „Dacă nu se declanșează un incendiu în clădire“, remarcă tatăl. Tânăra fata vine la ei fără să anunțe și „se instalează acolo“. Rămâne peste noapte în camera fiului, deși a promis că va pleca la sfârșitul serii, sau chiar un weekend întreg. Părinții, cărora le place să fie singuri în apartament sau cu familia, nu se mai simt ca acasă. De asemenea, nu suportă că tânăra poate rămâne, în timp ce fiul pleacă să-și vadă prietenii. Mama se arată ofuscată: „Vorbește deja de copii“. Doamna Rumba adaugă că părinții fetei sunt divorțați și că ea a fost probabil privată de căldura familială.

Înapoi la tarantule. Mama îl ajută uneori pe fiu să aibă grijă de ele, să îi separe pe cei mici de mama lor. Mai departe ar fi vorba despre piele: fiului îi place să aducă acasă șerpi răniți sau cu pielea deteriorată, pe care știe să îi vindece. Are o eczemă care pare să fie legată de o alergie la animale. Un alt conflict a apărut din cauza unui pitbull pe care fiul le-a cerut să-l cumpere, dar apoi se pare nu a beneficiat de prea multă atenție din partea lui. Mama a trebuit să se ocupe de el, până a reușit să-l dea. Fiul se justifică, spunând că acest animal îi amintea de un câine care i-a fost alături în timpul copilăriei în Columbia. Mama se plânge apoi că devotamentul ei nu este recunoscut de fiu. Părinții vor să îi mulțumească, ei sfidează interdicția de a deține tarantule și pitbull în apartament, apoi se lasă prinși în capcană și sunt copleșiți de prezența lor.

Paradoxuri

Neascultarea tânărului, problemă pusă și de fiica lor, nu este independentă de modul în care părinții își exercită controlul asupra lui. Injoncțiunile lor paradoxale sunt supradeterminate de faptul migrației. Animalele tind să reproducă atmosfera pretins naturală a vieții lor în Columbia. Acestea sunt animale din junglă. În timp ce copiii par să vrea să se emancipeze atât de constrângerile familiei, cât și de tradițiile clanului, ei le mențin atunci când sfidează interdicțiile. Pentru că părinții devin din ce în ce mai duri cu ei. De asemenea, pare evident că prezența iubitei fiului este un act provocator. Dar nu este atât de simplu, pentru că tatăl ne va spune mai târziu că, având obiceiul de a merge noaptea la o gustare, se ridică gol din pat (obișnuiește să doarmă așa) și o, surpriză! O dată a întâlnit-o pe fată pe coridor.

În mesaje, dimensiunea excitantă este la fel de puternică precum cea a interzisului. Acest lucru se va confirma la următoarea ședință. Tatăl îi reproșează fiului că întârzie mereu și că este incapabil să ajungă la timp. Chiar ieri, răspunde fiul, mama aproape că l-a făcut să rateze vernisajul unei expoziții la vivariu.

Trecem de la reproșurile cu privire la programul său — culcarea târzie, dușurile făcute după miezul nopții, absențele de la masă —, la o problemă mai gravă, cu siguranță veche, dar care stârnește o reprobare echivalentă din partea părinților, aceea a „spargerilor” pe care le-a dat când avea 15 ani.

Părinții... nu mai suportă; copiii se plâng, la rândul lor, de atitudinea lor desuetă. Dar fiul se întreabă: Ce îi deranjează atât de mult? Prietena lui? Căci el s-a schimbat, studiază, muncește.

Sora ia în acest moment apărarea părinților; atmosfera în casă i se pare insuportabilă. Vara trecută, după ce și-a reglat conturile cu tatăl ei (pentru prima dată), relația lor s-a liniștit. Dar cu fratele ei este altă poveste: o disprețuiește prin tăcerea lui, prin remarcile lui despre ținuta ei provocatoare și legăturile ei dubioase. „Dar ieri te-am invitat să vii în camera mea să

discutăm!“, exclamă el. Sora lui: „Zici tu, ai vrut să-ți hrănești șarpele cu un șoarece; era pe cale să-l mănânce; nu, mersi pentru invitație; nu e pentru mine“.

Fratele nu este genul care se lasă intimidat: „A trebuit să te supraveghez mult timp. Tu nu vedeai cum vorbeai, nu-ți dădeai seama. În legătură cu mizeria asta, ai vorbit exact ca ei. Ești proastă sau ce, vrei să te integrezi sau vrei s-o dai în bară; nu am venit aici pentru asta!“ După aceea părinții își exprimă teama că vor ajunge să se separe dacă lucrurile nu merg.

Vorbesc cu ei despre situația lor de familie de imigranți. Dezrădăcinarea i-a făcut să se recentreze pe ei înșiși; sunt o familie foarte strânsă, între membrii căreia, în ciuda tuturor problemelor, există legături profunde. Se tem ei, mai ales tatăl, că lipsa de rigoare poate duce la inadaptare? De aceea are nevoie să ceară respectarea programului?

Dincolo de dezrădăcinare

- Presupusa ori reala respingere din partea mediului se traduce aici printr-o rigiditate exprimată la nivelul vieții de zi cu zi, dar excesele de natură diferită sunt plasate la același nivel: a face zgomot prin clătirea dinților și a-ți cumpăra un pitbull, de exemplu. Asistăm la o reacție în lanț, unde constrângerile mediului înconjurător în raport cu familia se reproduc asupra copiilor.
- În același timp, părinții arată că nu înțeleg adolescența. Acest lucru ascunde teama lor de maturizare sexuală și de emancipare a copiilor. Pe măsură ce ședințele au continuat, mama a părut foarte critică față de prietena

băiatului, în timp ce tatăl și-a exprimat dezgustul față de animale.

- Poziția surorii adolescente este aceea a unui sine fals tipic: tinde să fie „fata bună ascultătoare”, flatându-și mama pentru a-i obține dragostea; este, evident, în rivalitate cu fratele ei.
- „Spiritul de familie” trebuie să treacă înaintea intimității fiecăruia, par să postuleze ei. Dar, transformându-și camera într-un vivariu, tânărul încearcă să creeze o graniță. De fapt, îi închide pe alții; el trăiește în junglă.
- Violența acestor animale ar fi ca o proiecție a propriei violențe a tânărului, poate și a celorlalți membri ai familiei, depozitată în el. O violență controlată și totuși ținută în cușcă.

REGĂSIREA PROPRIEI CASE

Pierderea căminului duce la o distorsiune sau la o slăbire a legăturilor de rudenie. Acest lucru pare evident când ne uităm la cei fără adăpost sau la migranți. Rigidizarea raporturilor intrafamiliale este doar recurgerea la un model vechi, căutat în măsura în care te simți pierdut. Suntem dezorientați cu privire la rolurile noastre de tată, mamă, copil. Deci, în locul schimbării, al sprijinului, ne referim la formal, la ritualurile obișnuite, la semnele exterioare ale respectului față de părinți.

Uneori, unul dintre membri pleacă de acasă. Legăturile de rudenie se pot slăbi între timp. Ce exemplu este mai sfâșietor decât cel al eroului din războiul troian, Ulise, care încearcă în zadar să revină în țara natală? Aș vrea să vorbesc despre episodul întoarcerii acasă după douăzeci de ani de absență. Ulise nu este deloc sigur că rudele lui îl vor mai recunoaște; mai știe că, în

timpul absenței lui, soția sa a fost abordată de un număr mare de pretendenți. Dorind să treacă neobservat — am spune azi „din motive de securitate“, cum să se facă recunoscut de familie? Sosește deghizat într-un om bătrân, un vagabond ale cărui haine sunt zdrențuite, iar trupul neglijat. Numai câinele lui îl recunoaște imediat. Pe de altă parte, membrii familiei sale se tem de acest bărbat, pe care îl consideră un străin.

Într-adevăr oamenii au nevoie de *semne* care să ateste legătura lor de familie. Îl citez pe Jean-Pierre Vernant: „Așa se face cunoscut Ulise, dar fiul său nu vrea să-l creadă fără să obțină o dovadă. Ulise nu i-o dă, în schimb îl muștră ca un tată pe fiul său“.

„Vrei să încetezi? Tatăl tău îți stă dinainte și tu nu-l recunoști?“ Telemachus, evident, nu-l poate recunoaște, deoarece nu l-a văzut niciodată. „Îți spun că sunt Ulise.“

Doar un tată ar îndrăzni să-i țină astfel de predici.

„Impunându-se în acest fel, Ulise se plasează în relație cu Telemachus în poziția de tată. Telemachus nu se află deocamdată în nicio poziție, pentru că nu este încă bărbat, dar nu este nici copil, pentru că depinde de mama lui, dorind totodată să fie liber: se află într-o poziție ambiguă. Dar faptul că tatăl său este acolo — acest tată despre care nici nu știa că trăiește și care poate nu era al lui, în ciuda a ceea ce i s-a spus — și că el îl vede stând dinaintea lui în carne și oase, vorbindu-i ca un tată fiului său, face nu doar ca Ulise să se simtă confruntat în identitatea sa de tată, ci și Telemachus să se simtă, în cele din urmă, confirmat în identitatea sa de fiu. Ambii devin cei doi termeni ai unei relații sociale, umane, care le constituie identitatea“ (J.-P. Vernant, 1999).

Mai târziu, nici tatăl lui Ulise, Laertes, nu reușește să-l identifice. Ulise îi arată o rană mai veche pe care o are la coapsă, dar asta nu-l convinge. Așa că enumeră arborii din grădină care sunt în fața ochilor lor și pe care tatăl său l-a învățat să-i recunoască atunci când era mic. Apoi Ulise îi spune ce i-a transmis tatăl său pentru a

cultiva pământul și a crește copacii. Așa că Laertes îl ia în brațe. La fel ca fiul său Telemachus, Ulise rețese legătura caracteristică tată-fiu și, în acest fel, reintegrează filiația. Și-a redescoperit amintirea copilăriei. Tatăl și fiul redevin un pic mai mult ei înșiși.

Legătura filială este într-o relație de interfuncționalitate cu legătura de conviețuire. Este vorba aici despre casă, despre grădină, despre pământ. Când suntem plecați pentru o lungă perioadă, ne putem teme că le pierdem. Revenirea permite regăsiri și, de asemenea, o descoperire.

---

* Sistemul de transport public parizian a creat o secție specializată ai cărei agenți parcurg periodic coridoarele metroului din Paris oferind persoanelor fără adăpost pe care le întâlnesc cazare pentru noapte și un număr de contact de la serviciile sociale. Această secțiune fondată în scop umanitar de dr. Patrick Henry are și obiective precum siguranța, igiena și... estetica.

** Yahyaoui mai notează că părinții cumpără obiecte de valoare pe care le depozitează în locuința țării-gazdă, deja destul de mică, „pentru a le duce în țara de origine” (A. Yahyaoui, 2001, p. 349). „Casa [din țara de origine] este exagerat construită, cu o

suprafață de până la 500 de metri pătrați, camere spațioase... Fără încălzire, face abstracție de anotimpurile reci și este fantasmată doar pentru o primăvară veșnică“ (*op. cit.*, p. 352).

8

CICATRIZAREA RĂNILOR FILIAȚIEI

Rolul conviețuirii în familie este important, dacă nu necesar, pentru echilibrul membrilor săi. Suferința celor fără adăpost ne reamintește acest lucru. Odată ce automatismele ritualurilor zilnice sunt realizate, mintea se poate concentra asupra muncii și a creativității. În mod similar, reședința comună contribuie la reconstruirea a ceea ce viața va fi deconstruit în legăturile de rudenie. În acest capitol voi vorbi despre reprezentările sau tulburările în relația

părinte-copil rezultate din plasamente, separări și pierderi, folosind exemplul a cinci modele de familie: adoptivă, recompusă, homoparentală, de plasament, precum și modelul familiei care recurge la procrearea asistată medical (le voi studia în special pe primele trei). Figurile se asociază uneori: familia homoparentală poate fi recompusă dacă unul dintre parteneri (sau ambii) a trăit anterior ca un cuplu heterosexual cu copii sau dacă copilul a fost adoptat, sau dacă s-a recurs la o procreare cu donator de spermă de la un bărbat cunoscut sau necunoscut.

După divorț și *recompunere*, urmează să fie inventată relația nouă părinte vitreg-copil vitreg. Pentru noul cuplu rămâne de inventat și coabitarea; cadrul unei locuințe stabile contribuie la acest proces. Despre această recăsătorie psihologică voi vorbi în capitolul următor. Cuvântul coabitare — trebuie amintit aici — a căpătat un nou sens atunci când a fost folosit în anii '70 pentru a desemna unirea cuplurilor necăsătorite,

numărul căsătoriilor scăzând apoi semnificativ. Se părea astfel că decizia de a coabita a instaurat un fel de pact pentru cuplurile tinere, ca un echivalent al logodnei, în timp ce acest ultim rit devenea din ce în ce mai rar.

Aceasta susține următoarea idee: decizia de a coabita are un rol simbolic. Trăită cu o anumită solemnitate, anunțată cu brio rudelor și prietenilor, instalarea primește virtualitățile habitatului intern, transmițând ideea de adunare, de uniune familială. Ca și logodna, include o promisiune de viață comună și de durată. Coabitarea adaugă noțiunea de pregătire „pentru căsătorie“, dar construiește deja o bază. Este și o formă de testare: se vor înțelege partenerii? Va rezista dragostea lor acestei împărțiri a reședinței? Îi va supraviețui? Va deveni mai puternică? Viața împreună pare așadar a fi echivalentul unui act juridic în așa măsură încât, mulțumiți de situația lor, multe cupluri nu vor trece pe la primărie.

La fel, în ceea ce privește hotărârile de divorț, importanța reședinței comune în integrarea legăturilor de familie a fost remarcată de legiuitor, atunci când a autorizat custodia comună. Acest lucru servește pentru a preveni deteriorarea imaginii tatălui, care este favorizată atunci când copilul locuiește puțin timp acasă la el. După toate probabilitățile, legăturile trebuie să fie alimentate în mod regulat în continuitatea și asiduitatea coabitării.

FILIAȚIA ȘI LEGĂTURA FILIALĂ, DOUĂ CONCEPTE COMPLEMENTARE

Familiile pe care le studiem aici diferă de familiile care intră în cadrul obișnuit al rudeniei. Din această motiv, este interesant să reflectăm asupra condițiilor filiației. Termenul de filiație desemnează o realitate psihologică vitală și vastă, dar riscă să creeze o confuzie asupra sensului. Dacă astăzi are un statut esențial, este pentru că importanța sa a crescut pe măsură ce cercetările psihologice au progresat,

căpătând noi semnificații și, în același timp, profunzime. Filiația trimite la relația dintre părinți și copii, la legătura de rudenie care unește copilul de tatăl sau de mama sa, dar face referire și la genealogiile parentale și la apartenența la propria familie. Originea latină a termenului „fiu” arată că este vorba despre recunoașterea specifică a familiei sale, din perspectiva copilului. „Eu sunt copilul acestui tată, al acestei mame, al acestor părinți, al acestei familii.” Filiația presupune astfel „o legătură de descendență directă între cei care provin unii din alții” (*Le Robert*, 1957, 3, p. 14). Cu toate acestea, noțiunea se aplică la două sau mai multe generații. Astfel atașăm filiației caracteristici specifice culturii și moravurilor familiale. Mai mult, termenul este încărcat de conotații afective intense, ceea ce ne face să depășim sau chiar să uităm punctul de plecare biologic. Filiația evocă un sentiment unic, dacă nu excepțional, de intimitate, încredere și înțelegere reciprocă*.

Nu este neinteresant de observat că i se atașează noțiunea de *legitimitate* a filiației, legitimitate naturală sau prin adopție, și că psihanaliștii au încercat să extragă filiația din această conotație juridică, în alți termeni sociologică, pentru a-i conferi un statut subiectiv. Cu alte cuvinte, suntem convinși că nu este suficient ca filiația să fie stabilită biologic sau de către o instanță ca aceasta să fie dobândită de către subiect. Este oportun să nu se confunde procrearea cu rudenia, deși cea din urmă o presupune pe prima, dar aceasta nu este nici suficientă, nici neapărat indispensabilă. Filiația, ca toate legăturile de familie, ca fiecare poziție, este dobândită, câștigată chiar, prin interacțiuni îndelung maturizate și modelate între copil și părinții săi.

Importanța conceptului a deplasat uneori noțiunea de parentalitate. Putem auzi vorbindu-se despre filiație pentru a desemna ceea ce revine mai degrabă paternității sau maternității, adică legăturii trăite din perspectiva tatălui sau a mamei. Dar acesta ar fi

doar un efect al succesului teoretic al conceptului de filiație. Sau ar însemna că toată psihologia a fost construită plecând de la privirea copilului, riscul fiind atunci de a reduce câmpul filiației, chiar de a-l deforma. Oricum ar fi, sunt de acord cu ideea că este necesară diferențierea posibilelor întrebuințări ale filiației în două sensuri.

În sens *larg*, filiația implică toate dimensiunile evidențiate mai sus.

Într-un sens *restrâns*, filiația ar fi limitată la legătura filială, adică la relația copilului cu părintele său. Acest lucru face posibilă identificarea unității grupale și antropologice a acestei legături. Cu alte cuvinte, legătura filială nu este doar legătura de recunoaștere a copilului față de părintele său, ci și o legătură de recunoaștere a părintelui față de copilul său. Ar fi vorba despre o legătură de reciprocitate, care, pe baza acestei recunoașteri, include interacțiunile dintre acești doi membri ai familiei, reprezentările și afectele lor reciproce, precum și de stimularea lor mutuală. (vezi și Eiguer, 2008).

Relația filială fiind o legătură de grup, se presupune că are patru niveluri:

- 1) Sentimentele de comunitate, fuzionale, se stabilesc între membrii relației (se văd și se tratează ca și cum ar fi apropiați sau identici). Acesta este *nivelul arhaic sau narcisic* al relației, cel mai primitiv și cel care se hrănește cel mai bine din habitatul interior.
- 2) Membrii relației o trăiesc în același timp ca pe un vis, adică pun la dispoziția relației lor procesele lor primare: dorința de a realiza fantasme inconștiente^{**}. Acest *nivel oniric sau dezirabil* al relației se situează la un nivel mai de suprafață decât nivelul arhaic.
- 3) Ei pun în comun, inconștient, mituri de familie referitoare la legătura lor, modele funcționale și alte reprezentări colective, cum ar fi idealurile, așteptările reciproce; aceste formațiuni sunt generate la periferia relației, în universul

familial și cultural, chiar dacă ele sunt introiectate de părinte și copil. Acesta este *nivelul mitic* al legăturii.

4) Ei se raportează la și depind de *legi* specifice funcționării lor. Aceste legi le sunt specifice și deci diferite de legile care guvernează alte legături de rudenie: conjugale sau fraterne. Acesta este *nivelul legiferant* al relației.

Prin urmare, prefer să vorbesc despre o relație filială decât despre filiație. Legătura intersubiectivă ne ajută să înțelegem că relația este dublă: părintele și copilul se influențează reciproc, se descoperă și învață să se iubească și să se respecte, fiecare definindu-și funcția. Coabitarea le oferă terenul potrivit. Acesta este cazul adopției, primul dintre exemplele mele care ilustrează că rezidența ajută la construirea legăturii filiale.

COPIIUL DAT ȘI GĂSIT

Sosirea unui copil adoptat la noii săi părinți prezintă analogii cu ceea ce a fost subliniat mai sus referitor la coabitarea cuplurilor.

„Adopția, prin definiție, face posibilă deconectarea completă a corpului, a biologicului, de filiație și insistarea clară asupra caracterului voluntar al aspectului social al rudeniei“ (Anne Cadoret, 2002).

Aș adăuga că dimensiunea psihologică este la fel de importantă sau chiar mai importantă decât dimensiunea socială, modelul inconștient al legăturii filiale organizând relațiile părinte-copil. Ceea ce aduce fiecare părinte din istoria sa filială îi ghidează afectele, gesturile și poziționarea în raportul cu copilul.

Penelopa, Dionysos, Oedip, Moise au fost copii adoptați. Dubla lor origine a multiplicat șansele ca ei să devină eroi, ființe excepționale; adopția i-a salvat și de la moarte. Aceasta este teza lui O.

Rank (2012), în lucrarea sa despre nașterea eroului. Cele două case — cea a locului natal și cea în care au locuit — le-au oferit un mediu conținător și solid, o educație mai bună, o înțelegere intensă a misiunii lor și, în același timp, le-a întărit capacitatea de emancipare pentru că au învățat să relativizeze importanța fuziunii filiale, bazându-se, după caz, pe una sau mai multe dintre aceste tradiții familiale. Din păcate nu toți copiii adoptați devin eroi, dar ar trebui să studieze biografiile acestor zei și personaje pentru a-și vedea viitorul în mod diferit.

Părinții adoptivi au adesea îndoieli cu privire la modul în care își educă copilul. Judecând după cazurile cunoscute, ei desfășoară comori de imaginație pentru a le depăși, dar în general suferă mai mult de interferențele trecutului lor adesea dureros de sterilitate, de temeri privind capacitățile lor de a face față, de fantasme inconștiente transgresive generatoare de culpabilitate decât de

dificultăți specifice educației. Aceste suferințe nu sunt, până la urmă, foarte diferite de cele trăite de părinții biologici. Atât copilul biologic, cât și copilul adoptat este simțit ca un *copil furat*, din diferite motive. Fiecare părinte și-ar fi putut imagina că este adoptat, uneori cu dorința răutăcioasă ca genitorii să fie mai buni decât ai săi (roman familial).

În plus părintele se teme că propriul său părinte nu i-a dat *binecuvântarea*, autorizându-l să devină părinte la rândul său. Asta intră în relație cu rivalitatea oedipiană, cu spaima de răzbunare a unui părinte pe care ar fi vrut să-l înlocuiască, să-l depășească, să-l alunge, pe parcursul perioadei genitale infantile. Pentru că, în orice caz, a deveni părinte este un act de ruptură. Înseamnă să treci dincolo de copilărie, asumându-te altfel. Se fură o dorință, o autorizație și un penis sau un uter pe care s-ar fi crezut că doar părinții le puteau posedea, o funcție pe care doar părinții o puteau exercita.

Acest lucru este comun pentru părinții biologici și adoptivi. Următorul punct vorbește numai despre aceștia.

De asemenea vrem să facem mai bine, parcă pentru a repara un abandon sau o maltratare a unui copil născut în generațiile anterioare. Această fantasmă pare să fie foarte comună în rândul părinților adoptivi. Aceștia visează să găsească un copil care a trecut printr-o situație dificilă pentru a-l salva, dar ignoră faptul că reacționează în raport cu istoria transgenerațională a familiei lor: abandonul sau abuzul poate să fi fost o realitate pentru strămoșii lor. Cel mai adesea, este o situație imaginară, o formă de roman familial transpus în istoria îndepărtată a familiei. Găsirea unui copil pe care să-l salveze este formula prezentă în multe dintre aceste cupluri, după Claudine Veuillet (2002).

Putem crede că părinții adoptivi trăiesc într-o situație reparatorie, chiar salvatoare, parcă și-ar oferi energie, dincolo de aerul de superioritate invocat de aceste sentimente, și vor

avea nevoie de ea, pentru a realiza aventura adopției. De asemenea, copilul se poate simți ales, selectat dintre alții și preferat acestora. Dorința de copil, foarte puternică în rândul părinților adoptivi, se confruntă de obicei cu multe situații de ruptură: renunțarea la copilul conceput de cuplu, în urma unei perioade de tratament pentru sterilitate, adesea dureroasă, examinări psihologice pentru aprobarea adopției, apoi așteptarea copilului etc.

Cazul Sylviei, născută în Africa, este deosebit: părinții ei au dat-o unui cuplu de prieteni, care erau de fapt rude îndepărtate, pentru că nu se înțelegeau și urmau să se despartă. Aveau deja doi copii, o fată și un băiat. Cel din urmă provenea din alt tată. Mama lui îl concepuse cu un bărbat ce era căsătorit cu una dintre verișoarele ei, în timpul unei scurte aventuri, într-o perioadă în care propriul ei soț lipsea din motive profesionale. Această legătură era cunoscută de toată lumea și cum pielea micuțului era puțin mai închisă la culoare decât a copilului cel mare, lucrul era destul de evident. Scandalul care a urmat a fost considerabil, dar cuplul a ajuns să se împace și au decis să mai aibă un copil. A venit rândul Sylviei să vină pe lume. Dar mama ei, parcă pentru a se face iertată pentru vina ei, i-a dat ficei sale prenumele acestei verișoare pe al

cărei soț îl luase. Pacienta mea, cu toată luciditatea, a înțeles că purta asupra ei povara escapadelor materne și că „darul“ făcut mamei sale adoptive însemnase și o formă de reparație. Mama sa adoptivă avea o mare reputație în familie. La vremea ei, își ajutase părinții biologici să se împace. Era o femeie remarcabil de generoasă, care avea un rol pacificator.

Ca adult, după un început de carieră promițător, Sylvia a început să aibă dificultăți. A avut doi copii cu handicap care au trăit doar câțiva ani. Propriul ei soț s-a dovedit infidel, având mai ales aventuri cu femei europene. A înțeles că viața ei reproducea istoria părinților ei, cu câteva variații. Consultându-i pe murabiți, aceștia au dedus, „pur și simplu prin semne indirecte și fără să-i fi cunoscut viața“, că a fost vrăjită. În plus, ea crede că înstrăinarea de familia ei biologică prin adopție nu a împiedicat un blestem să se abată asupra ei: cel al femeii care a fost înșelată de mama ei biologică atunci când se culca cu soțul ei. Îi amintesc. Această femeie are același prenume ca al ei!

Acest exemplu de femeie dezorientată de boala ei are multe în comun cu altele. Spre deosebire de țara noastră, în unele părți ale Africii identitatea părinților biologici este cunoscută de copilul adoptat. Dar asta nu este cel mai important. Sylvia a avut părinți adoptivi pe care îi consideră mai demni decât părinții ei naturali, dar nu poate

depăși impresia de fatalitate: reamintirea trecutului care o atrage spre regresie, tocmai pentru că se vede privilegiată în comparație cu frații ei și cu alte rude. Ea își reinterpretează fiecare dintre necazurile sale fizice, psihologice sau relaționale conform acestei reîntoarceri a trecutului și genealogicului. Dacă acest lucru este corect sau nu, este secundar. Important este că, la nivelul ei, nu o liniștește prea mult: vrăjită de amanta soțului — care avea să fie invidioasă pe copiii ei —, blestemată de soția înșelată etc., se consideră a fi o femeie prea vulnerabilă pentru a face față.

Din punctul de vedere al *habitatului* ei, vedem că Sylvia a trăit în mai multe țări, probabil în căutarea legitimității, cu alte cuvinte, a binecuvântării, care ar fi compensat blestemul. În timpul deplasărilor sale, ajunge să-și trăiască rezidența ca nefiind sigură; vecinii, uneori colegii de muncă, sunt trăiți ca niște ființe tulburătoare, ștafete, poate, ale acestor femei „care sunt împotriva ei”. În fond, ea reproduce prima și a

doua ei mutare, nașterea și adopția ei. Totuși, pentru a păstra amintirea pozitivă a mamei adoptive, ea vede cu ochi ostili o întreagă serie de femei, „abuzate sau care abuză, femei încornorate sau care pun altora coarne“.

DESPRE RECONSTRUCȚIA FAMILIEI DUPĂ DIVORȚ

Părinții vitregi și copiii vitregi simt uneori că nu au dreptul să meargă departe în dragostea lor. Încă o dată, analogia trebuie subliniată în legătura filială dintre adopție și reconstrucție. Această formă devine din ce în ce mai frecventă. Conviețuirea, în cazul unui cuplu de divorțați sau dacă numai unul dintre parteneri este divorțat, oferă ocazia de a întări legătura noului cuplu. Dacă acest lucru este dificil, coabitarea părinte vitreg-copil vitreg este și mai dificilă.

În primul rând, copiii cred că nu au nimic de-a face cu evenimentele care privesc divorțul părinților și

recăsătoria sau coabitarea celui care îi are în custodie. Apoi vinovăția părintelui copilului nu ajută la nimic; evident, aceasta nu poate fi suprimată, pur și simplu. În plus, divorțul a avut loc uneori pentru a-l ține pe celălalt părinte departe de copil, în mod conștient (dacă părintele care are custodia are temeri de abuz) sau inconștient (din diverse motive, inclusiv o tendință spre control). În orice caz, sentimentele contraoedipiene sunt în prim-plan. Excesele perverse nu sunt atât de excepționale pe cât s-ar putea crede; copilul este văzut uneori ca un instrument de putere asupra celuilalt, de dispreț, de manipulare față de el. A rămâne singur cu copilul tău rezonază cu visul infantil de a-l păstra pe părintele de sex opus pentru tine.

Părinții vitregi și copiii vitregi nu știu cum să meargă unii spre ceilalți, părintele este incapabil să-și asume poziții de autoritate, copilul e incapabil să-l consulte pe părinte și să-i caute protecția. Pe scurt, le este greu să se

iubească. De asemenea, se întâmplă ca exercitarea autorității să nu fie bine trăită și ca părintele să devină prea permissiv, crezând că asta consolidează mai bine legătura. El are uneori sentimentul că autoritatea va duce la ruptură, împiedicând iubirea filială, și că iubești mai mult un copil dacă nu vrei să-l domini. Părinții — atât cei naturali, cât și cei vitregi —, se tem astfel să influențeze copilul, în timp ce acesta așteaptă să i se transmită o moștenire. Seducția se poate transforma pe termen lung în manipulare: dorind să evităm arbitrariul autoritarismului, se poate cădea în puterea magnetismului.

În final, soarta coabitării pecetluiește într-un fel lucrurile. Părinții și copiii lor prin alianță ajung să se înțeleagă, mai mult, să inventeze o relație filială de un stil nou pentru ei.

Pentru integrarea legăturilor, trebuie subliniat și rolul surorilor și fraților vitregi, adică al copiilor proveniți din familii diferite. Aceasta, deoarece copiii între ei știu să se abandoneze jocului și

să profite de cunoștințele altor copii pentru a-și hrăni imaginația. Am observat de mai multe ori că integrarea legăturilor s-a făcut mai rapid la nivelul acestora decât la nivelul părinte vitreg-copil vitreg. Multe lucruri depind de dispoziția celuilalt părinte, cel biologic. Se înțelege de la sine***.

În toate cazurile, cotidianul este un organizator esențial, este marcat de nevoia reciprocă de ajutor și solidaritate. Apoi gesturile și comportamentele semnifică marcarea teritoriilor comune în spațiul casei. Descoperirea propriei persoane este elementul care va schimba investiția. Fiecare găsește în celălalt un mod de acțiune, care nu este decât un mod alternativ de a fi. Acest lucru poate enerva sau uimi; nu este niciodată indiferent, atâta timp cât îți place să înveți și ești curios. Pe celălalt îl apreciem dacă înțelegem că ne este de folos și că ne îmbogățește. Legătura neofilială este construită de locul pe care fiecare îl găsește la celălalt și care îi permite, la rândul său, să-l ocupe.

Faptul că trece prin momente de conflict, chiar de rupturi, nu înseamnă că dragostea nu este un lung râu calm. O experiență printre multe alte exemple îmi va permite să dezvolt aceste idei.

DECONSTRUCȚIA- RECONSTRUIREA LEGĂTURILOR CONJUGALE ȘI FILIALE

Iată un exemplu de terapie de familie care ilustrează două aspecte ale evoluției habitatului. Cel care urmărește deconstrucția familială în urma unui divorț destul de aparte și cel care însoțește reconstruirea dificilă a legăturilor dintre mamă și prietenului ei, și dintre acesta și fiica femeii. Este posibil ca terapia de familie să fi contribuit la instalarea noului partener în locuința comună.

Noémie este o tânără de 14 ani. Mama sa, Marie-Ange, a aflat recent că are crize de bulimie. Mătușa maternă a descoperit-o în timpul unei șederi la ea acasă. Părinții, pe care îi văd în premieră, sunt disperați; par cu atât mai îngrijorați cu cât acest simptom le-a scăpat

complet. În interviurile ulterioare, la care se alătură și Noémie, și alți doi terapeuți (Stéphanie Arnal și Catherine Fischhof), aflăm că părinții, divorțați de opt ani, sunt foști dependenți de droguri. S-au cunoscut în contextul drogurilor, dar nașterea lui Noémie a permis încetarea dependenței de droguri la mamă și, la scurt timp, și la tată, Kévin. Mama va spune că îi era frică că nu-și va putea educa fica. S-a lipit de ea la fel ca odinioară de drog, cu aceeași frenezie și chiar cu aceeași speranță. „A fost un bebeluș de substituție“, adaugă ea cu toată luciditatea. Dar cuplul nu a supraviețuit acestei transformări. Destul de curând, părinții s-au simțit străini unul față de celălalt.

După divorț, Kévin a ajuns să plece în Statele Unite, în căutarea unui cult și a gurului său. Pe parcursul mai multor luni, nu a dat niciun semn de viață, spre marea disperare a fostei sale soții și a ficei sale, a căror legătură s-a strâns și mai mult, controlul matern devenind mai sever. Tatăl trăia în comunitate, împărțind casa lui cu alții și fără atașamente veritabile. Identitatea lui era fuzionată cu cea a grupului.

În această parte a terapiei de familie, mama și fica nu s-au oprit din a critica atitudinea lui Kévin, numindu-l „iresponsabil“, „nerușinat“ etc. El se explică cu greu, vorbește de atitudinea lui fanatică, despre devotamentul său total față de un conducător, ca de un tată, pe care l-ar fi căutat în figura liderilor charismatici. Își recunoaște însă neglijența, pe care a dorit să o repare reîntorcându-se în Franța, apoi „angajându-se în această terapie de familie“. Kévin s-a recăsătorit cu o tânără franțuzoaică în timpul sejurului său american. Au un copil.

Puține lucruri sunt spuse despre relația dintre Kévin și Marie-Ange, despre angajamentul lor sentimental, despre neînțelegerile lor, despre experiența lor. La început am crezut că acest lucru se datorează unui travaliu de doliu reușit privind relația lor. Dar mai târziu ni s-a părut că, de la începutul legăturii lor de cuplu, nu au investit cu adevărat unul în celălalt și nici nu și-au creat o intimitate complice. Legătura lor părea a fi fost inconsistentă, un simplu pretext pentru a se dedica dependenței. Cât despre drog, acela a fost un obiect investit ca un fetiș; fiecare și-l apropria parcă pentru a-și arăta lipsa de interes față de celălalt și pentru a-i spune celuilalt că nu înseamnă nimic pentru el.

Putem vedea chiar un progres în actuala dispută privind dezinvestirea tatălui. Legătura este astfel trasată cu multă precizie. Referitor la bulimia lui Noémie, ascunsă, negată, banalizată, aceasta coincide cu preocuparea pubertății pentru aspectul corporal.

Potrivit lui Marie-Ange, în timpul meselor în familie, s-a vorbit și se vorbește mult despre mâncare. Subiectul este readus de actualul ei partener, Thomas, un bărbat obez, obsedat de caloriile alimentelor. De mică, Noémie vorbea din abundență despre efectele alimentelor asupra greutateii sale. Tot conform lui Marie-Ange, Noémie este foarte atașată de Thomas, chiar dacă acesta o sperie. Este un om la fel de evaziv precum Kévin, pentru că nu se hotărăște să vină să locuiască acasă sub pretextul că, fiind „celibatarul familiei sale de origine“, cel care și-ar fi înlocuit propriul tată, un venerat patriarh, este foarte investit de nepoții și nepoatele sale, care îl monopolizează.

Marele șef

Aceste comentarii diferite sunt făcute la începutul terapiei de familie, la care participă, vă reamintesc, Noémie și părinții ei. Ea stă deoparte, supărată, aparent furioasă. Mai târziu, se va

deschide mai mult. Prin observații interpretative, îi punem în evidență fiecăruia dintre membrii celei familiale dezinvestirile sale, căutarea unui altceva, în altă parte, și refuzul legăturii, și asta în ciuda goanei lor permanente după prezență. Marie-Ange a avut o familie foarte dispersată. O femeie anxioasă și alcoolică, mama ei l-a dat afară, practic, pe tatăl ei, pe când Marie-Ange era copil. A trăit înconjurată de mama ei și de o soră mai mică, ce era considerată cea mai impertinentă dintre cele două, deoarece Marie-Ange își ascundea dependența de droguri și știa să zâmbească în continuare în fața mamei sale.

Din partea tatălui, avem o familie al cărei bunic practica o formă neobișnuită de levirat. După cum ne amintim, leviratul este o obligație pe care Legea lui Moise i-o impune fratelui unui defunct de a se căsători cu văduva sa fără copii. Acest bunic s-a recăsătorit cu sora primei sale soții când această femeie văduvă avea deja

un fiu. El însuși avea o fiică. Acesta este descris de Kévin ca având o personalitate puternică, foarte autoritară; a fost, dacă putem să spunem așa, un mare unificator. A fost și un „mare pețitor”: el a fost cel care a decis unirea dintre fiica pe care o avusese din prima căsnicie cu fiul celei de-a doua soții (sora defunctei sale soții), pe care aceasta îl avea din prima sa uniune. Nu este doar o uniune între veri primari, ci și între un frate și sora lui vitregă, ca urmare a căsătoriei părinților lor.

Din această uniune s-a născut Kévin, tatăl lui Noémie. Dar această unire forțată și incestuoasă a durat cât a trăit bunicul. Soții s-au despărțit, mama lui Kévin s-a „eliberat din lanțuri” și s-a arătat energică și întreprinzătoare. Odată cu divorțul părinților, Kévin a pierdut contactul cu tatăl său. Am reușit să-i arătăm că din aceste motive și-ar fi căutat toată viața patriarhi charismatici și că a fugit din lumea femeilor. Ne putem gândi că și Noémie aleargă după un tată biologic, precum

și după un tată vitreg, însă ambii pleacă. În același timp, bulimia ar apărea ca o plăcere secretă în serviciul unui tată care se sustrage. Acesta a fost și cazul lui Marie-Ange în adolescență. Mame insuficiente sau/și invazive.

Pe linie paternă, problema diferențierii este esențială, orice tentativă de diferențiere crește teama riscului de deces. Prin căsătoria cu cumnata sa și impunând căsătoria celor doi copii, bunicul vrea să evite mult-temuta despărțire și exogamie. Un mit de familie pare a fi construit în jurul uniunii sacre intrafamiliale: „consumați produse făcute în casă!“, pare să postuleze acesta. Mitul ar fi căpătat un nou impuls la momentul întâlnirii dintre Kévin și Marie-Ange, iar punerea lui sub semnul întrebării a antrenat dezamăgirea, care a condus la divorț.

În această familie regăsim un exemplu a ceea ce se poate numi *trilogia voluptății*: toxicomania, bulimia (anorexia) și incestualitatea. Atacul asupra legăturii de filiație subminează

femininul, care este zdrobit de constrângeri arbitrare. Femeia rămâne prizonieră bunăvoinței bărbaților. În același timp, în legături se manifestă un surplus de excitație senzuală, un anumit eșec al autoerotismului care permite de obicei travaliul preconștientului și, în final o alienare în celălalt. Registrul omnipotenței ascunde, de fapt, o fragilitate destul de generalizată. Legăturile de filiație sunt deci marcate de voluptatea menită să compenseze dezinvestirea obiectului. Conștiința feminină la Noémie este perturbată. Înseși dificultățile sale relevă o reprezentare aleatorie a femininului, redusă la aparență.

Restul tratamentului ne va oferi posibilitatea de a observa și alte exemple din această trilogie. În primul rând în ceea ce privește legăturile lui Noémie cu lumea. Odată ce problemele cu bulimia scad, ea ne povestește despre dificultățile ei școlare: este o elevă isteată, dar care studiază în funcție de profesor. Dacă acesta este agreabil, lucrează, altfel își pierde orice

interes. În orice caz, ea crede că poate reuși într-un mod puțin magic și fără să se implice cu adevărat. De asemenea, are o mare aviditate pentru legăturile cu prietene de vârsta ei, fete care sunt adesea îndrăznețe și... insolente. Se îmbată cu cuvinte și îi îmbată și pe ceilalți cu cuvinte. Noémie ne surprinde când ne vorbește despre felul foarte adolescentin, ce-i drept, de a trăi primele ei relații sentimentale. Îi adoră pe băieții care nu se angajează, care pot avea intuiția că fata este îndrăgostită de ei, dar care se arată indiferenți, făcând-o să aștepte zile la rând. Ea „fierbe“ de nerăbdare: „O să mă sune?“ Această emoție, acest suspans este pentru ea o sursă de mare excitație.

În același timp în care Marie-Ange își arată preocuparea pentru orice, afișându-și angoasa și teama de viitor, Noémie are o atitudine lipsită de griji. Semn al unei rivalități oedipiene în curs de dezvoltare, ea va profita de această fragilitate a mamei sale pentru

a-și bate joc de ea. Aceasta pare aproape dornică ca fiica ei să eșueze pentru a arăta că are dreptate.

Deși înțelesesem că tatăl le abandonase pe mamă și pe fiică destul de devreme, ni se va explica mai târziu că, înainte de plecarea lui în State Unite, Kévin o lua la el pe Noémie în weekenduri. Întrucât locuia pe atunci într-o comunitate sectantă, el o ducea acolo, spre marea nemulțumire a lui Marie-Ange, care se simțea îngrozitor în acele momente. Dar acest exces al tatălui, care se confunda cu instabilitatea lui, puțin „fără acoperiș și fără lege“^{****}, nu a fost singurul. Înainte de asta, el deținea un sex-shop și, întrucât magazinul se afla în aceeași incintă cu locul lor de reședință, fetița frecventa magazinul, unde ar fi putut inhala câteva fumuri de hașiș. Această relatare îl arată din nou pe tată într-o lumină detestabilă. Va fi criticat și va obține o anumită plăcere masochistă din asta.

Kévin ne spune că nu a renunțat niciodată la această practică a

canabisului. Ascultându-l, avem senzația că ia asta prea ușor. Recunoaște că fumează în compania lui Noémie, care dă din cap cu o privire amuzată. Există, de fapt, o promiscuitate tată-fică în droguri, care trece de la unul la altul. Atunci spun: „Sper că fumați iarbă bună!” Iar tatăl răspunde: „A, știți despre ce e vorba!”

În acest caz consumul de droguri pare să evite „incestul”, atât de prezent în istoria familiei, dar creează o promiscuitate periculoasă altfel. Legătura cuplului parental a fost marcată de consumul adictiv, o formă de sănătate paradoxală: uniți în febra plăcerilor extreme, pare a fi mitul acestui cuplu. Fără droguri însă nu ar exista nici mit unificator, nici cuplu. Miturile sunt uneori rezistente, nu mor niciodată; se pot transforma doar. Astăzi Kévin se apropie de fiica lui cum poate, în felul lui, deși i-a fost atât de frică să nu rămână prizonier unei legături mamă-fică. Drogul permite întâlnirea între două lipsuri, cea a

filialului și cea a paternului. Facilitează sau recrează relații puternice, desigur, dar prin reproducerea legăturilor incestuoase. Umbra bunicului se ocupă de tot, pețitorul, păpușarul îi bântuie.

Coabitarea, în sfârșit

Următoarea etapă a terapiei de familie îl aduce pe Thomas. Kévin decide să plece să locuiască în străinătate, din nou, fără să ne spună multe despre motivațiile sale. Vom ști că soția lui este însărcinată și că în curând va naște. Se pune problema integrării lui Thomas în ședințe. Foarte suspicioase, Marie-Ange și Noémie spun că este într-adevăr „foarte răutăcios” și că poate pune la îndoială realizările terapiei de familie. Desigur, acest lucru nu ne descurajează. Două luni mai târziu, Thomas „este de acord” să se alăture ședințelor; el acceptă să vină după tratative îndelungate. Constatăm că nu este deloc căpcăunul pe care ele l-au înfățișat și că, dimpotrivă, este mulțumit de această solicitare. În

măsura în care nu a avut copii, spune că a așteptat să fie recunoscut într-o poziție de tată pentru a beneficia de experiența sa de unchi și pentru a ghida educația lui Noémie. Ne pare un om sever, dar liniștitor, ceea ce o ajută, desigur, pe Marie-Ange. Mai aflăm că s-a instalat în casă de câteva luni. Acest lucru a contribuit la apropierea lui de Noémie. Ea îl ascultă mult mai mult decât pe tatăl ei biologic. Opinia lui a fost decisivă pentru tendința recentă a lui Noémie către studiu, de exemplu. I-ar fi ținut o „predică eficace“, potrivit adolescentei. Acest bărbat hotărât a arătat, în mod curios, o mare ezitare înainte de a se muta în casă. Frică de femininul reprezentat de aceste două femei cu siguranță drăguțe, dar excesive? Teama de a uzurpa rolul tatălui biologic? Legătura filială va continua astfel să se rețeară.

Casa familiei este terenul acestor dificultăți care există pentru a reconstrui rudenia, dar investirea sa a îmbunătățit înțelegerea în rândul

acestor ființe averse de iubire și de continuitate. Totuși, trebuia să-ți acorzi permisiunea pentru aceasta.

HOMOPARENTALITATE

Aspectele habitatului care contribuie la reșeserea legăturilor subliniate în legătură cu familiile adoptive și mixte se regăsesc în cazul familiei homoparentale. Casa lucrează la dezvoltarea dimensiunii psihologice a relației, complementar, uneori în disonanță, cu natura sa biologică, în ceea ce privește concepția copilului. Pe această dimensiune psihică se susține argumentul privind valoarea legăturii filiale dintre un părinte homosexual și copilul său.

Cuplurile de homosexuali pot nutri multe motive pentru a avea un copil, dar unul primează, acela de a dori să-l educe și să-i transmită un patrimoniu cultural și psihic. Ei nu vor să fie privați de acest lucru.

Rămâne de văzut dacă alegerea lor de obiect poate influența evoluția copilului, în special în două situații:

- 1) Copilul devenit adult va avea libertatea să devină la rândul lui homosexual sau heterosexual?
- 2) Funcțiile psihologice ale copilului sunt sau vor fi perturbate de faptul că părinții lui sunt homosexuali?

Astăzi, având în vedere studiile întreprinse, răspunsurile nu sunt foarte explicite. Știm că acei copii crescuți de părinți homosexuali nu fac neapărat alegeri de obiect de aceeași natură ca și părinții lor. Datele actuale par să arate acest lucru (S. Nadaud, 2002). În ceea ce privește dezvoltarea psihologică, părerile diferă, de la cei care nu văd să apară dificultăți până la cei care scot la lumină confuzii la nivelul gândirii (M. Ody, 2003). Explicațiile sunt adesea marcate de idei preconcepute legate de noutatea acestor familii homoparentale și de pozițiile doctrinare. În toate cazurile, dificultățile copilului, atunci când apar, trebuie legate în mare măsură de

temerile părinților cu privire la viitorul copiilor, pentru că aceștia se află într-o situație excepțională și necunoscută. Unii părinți, dorind să facă „prea bine“, pot chiar împiedica dezvoltarea spontană printr-o educație constructivă. Ei uită că un copil nu avansează decât cu greșelile părinților săi.

Nu pot decât să reexaminez ipoteza pe care am avut-o până acum referitoare la rolul structurant al diferenței sexuale pentru dezvoltarea curiozității intelectuale la copil și dobândirea diferențierilor logice. Având părinți homosexuali, aduce copilul în joc și alți organizatori ai gândirii sale, cum ar fi, de exemplu, complementaritatea funcțiilor fiecărui membru al cuplului?

Știm, de asemenea, că unii *părinți heterosexuali* își fantasmează copilul ca fiind partenogenetic, cu alte cuvinte, ca fiind creația doar a unuia dintre ei, și că ei se comportă ignorând funcția celuilalt părinte. Unele mame care trăiesc nașterea ca pe un triumf asupra

tatălui simbolic, de asemenea, speră să-l elimine pe genitorul copilului. Parentalitatea, pentru ele, se va transforma chiar într-o dovadă vie a faptului că se poate face abstracție de celălalt sex în educarea unui copil și, plecând de aici, toate celelalte. Negarea merge, eventual, și mai departe: părintele crede chiar că nici părinții lui nu au existat; el se vede ca fiind autogenerat. Aceste experiențe nu sunt rare în cazurile de donare de ovocite, maternitate surogat, inseminare cu un donator, dar nu exclusiv, și în general acest lucru se reflectă în familiile în care nașterea are loc în afara cuplului care are grijă de copil. Procrearea asistată este experimentată uneori ca o magie, actul fiind idolatrizat medical și, cu alte ocazii, într-o atmosferă de straniețe. Aceste reprezentări pot avea o influență asupra copilului? Cred că este mai bine să pui aceste întrebări pentru a-i ajuta pe membrii acestor familii decât să-i lași la „marinat” în angoasa lor. Sunt prezente aceste

fantasme și afecte în cazul familiilor homoparentale, și dacă da, în ce proporție?

Cu siguranță, ar fi nevoie de timp pentru a trage concluzii instructive. Prea multe prejudecăți împiedică dezbaterea. Pentru părintele homosexual, dorința de a avea un copil va presupune întotdeauna o demisionare de la omnipotență, acceptându-și deci castrarea. Iar pentru un copil, dragostea părintelui și viceversa nu reprezintă o ideologie.

Deocamdată, sunt interesant de prezentat variantele de acces la parentalitatea homosexuală, deoarece situațiile sunt complexe, problemele se complică sau se rezolvă, în măsura în care acum se poate spera ca unul dintre părinți să-și aducă moștenirea genetică și ca celălalt sex să nu fie exclus din mediul educațional al copilului.

Posibilitățile sunt următoarele:

- Unul dintre membrii cuplului homosexual a avut unul sau mai

mulți copii dintr-un menaj heterosexual anterior și îi crește împreună cu partenerul actual.

- Cuplul *adoptă* un copil.
- Un cuplu de lesbiene recurge la una dintre *metodele de procreare asistată medical*. Una dintre ele va avea un copil prin inseminare cu sperma unui bărbat necunoscut sau cunoscut. Folosirea fertilizării in vitro, FIV-ul, este posibilă în acest caz. Este posibil un alt caz: una dintre femei aduce un ovul care este implantat după fertilizarea in vitro în uterul partenerei sale.
- *Coparentalitatea* asociază exemplul anterior cu un cuplu de bărbați homosexuali, dintre care unul este donatorul de spermă. Acest al doilea cuplu va avea un rol în educația copilului.
- Un cuplu *gay* recurge la o *mamă-surogat*. Unul dintre parteneri poate fi donatorul de spermă.

Contribuția psihanalizei legăturii mi se pare utilă pentru a face lumină asupra rolului psihicului în construirea

legăturii filiale. În cazul parentalității homosexuale, continuitatea temporospațială a relației permite confirmarea ideii că relația se face, se creează. Ea nu există înainte de contactul a două intimități; copilul îl va învăța pe părinte care sunt nevoile lui, cum să-i respecte dorințele, care sunt capacitățile lui ce pot fi dezvoltate; pe scurt, să fii părinte. Pentru copilul care se confruntă cu părintele, acest lucru este la fel de adevărat.

SPRE O FILIAȚIE DE PROXIMITATE?

Dincolo de orice reflecție asupra viitorului acestor legături filiale, se ivește cu forță o întrebare: cea a interesului copilului, aceea a dezvoltării sale armonioase și a bunăstării sale. Aceasta este ceea ce ar trebui să conteze pentru noi în primul rând. Multe mame au copii pentru a-și repara propria lor mamă față de care cred că au o datorie. De asemenea, unii gay și lesbiene vor să „dăruiască” un

copil propriilor părinți, dezamăgiți să se vadă privați de descendență. Pentru părinți, adopția, schimbarea partenerului, nașterea folosind procrearea asistată medical fac parte din dorința lor și acest lucru este cu atât mai respectabil. Cu toate acestea, uneori, plăcerea de a fi părinte, gratificările narcisice și libidinale pe care aceasta le presupune, chiar și provocarea afișată împotriva naturii și a societății construite pe supremația tatălui prevalează asupra fericirii copilului. Și asta nu este decât și mai dăunător.

Din fericire, relația zilnică face posibilă schimbarea situațiilor în cazul în care am uitat să ne gândim la dorința copilului, iar acesta este cel care ne amintește că există. Voi vedea aici o altă virtualitate a travaliului de profunzime pe care îl operează casa: legătura coabitării face minuni.

Face posibilă reactivarea dorinței de a oferi continuitate vieții, de a se perpetua prin copil.

- * Această secțiune se bazează pe articolul meu „Filiation ou lien filial?” (Filiație sau legătură filială?), din *Divan familial*, 2000, 5.
- ** Această elaborare preia cele trei niveluri de activitate psihică prezente în grupuri (fuzional, oniric și mitic), identificate de R. Kaës (1999).
- *** Pentru mai multe informații despre legătura fraternă, puteți consulta cartea mea *La famille de l'adolescent: le retour des ancêtres* (Familia adolescentului: întoarcerea strămoșilor), op. cit., 2001c.
- **** *Sans toit ni loi*, titlul unui film regizat în 1985 de Agnès Varda despre ultimele două luni din viața unei femei nomade. (N. red.)

9

CUPLUL, ÎNDRĂGOSTIREA ȘI DEZÎNDRĂGOSTIREA

Dacă dragostea este arhitectul relației dintre parteneri, relația de cuplu are nevoie de condiții speciale pentru a se dezvolta. Desigur, fără imboldul iubirii, legătura nu este posibilă, chiar dacă ne putem imagina că partenerii sunt într-o relație din alte motive, de exemplu, pentru că ating împreună o împlinire sexuală imposibil de găsit altundeva, pentru că se gândesc în primul rând la interesele copiilor lor, pentru că se tem că le vor lipsi

mijloacele de subzistență, pentru că se simt datori față de propriii părinți care au depus eforturi pentru uniunea lor conjugală sau, pur și simplu, din inerție, adică din confort. În calitate de clinicieni sau chiar de cetățeni obișnuiți, nu trebuie să-i judecăm pe oameni și să le condamnăm motivele. Primatul iubirii s-a instalat în civilizația noastră în același timp cu ideea libertății individuale. Și dacă astăzi cuplurile se despart cu frecvență din ce în ce mai mare, este și pentru că iubirea este dată ca o prioritate a priorităților și iubirea nu este neapărat compatibilă cu durată. Chiar și cuplul stabil necesită compromisuri psihice importante pentru a reconcilia tendința de acaparare, proprie oricărei iubiri, și dorința de autonomie și de emancipare a indivizilor.

Dar merită luată în considerare posibilitatea ca alte motive să mențină legătura unui cuplu dat. Multe pretexte pentru a rămâne într-o relație sunt nobile. Diferența dintre căsătoria din dragoste și căsătoria din interes nu

rezistă examinării psihologice, deoarece orice căsătorie implică dragoste și interes: libidoul este motorul psihicului și aparatul psihic este cel care caută să obțină avantaje din relațiile cu obiectele. Acesta urmărește cel mai mic efort, satisfacerea stimei de sine și plăcerea. Dacă ne-am lăsa inconștientul să vorbească, ne-am arăta ca ființe brutale și egocentrice. Din fericire, un strat de civilizație ne protejează de turpitudinile noastre, deși nu este întotdeauna cazul.

Uneori partenerii sunt reticenți în a recunoaște că încă se iubesc — de parcă a arăta dorința ar fi rușinos — și propun alte idei, care sunt mai puțin valoroase pentru ei, ca să justifice menținerea relației. În deplină cunoștință de cauză, pe lângă dragoste, partenerii cuplului au nevoie de proiecte de viață comună și de realizări.

Coabitarea contribuie la țeserea relației. Ceea ce s-a spus despre echivalența căminului și a familiei,

precum și a reședinței și a legăturii filiale se aplică și cuplului, mai ales că familia începe cu relația dintre două ființe care se iubesc. Casa este garantul grupării și al regrupării familiei. Habitatul interior îi inspiră.

Cu toate acestea, legătura are nevoie să fie alimentată în permanență. Se spune că un cuplu poate ucide dragostea, rutina fiind responsabilă de acest lucru. Dar nicio relație umană nu este de la sine înțeleasă; nu este niciodată dobândită o dată pentru totdeauna. Chiar și legătura de sânge necesită reconstrucție zilnică. O menționez aici pentru că, în ciuda aparențelor, ideea proiectelor în parteneriat și realizarea lor efectivă nu sunt suficiente pentru a menține flacăra, uneori chiar o sting. Unii parteneri sunt surprinși să vadă că, în momentul în care și-au realizat un vis vechi, relația lor se năruie. De ce? Nu voi putea răspunde la toate variațiile pe această temă într-o singură propoziție*. Dar am constatat că rutina zilnică sau aceea destinată realizării

unui proiect îi face pe parteneri să uite de ce sunt împreună: o amintire a angajamentului lor inițial, a ceea ce i-a atras unul către celălalt. Deci, în loc să se asculte unul pe celălalt, ei tind să transforme mesajele celuilalt într-o cerere de acțiune. Când unul dintre ei îi explică celuilalt că are o problemă, celălalt poate crede că îi cere să găsească o soluție practică sau să facă ceva concret pentru a atenua problema. Cu toate acestea, cererea este foarte diferită: a-l asculta pe celălalt este foarte prețios; înseamnă a recepționa, a primi, a înțelege, a te simți preocupat și implicat. Pentru cel care-și expune problema, importanța este dublă, îl liniștește și îi amintește că sunt doi în luptă. Astfel vor reactualiza proiectul comun, se vor raporta la motivul care i-a adus împreună. „Bună, sunt aici. Te poți baza pe mine.“

Atunci partenerii trebuie neapărat să-și îmbogățească memoria cu privire la comunitatea lor de gânduri, principiile și ideile la care aderă sau chiar aceste mici secrete pe care le au doar ei (vezi

A. Eiguer, 1989, ediția a cincea, 2021). Identitatea unui cuplu este un joc de oglinzi, de reflexii. Aici intervin identificarea cu celălalt și mișcarea simetrică opusă: depunerea în celălalt a ceea ce exercită o acțiune puternică în interiorul propriu, o îngrijorare, o angoasă sau o calitate psihică pozitivă (identificare proiectivă).

Este, poate, util să amintim aici că legătura de cuplu are diferite niveluri de funcționare, precum legătura filială, definită în capitolul anterior, și că nivelul cel mai profund, arhaic și, într-un anumit fel, primordial, este o chemare la fuziune și narcisism constructiv. Acest lucru permite instaurarea unei continuități între euri. Poate reuși astfel rezonanța interfantasmatică. Această continuitate pare să se extindă și asupra habitatului, ceea ce îi oferă un sprijin suplimentar.

Dacă partenerii ating un bun nivel de apropiere și de intimitate, acesta se repercutează, după toate probabilitățile, asupra comunicării dintre toți membrii familiei. Pentru

mulți, legătura de cuplu este avangarda altor legături, până la punctul în care copiii, în general, nu „pot merge mai departe” decât părinții lor în multe domenii psihologice. Acest lucru ar da o altă viziune dictonului: „Așchia nu sare departe de trunchi”.

HABITATUL ESTE CUPLUL?

Între cuplu și casă, dezacordul nu este neobișnuit. Am putut să observăm acest lucru când am vorbit de cuplul Duchêne. Achiziția este o problemă importantă. Între un ideal conjugal construit exclusiv pe achiziția unei case ca unic scop și cazurile de habitat interior fragil există relații de cauză și efect. Sunt cazuri de cupluri în care ne putem teme că partenerii nu au reușit să stabilească o uniune psihică. Nu s-au sprijinit unul pe celălalt, deși se pot suporta și chiar pretind că sunt fericiți în căsnicia lor. În realitate, ei nu sunt în comuniune; narcisismul personal constructiv nu a reușit suficient să se deplaseze asupra celuilalt; în schimb,

cuplul lor se bazează pe lumea materială a obiectelor și pereților. Nefiind intimi în niciun fel, pot ignora complicitățile specifice cuplurilor mai mature. Apoi cunoașterea lor reciprocă e precară, mai puțin la nivel de gusturi privind confortul dorit, tipul de apartament apreciat, decorul. Toată energia psihică este cheltuită asupra habitatului. Acesta sintetizează cuplul. Cumpărarea este căsătoria, a trece pe la notar echivalează cu a trece pe la primărie.

În ceea ce privește moștenirea, am remarcat și efectele neintegrării relației, așa ca în cazul lui Ferdinand și Solange.

Ferdinand și Solange s-au cunoscut după ce au trăit, el, o căsnicie conflictuală, și ea, ani de singurătate. Au conceput repede un copil și, după discuții complexe, au decis că Ferdinand va merge să locuiască la Solange. Ea locuise acolo singură încă de la sfârșitul adolescenței, uneori în cuplu. Această casă era una moștenită de la bunica maternă, pe care o împărțea cu mama ei. Era plină de amintiri din copilăria lui Solange, de o mare cantitate de documente, nu neapărat utile după Ferdinand, de obiecte aparținând prietenilor lui Solange, pe care ea nu se hotăra să le returneze proprietarilor sau să le arunce. Mare și spațioasă, casa s-a dovedit

insuficientă după nașterea copilului și a necesitat mari lucrări de întreținere. Întrucât Solange nu dispunea de mijloace pentru a le duce la îndeplinire, Ferdinand s-a oferit să aducă banii necesari, dar, nefiind căsătorii, a cerut, în schimb, să devină coproprietar al casei.

Aici a ieșit la iveală ruptura. Solange s-a simțit somată să cedeze o parte din moștenirea familiei sale unui bărbat cu care nu se simțea suficient de în siguranță, a spus ea. Dacă se decide să o părăsească? Dacă ar vrea să vândă casa într-o zi și Ferdinand s-ar opune? Această casă era un simbol pentru ea. Ea reprezenta descendența ei; cuplul poate fi efemer; omul, un accesoriu. „Un intrus“, a adăugat Ferdinand. Apoi aceasta i-a confirmat ideea pe care o ținuse în el de multă vreme: pentru Solange, bărbații sunt instrumente, doar voința femeilor contează. Ea ar fi și „agentul secret“ al mamei sale.

De fapt, Solange fusese dezamăgită de faptul că Ferdinand nu-i propusese că va face lucrările fără a pune problema împărțirii proprietății. Și-ar fi dorit să-i *dea* acești bani în semn de dragoste. Atunci i-ar fi propus, probabil, lui Ferdinand, să împartă proprietatea.

Semne de dragoste versus metal sordid, aceasta era dilema.

SPRE FERICIREA CELOR CARE SE MUTĂ

Să vorbim acum despre *separarea conjugală*. Observăm că, dacă unul dintre soți cere să ia anumite obiecte, celălalt se poate prăbuși, de parcă atunci și-ar da seama că despărțirea este foarte reală. Odată ce obiectele dispar, soțul este cel care „dispare”.

Lucrurile se complică odată cu separarea. Vom vedea apoi că apar reacții specifice.

- Imposibilitatea concretizării separării printr-o separare a locului de reședință. „Nu ne vor da nimic pentru apartament, dacă îl vindem”, spune un soț bolnăvicios „agățat de pereți”.
- Folosirea locuinței ca mijloc de excludere punitivă a partenerului, obligat să se mute și să nu mai „pună piciorul acolo”.
- Pentru unul dintre soți, dificultatea de a părăsi locuința sau, dacă e

vorba de distanță, cartierul, pretinzând că dorește să rămână aproape de copii.

- Părintele care rămâne la domiciliu își extinde regatul, cu copilul transformat în prinț consort, căruia îi împărtășește secrete și pe care-l lasă să ia inițiative care erau luate de obicei de soțul plecat.

Desigur, există cazuri în care separarea duce la o împărțire mai mult sau mai puțin echitabilă a bunurilor comune. În cel mai bun caz, divorțul i-ar fi ajutat pe parteneri să înțeleagă că relației lor îi lipsea esențialul, pe care doreau să-l compenseze cumpărând casa.

Una peste alta, aceste aventuri ale cuplurilor moderne, atrase din ce în ce mai mult de cumpărarea și vânzarea propriei locuințe, fac deliciul agenților imobiliari și al celor care se ocupă de mutări.

A-și lua „propriile“ obiecte

Pentru a înțelege intervenția pe care am efectuat-o în cazul cuplului lui Maurice și Gwendoline Sender în cadrul acestei ședințe

care a avut loc la zece luni de la începerea terapiei, este necesar să amintesc câteva elemente din istoria lor. De mulți ani s-au înstrăinat unul de celălalt. Viața lor sexuală este inexistentă după constatarea neînțelegerii lor pe acest plan. De cincisprezece ani, Maurice duce o „viață dublă“, cu amante, ceva ce soția lui nu poate și nici nu vrea să suporte. Au trecut prin perioade de separare, dar Maurice se întoarce în căminul pe care nu mai reușește să-l părăsească, în ciuda dorinței contrare manifestate de cei doi soți (A. Eiguer, 2002a).

Terapia a permis măcar să aibă loc despărțirea: Maurice locuiește de trei săptămâni în propriul apartament. El spune foarte clar că acest lucru se întâmplă într-un mod diferit de ceea ce a trăit în timpul despărțirilor anterioare ale cuplului. Se simte cu adevărat independent și crede că s-a maturizat reflectând asupra noului sens pe care să-l acorde existenței sale. Dar acum Gwendoline se plânge în ședință: ea constată că, la două–trei zile, dispar anumite obiecte din casa lor, obiecte din bucătărie, tablouri, plante. Ea crede că Maurice le ia, profitând de absența ei din timpul zilei. Ea regretă mai ales că el nu i-a spus nimic. Maurice se apără stângaci, vorbind despre cât de dificil îi este să abandoneze obiectele care l-au însoțit în toți anii de conviețuire.

Apoi spun că „ar fi fost altceva dacă Maurice ar fi luat o pereche de chiloți sau un sutien de la Gwendoline“. După o scurtă tăcere, râdem împreună ca niște complici. Maurice se apără din nou, spunând că Gwendoline nu vrea să „lase“ lucrurile din casă.

Motivele intervenției mele sunt parțial obscure pentru mine. Cu toate acestea, soții mi-au oferit elemente care m-au ajutat s-o înțeleg. Obiectul pe care Maurice îl recuperează în secret pare încărcat de conotații fetișiste. În ciuda concretizării plecării, viața dublă continuă într-un anumit fel și parcă este inversată prin jocurile de-a v-ați ascunselea și de-a hoții și vardiștii.

Pentru a face gluma de mai sus, m-am gândit la gestul cleptomanului și la interpretarea lui. Trebuie că ideea mea a fost corectă. Restul ședinței le-a permis partenerilor să clarifice puțin mai bine sensul separării, să recunoască atașamentul puternic și de acum mai bine acceptat, pe care-l păstrau unul pentru celălalt prin intermediul casei și al memoriei pe care o purtau obiectele.

CUPLU NOU SAU CUPLU DIFERIT

După divorț, mulți parteneri se confruntă cu singurătatea. Am amintit

anterior că acest lucru este foarte dorit de unii dintre cei care nu au cunoscut o „viață de celibat” între căminul părintesc și prima lor uniune sentimentală. Alții trebuie să se adapteze la viața cu sau fără copii. Acest lucru e revendicat uneori pentru așa-zisul „fac cum vreau... la mine acasă... pe teritoriul meu”, deci fără tutela unui partener resimțit ca intruziv. Sunt oameni care reconstruiesc un cuplu destul de repede, alții care o fac mai târziu. În toate aceste situații, casa facilitează lucrurile.

În exemplul cuplului Duchêne, în care ambii parteneri erau recăsătoriți, instalarea a fost lungă și dificilă. Cartea *L'éveil de la conscience féminine* (*Trezirea conștiinței feminine*) include exemplul cuplului Georges și Bénédicte, a cărei casă a fost martora și „victima” neînțelegerii lor. Nenumăratele certuri cu privire la teritoriul lui Bénédicte — care se simțea exclusă, precum și dezavuată, atât ca parteneră a lui Georges, cât și ca mamă vitregă a

copiilor lui —, le-au otrăvit existența. Ea nu și-a putut ierta soțul, care i-a cerut să împartă costurile achiziționării proprietății.

A locui împreună nu înseamnă a fi instalat împreună. Merită să ne amintim că un cuplu recăsătorit este prizonierul relațiilor anterioare. Vor trebui făcute mai multe dolii, care prelungesc perioada de integrare a noii relații, în timp ce partenerii se grăbesc adesea să-și construiască uniunea și să creadă că de data aceasta „a fost cea potrivită“. Printre cei care vin la terapie, vedem cu o frecvență uluitoare că partenerii nu reușesc să înțeleagă că, în ciuda nivelului lor de angajament sentimental intens, sunt incapabili de a accede la o viață comună. *Repetiția* este consecința: repetarea emoțiilor și a comportamentelor manifestate în timpul legăturilor anterioare. Noul cuplu nu a devenit un cuplu nou, un model original. Ne putem aștepta la noi rupturi dacă nu se aduc clarificări, în special cu ajutorul terapeuților de cuplu, pentru a-i face să conștientizeze

realitatea de neîmblânzit a habitatului, care necesită timp pentru a-și produce roadele. Habitatul absoarbe o parte dintre dificultățile inconștiente ale cuplului sau le deformează neputând să le transforme, ceea ce ar fi vocația sa principală.

A FI LA UNISON, UTOPIE SAU IDEAL?

Crizele cuplurilor pe care le întâlnim ne determină să ne întrebăm dacă problema nu se găsește în ambiția excesivă a anumitor parteneri care așteaptă prea mult de la legătură. Ne putem imagina că vor reuși în proiectul lor dacă își reduc așteptările pentru a capta potențialul nebănuit al coabitării.

Dragostea este visul cel mai răspândit, cel care apare ca poarta spre fericire pentru o mulțime de indivizi.

Ceea ce învățăm analizând problema habitatului este că de fapt cheia nu este acolo unde ne gândim de obicei. Lucrurile au o încărcătură emoțională ascunsă. Ele sunt reflectarea

psihologiei în mișcare: jocul. Totuși, nu vedem când ne jucăm și nu vedem că ne jucăm în mod constant. Atunci nu ar mai trebui să spunem că jocul este o apariție, un simulacru, un miraj, ci că este real și că lucrurile sunt adevărate, pentru că jocul le creează și le recrează permanent.

În mod similar, idealul din perspectiva legăturii de cuplu nu este o idee de o credulitate futilă, atâta timp cât nu așteptăm să se materializeze a doua zi, ci suntem gata să depunem eforturi pentru a-l vedea într-o zi.

---

* Este cazul acelor concubini care decid să se căsătorească și constată că, după căsătorie, „nu mai merge nimic”. Este căsătoria trăită ca o detenție? Reapare oare bătrânul demon al fricii de a fi subjugat de către celălalt?

10

ORDINE ȘI DEZORDINE ÎN CASĂ

Acest subiect și-ar fi putut găsi locul în Capitolul 2, „Obiecte și mobilier“; dar am ales să-l tratez aici, pentru că se va concentra pe clinică. Ordinea și dezordinea însă nu corespund funcționării sănătoase și bolnave. Tema este străbătută de paradoxuri. Pentru a o aborda, ar trebui să scăpăm de prejudecata care favorizează de obicei organizarea, în detrimentul dezorganizării. Dorința de a-și ordona casa este legată de habitatul interior, care se sprijină pe habitatul exterior,

de propria tendință de a diferenția și separa spațiile după calități și ierarhii moștenite din imaginea funcțiilor corpului, a aparatelor și a sistemelor sale.

Este acceptat faptul că păstrarea unei case în ordine necesită energie și imaginație. Nu reușim întotdeauna. Pentru unii, este simplu; pentru alții, un coșmar. Fie că a reușit sau nu, toată lumea va fi de acord că o casă ordonată este mai plăcut de locuit, mai ușor de întreținut; dacă obiectele sunt ordonate, economisim timp și suntem mai eficace. Cum ne așteptăm ca locuința să ne ajute să trăim, ne eliberăm de anumite griji materiale și psihice, pentru a ne dedica altora, pe care le considerăm dezirabil de privilegiat.

Cuvintele „ordine” și „dezordine” și conceptele derivate din acestea se referă la mai multe sensuri. Este sugestiv să conectăm diferitele categorii de dezordine. Identificăm:

- 1) O dezordine materială.
- 2) O dezordine morală.

3) O dezordine a psihicului.

Am adăuga dezordinea publică, dar ne îndepărtează de viața domestică. De asemenea, cuvântul ordine trimite la organizarea unui sistem de legi mai mult sau mai puțin strict sau la o instituție precum cele religioase.

Dezordinea materială din casă poate fi expresia celorlalte două, morală și psihică. Dar o ordine excesivă poate fi motivată și de dificultățile morale sau/și psihologice. Pe scurt, o casă prea ordonată presupune ca locuitorii ei sau unul dintre ei în special să reacționeze prin suprainvestirea spațiului de locuit ca pentru a contracara un puternic sentiment de vinovăție sau de rușine. Nu este neobișnuit ca unul dintre membrii familiei să se erijeze în lider autoritar, cerându-le celorlalți în mod compulsiv să se supună zelului său pentru curățenie și ordine: devine un tiran domestic. Disciplina este totuși o „boală contagioasă”, ceea ce înseamnă că alți membri ai familiei ajung să manifeste, și ei, o compulsiie pronunțată la ordine. Am găsit chiar și

familii în care această orientare, unii ar spune „manie“, se transmite din generație în generație. Odienea excesivă se alătură, în acest caz, dezordinii materiale în ceea ce privește originea ei eventual patologică.

Acesta nu este singurul exemplu de situație paradoxală.

Abordarea mea este unică prin faptul că las obiectele materiale să vorbească, în timp ce relațiile noastre cu ele par de obicei a fi de la sine înțelese și a nu merita un studiu psihologic. Faptul de a le face să „vorbească“ ne împiedică să le dăm o dimensiune spirituală sau magică, așa cum este simțită de mulți oameni.

Dacă ordinea ne reflectă inconștientul, ne stabilizează astfel încât abilitățile noastre imaginative să se poată desfășura, creând un spațiu pentru visare și joacă. La fel, ordinea ne organizează în noi înșine. La rândul său, dezordinea ne poate ajuta, scutindu-ne de multe constrângeri.

În măsura în care ordinea și dezordinea depind de psihicul colectiv,

ele ne permit să surprindem diferit conceptele pe care le-am identificat, habitatul interior, posesia, jocul etc.

CASA BINE ORDONATĂ

Ordinea este parțial legată de alte două registre, a fi văzut și intimitatea. În mod obișnuit, se stabilește conform unei ierarhii ca obiectele pe care le vom folosi cu prioritate să fie plasate astfel încât să fie mai accesibile și mai vizibile. Separăm rufele curate de cele murdare, cămășile de pulovere, rochiile de bluze, șosetele și dresurile de pantofi, ustensilele de bucătărie de veselă, hainele care sunt folosite o singură dată și apoi spălate de cele care pot fi refolosite fără a le curăța. Cele mai demodate pot fi depozitate, după criterii care diferă pentru fiecare, mai mult sau mai puțin deoparte, dacă vrem să le dăm „o viață mai lungă” sau să le folosim rapid înainte de a le arunca.

Separarea este legată de mecanismul de clivaj funcțional, care permite

refularea. Știind că ne-am aranjat hainele, nu ne mai gândim la asta înainte de a le folosi din nou.

De ce ne simțim înseninați după ce ne-am aranjat obiectele și uneltele? Unul dintre tipurile de răspuns ar fi: în măsura în care sunt strâns legate de folosirea lor, animate de mișcări în amintirea vremurilor în care le-am folosit, faptul de a le așeza în anumite locuri ne dă senzația de a „a le menține în repaos” (Capitolul 3). Sunt ca și cum ar fi conținute, învelite. Jocul și simbolurile care le sunt atașate acestora pot fi refulate.

Criteriul de separare este ferm înrădăcinat în mintea noastră. Bănuiesc că societatea a acutizat acest criteriu plecând de la cartezianism, introdus de René Descartes (1637), care, după cum știm, a schimbat radical abordarea cunoașterii și cercetării, folosirea limbajului scris și oral, printr-o metodă rațională care distinge categoriile separându-le cu grijă după un grad care merge de la cel mai cunoscut la cel mai puțin cunoscut, de

la cel mai simplu la cel mai complex, de la universal la particular. René Descartes susținea că ordinea este în noi, rațiunea este o necesitate naturală a omului, iar problema delicată căreia i s-a dedicat a fost aceea de a le oferi oamenilor mijloacele necesare pentru a o pune la treabă.

Dar „metoda“ de aranjare este specifică fiecărei persoane; aceasta se mulțumește, în general să servească facilității, confortului, eficacității, afectului. Dacă ne imaginăm o ordonare care urmează indicațiile lui Descartes, am separa obiectele după natura lor.

Ordinea răspunde în principiu unei logici coerente cu funcționalitatea obiectelor.

Însă un criteriu trebuie să scape cartezianismului. Prin amplasarea lor în dulapuri și sertare, putem distinge între obiecte mai mult sau mai puțin apreciate, între cele care sunt semnificate emoțional pentru noi sau nu, care ne amintesc de un eveniment marcant, care au aparținut unei

persoane dragi, care „ne-au adus noroc“ dacă prețuim calitățile lor benefice sau dimpotrivă.

Pe de altă parte, putem găsi persoane care își organizează interiorul după criterii a căror funcționalitate este discutabilă, și prin urmare, fără legătură cu utilizarea lor: ar fi inadecvat să-ți aranjezi hainele după culoare sau după anul și luna achiziționării, amestecând cele de vară cu cele de iarnă, hainele de lucru cu cele de ocazie.

Și în bibliotecă, aranjarea cărților în funcție de dimensiunea sau culoarea copertei este greu de înțeles. O ordine illogică face imposibilă găsirea cărților atunci când trebuie să le consulți. Cu cât ordinea este mai extravagantă, cu atât lasă mai puțin să treacă afectul care leagă obiectele de utilizator. Unii plasează cărțile și bibelourile într-o ordine curioasă, cu scopul exclusiv de a fi văzute de vizitatori.

O experiență personală. Când caut o carte în biblioteca mea, rareori greșesc, și o găsesc. Pe de altă parte, dacă nu

reuşesc, mă simt inconfortabil şi apoi mă enervez crezând că îmi pierd timpul. Sunt supărat pe mine că nu am aranjat cărţile mai bine. Uneori, căutarea îmi ia ore, zile. Parcurgând rafturile, mă animez totuşi redescoperind cărţi uitate, apoi, răsfoindu-le, îmi aduc aminte conţinutul lor, ca şi cum am revăzut un prieten după mult timp. Mă consolez de lipsa de eficacitate a căutării mele, uitând-o uneori, atât de absorbit sunt. Ajung să petrec mult timp căutând o carte pe care o am sub nas, ca în nuvela *La lettre volée*, de E.A. Poe. Poliţia caută o scrisoare de cea mai mare importanţă, spărgând locuinţa hoţului, dar nu o găseşte, deşi este foarte accesibilă, tocmai pentru că poliţiştilor li se pare imposibil ca scrisoarea să fie pusă într-un loc foarte vizibil, ceea ce chiar se întâmplase. Aceste discrepanţe mă încurajează să analizez motivele căutării mele nereuşite.

Aşadar, aranjarea ajută la găsirea obiectelor; este un ajutor al memoriei,

care „se închide“ (refularea) și „se deschide“ (înlăturarea refulării) după o procedură pe etape și de selecție.

Persoanele care au o relație mai puțin exigentă cu ordinea explică dezordinea lor relativă prin nevoia de a rămâne în contact cu obiectele de care au nevoie rapid și se așteaptă să le găsească astfel cu ușurință. Ele susțin că, dacă este prea strictă, ordinea îi sufocă, înstrăinându-i de obiectele lor. Aș spune că, în acest caz, dezordinea este bine ordonată... în cap. Observăm persoane care, spre deosebire de cele anterioare, „conțin“ dezordinea într-un singur loc din casă și puțin frecventat în timpul vieții obișnuite: podul.

Se aseamănă celor care obișnuiesc să depoziteze în dezordine obiecte într-un anumit loc, dulap, dressing, mașină etc., amânând momentul aranjării lor, dar este interesant să ne întrebăm și despre motivele lor inconștiente. Dezinvestirea poate fi cauza, cu alte cuvinte, o detașare emoțională;

obiectele nu-i mai atrag, ca și cum o parte din ei înșiși ar face obiectul renunțării și abandonului.

Pe scurt, un pic de dezordine nu este neapărat negativă, fiind uneori chiar salutară.

DEZORDINE LOCALIZATĂ

Dacă luăm în considerare întinderea și amploarea dezordinii, observăm două variante:

- 1) Dezordinea este *generalizată*, ca într-unul dintre primele mele exemple, cel al familiilor bolnavilor psihotici (pp. 40–43).
- 2) Dezordinea este *localizată* într-o cameră, bucătărie sau dependință.

O formă de dezordine generalizată apare atunci când acumularea de obiecte a depășit capacitatea de stocare. Membrii familiei nu găsesc energia necesară pentru a face ordine; în alte cazuri, ei nu au idei suficiente de clare pentru a îndeplini sarcinile care le-ar permite realizarea ordinii.

Aceste dificultăți au un numitor comun și se referă vag la o funcționare mentală dezorganizată, copleșire și dezinvestire sau la anumite conflicte, acestea din urmă manifestându-se printr-o dezordine localizată.

Problema curățeniei trebuie subliniată în toate aceste situații; de multe ori, dezordinea și murdăria coexistă. Dezordinea în spațiu coexistă la rândul său cu dezorganizarea timpului și ritmurilor vieții, ca în acele familii care inversează ritmul circadian. De obicei este vorba despre o explozie emoțională masivă, o erupție violentă, imposibil de controlat (vezi Sindromul Diogene).

În timpul izolării de pe parcursul pandemiei (2020–2021) mulți dintre cetățenii noștri s-au dedicat menajului, ordonării și reorganizării caselor. Aceasta a fost o experiență singulară, în care mai mulți membri ai familiei s-au pus pe treabă. Au fost aruncate hârtii vechi și obiecte de tot felul. Mobilierul sau lampadarele au fost mutate. Această ordine a readus pe

ordinea de zi interesul pe care-l aveau pentru interiorul lor; unii au fost mișcați de descoperirea obiectelor uitate; alții s-au supărat pe ei înșiși sau pe cei dragi pentru că au păstrat vechituri atât de mult. A fost, în general, un adjuvant al călătoriei spre sine pe care își pierduseră obiceiul de a o realiza.

Unii s-au dedicat intens bricolajului; au reparat obiecte și mobilier, cu uneltele pe care le aveau și, dacă le lipseau, se repezeau la primele semne de redeschidere a magazinelor pentru a le cumpăra. Uneori au reparat pereți, uși, ferestre, podele ori scări sparte sau deteriorate; au îmbropsătat vopsea. Cei care aveau o grădină au profitat de ocazie pentru a face lucrări de reamenajare, a cultiva, a planta, a cosmetiza etc.

Nu este o simplă coincidență. Casa nu se lasă uitată; în timpul izolării, am putut să-i apreciem altfel posibilitățile și am vrut astfel să-i restabilim sănătatea, ca pentru a simți că suntem pentru moment în stare bună de

sănătate. Aveam nevoie de asta. Casa și-a recăpătat locul de onoare: când ai grijă de casa ta, ai grijă de tine.

Restabilirea ordinii echivalează cu asigurarea unui viitor; îți îngrijești și-ți repari casa pentru a trăi acolo mult timp.

O grămadă de cămăși aproape noi

Pentru a ilustra această complexitate, iată un exemplu de dezordine localizată, cea observată acasă la Sébastien, un foarte apropiat prieten analist care acum este decedat. L-am cunoscut bine, dar nu am fost niciodată acasă la el. Locuia singur într-un apartament bine amplasat, unde se afla și cabinetul său. Avea o viață de cuplu de ani de zile, partenera sa locuind în propriul apartament. Părea ca acest aranjament să se potrivească cu mințile lor independente, așa cum au explicat cei doi parteneri destul de concludent. Rareori primeau pe cineva la vreunul dintre ei, dar își invitaau deseori numeroasele cunoștințe la restaurant. Sébastien a fost un om apreciabil și apreciat pentru generozitatea sa, pentru simțul umorului și pentru mintea sa deschisă.

Odată am mers la el acasă într-o sâmbătă seară, urmând să plecăm la teatru. Am descoperit atunci că, pe lângă un interior bine ordonat (mobilierul era cam demodat, dar deloc șocant, pentru că părea ales cu gust), într-una dintre camere era o dezordine considerabilă. Scaune și mobilier sparte, tablouri zdrobite și ireparabile. Dar ceea ce m-a frapat cel mai mult a fost mulțimea de cămăși uzate; ambalajele din

carton și hârtie zăceau peste tot. Sébastien mi-a explicat că fiecare cămașă a fost folosită o dată, apoi îi era „lene să le dea la spălat“. Când avea nevoie de o cămașă, mergea să-și cumpere, apoi, o dată folosită, ateriza în această cameră. Sébastien avea totuși timp să-și ducă cămășile la curățat. Se pare că nimeni nu îndrăznea să o facă în locul lui. De-a lungul lunilor, chiar al anilor, se îngrămădiseră acolo.

Am înțeles că viața lui solitară nu era ușor de trăit, chiar dacă nu a spus niciodată nimic pentru a-și exprima cea mai mică plângere. Dezordinea acestei încăperi reprezenta, după toate probabilitățile, revolta sa împotriva singurătății. Discursurile sale frumoase despre alegerea modului său de viață, împărtășite de prietena lui, nu puteau fi ținute decât cu prețul unui disconfort care ascundea o suferință. În dezordinea acestei camere, se auzea un fel de strigăt înăbușit adresat partenerei sale: „Vino să-mi iei cămășile murdare“.

În fiecare dintre noi există un om public, cel care iese în întâmpinarea lumii, cel care poartă cămăși noi sau curate, și altul care este privat, care are nevoie să fie îngrijit, care și-ar dori să-i fie spălate, călcate și aranjate cămășile. Sébastien dorea oare să spună că el, ca om privat, nu era suficient luat în considerare? Acest prieten radia în societate, era atrăgător, ceea ce o încânta pe prietena lui, dar în care se afla un copil înțărcat de mama, care nu era fericit.

Cămășile de unică folosință ne duc cu gândul la scutecele de unică folosință?

Câți oameni fac aranjamente similare parcă pentru a menține o idee

puternică, în acest caz aceea a refuzului coabitării în cuplu? Dezordinea localizată este produsul unei misterioase lipse de interes pentru ordine.

Camera imposibilă

Aceasta este situația pacientei mele Bérengère, pe care am tratat-o acum cincisprezece ani; a solicitat terapie pentru că nu mai suporta dezordinea într-una dintre camerele ei, în care puneă tot ce nu putea arunca sau așeza într-un dulap sau altundeva. Spre deosebire de Sébastien, ea se declara foarte nefericită. Când primea oaspeți, lui Bérengère îi era atât de rușine, încât încuia acea cameră, astfel încât să rămână inaccesibilă.

Despre restul apartamentului său se putea spune „cu greu“ că era curat, menajul făcându-se numai la „ocazii speciale“. De fiecare dată când trebuia să arunce un obiect, avea îndoieli cu privire la corectitudinea motivelor de a face acest lucru, apoi, paralizată, se cufunda într-o stare de descurajare și de oboseală.

I-am sugerat că acest spațiu dezordonat îi întărea strategia mai mult sau mai puțin conștientă de a evita întâlnirea cu un partener. Cum să aducă un bărbat la ea în aceste condiții? După divorț, cu mult înainte de a se muta în acest apartament, rareori găsisese ocazia să se întâlnească cu un bărbat. Această femeie matură, frumoasă și elegantă era conștientă de rezistența ei în acest sens, niciun bărbat nu părea să corespundă gusturilor ei. La sugestia mea, a răspuns laconic: „Poate“.

Mulți factori alimentau simptomul. M-am concentrat timp de câteva luni pe ideea că inhibiția ei răspundea unor conflicte multiple, adesea înțelese ca o reticență de a ieși din austeritatea ei sexuală. I-am spus că, prin refuzul de „a face curățenie“, evita să facă „plăcere cuiva“, oferindu-i și alte interpretări de genul acesta. Am ajuns să numim această încăpere „camera nonprietenilor“.

Ulterior, ea a început să vorbească despre proiectul de a se muta din acest apartament, spunând că în clădire sunt șoareci și vecini gălăgioși, dar nu reușea să ia măsuri concrete pentru a-l pune în vânzare.

Bérengère provenea dintr-un mediu foarte modest. Tatăl ei a murit când ea avea 6 ani; mama ei a trebuit să facă eforturi mari pentru a o educa și a subzista. Mama a reușit în cele din urmă să iasă la liman și să îi poată oferi cele necesare învățământului superior. Solidaritatea mamă-fică a jucat un rol esențial acolo. Bérengère îi poartă o admirație nemărginită, chiar și acum, după moartea acesteia. Anterior, după ce obținuse o funcție importantă care i-a îmbunătățit situația, a făcut totul pentru a-i oferi o viață mai bună și pentru a o ajuta.

Bérengère, care a devenit o femeie energică și a învățat să conducă echipe profesionale, s-a căsătorit de tânără și a avut un copil; a divorțat destul de repede de un soț „instabil“ și „dependent“. După o adolescență haotică și dezordonată, fica ei s-a căsătorit și a născut o fetiță.

Au fost analizate diferite aspecte, în special în ceea ce privește vinovăția pe care pacienta o putea simți în raport cu patrimoniul ei, dobândit totuși prin propria muncă, dar cu siguranță agravându-i sentimentul de

îndatorare față de mama ei. Nici nu mai avea curajul să-și facă planuri pe termen lung, fiind dezorientată în ceea ce privea viitorul său și neputând lua nicio decizie importantă. A-și ordona casa și mai ales camera-simptom ar fi însemnat să se instaleze definitiv în existența sa. Ea nu se simțea nici „proprietară”. De asemenea, refuza să devină „proprietatea cuiva”. Deși au fost interpretate numeroase variațiuni pe această temă, simptomul persista.

Cred totuși că intervențiile mele au produs unele efecte; sensul simptomului, complet neașteptat, a putut să iasă la iveală. Bérengère investise mult în relația cu nepoata ei, de care avea grijă adesea. Lipsa ordinii în casa ei și alaiul îndoielilor și ezitărilor, dezinvestirea căminului însemnau: „Ce rost are să fac ordine acasă, dacă o să fiu mai aproape de nepoata mea?” Își dorea să se mute aproape de ea, pentru a avea ocazia să o vadă mai des și să aibă grijă de ea. Bérengère se juca cu ea într-un mod inventiv: îi plăcea să iasă în oraș și să facă cumpărături împreună. Conform discursului ei înduioșător, ea și nepoata ei se înțelegeau de minune, spre deosebire de relațiile cu fica sa, care era exigentă și nervoasă. În loc să recunoască faptul că plăcerea companiei ei era scopul principal, Bérengère a explicat că a voia s-o „protejeze” pe nepoată împotriva pericolelor care o amenințau: fiecare dintre părinții ei era, din diferite motive, nociv pentru ea. Ea trebuia să fie „salvată”.

S-au făcut asociații între copilăria ei și cea a nepoatei sale, de unde a reieșit ambivalența lui Bérengère față de mama ei. Elaborarea curioasei „misiuni” pe care și-o încredințase pacienta mea i-a permis să avanseze în hotărârea ei de a se ocupa de propriul

apartament. Dacă la începutul travaliului nostru găsea pretexte pentru a nu-l aranja, acum găsea ocazii pentru a-l curăța și înfrumuseța. Nu și-a părăsit apartamentul, dar și-a înmuiat temperamentul auster.

Atunci când nu avem de-a face cu o serie de conflicte care stau la originea dezordinii localizate — ca la Bérengère —, este vorba despre „angoase localizate“ legate de fapte sau de traume precise, neelaborate și nereprezentabile. Ne confruntăm astfel cu o situație în care unul sau mai mulți membri ai familiei, traumatizați, au reușit să-și revină și să se refacă după traumă, dar problema îi bântuie: ei nu știu cum să-și împărtășească disconfortul cu ceilalți. În acest fel, dezordinea circumscrisă traduce în același timp dorințele lor contradictorii de a comunica sau de a se ascunde, de a lansa indicii pentru lume sau de a induce în eroare.

P. Benghozi (2006), care a lucrat asupra amenajării spațiului familial folosindu-se de un instrument pe care l-a actualizat, „spațiograma“, prezintă cazul unui cuplu al cărui desen realizat

în timpul unei ședințe de terapie comună a exprimat drama soției abuzate de tatăl ei la o vârstă fragedă. Lângă ușa de la intrare a casei apăruse o acumulare curioasă de obiecte, un amestec de obiecte disparate: valize, pachete, electrocasnice, mici piese de mobilier etc. Nu se pomenise nimic despre incest când a fost făcut desenul. Abia după un timp, revelarea sa a permis înțelegerea faptului că această acumulare dispartă, a cărei existență în realitate a fost confirmată de către parteneri, sublinia dorința acestei femei care ar fi vrut odinioară să-și „obtureze intrările corporale“ în fața asalturilor agresorului sexual.

Vă prezint acum un caz nou: o dezordine localizată care este legată de un simptom care este el însuși localizat; a apărut un dezacord serios în legătură cu dezordinea, dezvăluind o criză de încredere în acest cuplu.

Vom vedea încă o dată că locul dezordinii nu este nesemnificativ.

Violența domestică

Este vorba despre un cuplu, familia Videm, care a venit la consultație. Bărbatul a explicat circumstanțele ultimei lor dispute. Dezordinea din sufragerie a fost scânteia care a aprins focul. A văzut în mijlocul sufrageriei o găleată plină cu apă, o mătură și un mop, și și-a „imaginat” că soția lui le-a pus acolo pentru a-i spune că trebuie să facă curățenie, dându-i de înțeles că nu se ocupă suficient de casă, lăsându-i ei sarcinile ingrate. Această serie de presupuneri l-a înfuriat, și-a bătut soția și a ajuns să o strângă de gât. Aproape a sugrumat-o. Femeia a confirmat că a pus găleata în mijlocul sufrageriei, dar fără nicio intenție. Bărbatul părea revoltat de discuțiile anterioare, în care soția îi ceruse să se implice mai mult în treburile casnice. Ea a recunoscut în timpul terapiei că l-a criticat pentru asta; deseori în timpul discuțiilor, ridicau tonul; și din una în alta, aceasta se încheia cu o agresiune fizică din partea soțului.

Mă opresc asupra circumstanțelor ultimei scene violente. Sunt destul de uluit de natura interpretativă a declanșării episodului. Fantasmă, delir? În acel moment îmi amintesc că în multe scene casnice incriminările se pot baza pe interpretări proiective total nefondate. În ședință, doamna nu poate afirma că soțul ei are manifestări proiective în afara disputelor lor. Delir localizat? Ea spune însă că și-a pus în cap să-și schimbe soțul, să-l învețe bunele maniere, să-i pese de ceilalți, să aibă grijă de copii și că a avut satisfacții în acest sens, pentru că s-a schimbat „puțin”. Dar soțul pare deranjat de asta: spune că soția pune prea multă presiune pe el și că s-a săturat. Din

punctul meu de vedere deduc că „efectele“ acestei educații nu mi se păreau cu adevărat benefice.

Așa că le spun: „Schimbarea unui adult necesită timp“. Adaug: „Fiecare dintre ei pare să-și dorească să-l facă pe celălalt «ideal și perfect», poate pentru ca să devină mai plăcut în ochii lui și să găsească un motiv în plus pentru a-l iubi. Aceasta este o intenție dintre cele mai lăudabile. Totuși, în acest caz fiecare ar trebui să admită că nu este suficient de bun, că are o natură incompletă“. Le spun în sfârșit părerea mea: „Este greu să te accepți cu tot cu defecte“.

Reacția partenerilor a permis o deschidere. Pe un ton de exasperare, domnul răspunde că are, într-adevăr, o tendință spre „perfecționism“, dar că este mândru de asta, adăugând o serie de exemple care i-au făcut viața mai ușoară. În demonstrația sa, el se dezvăluie ca fiind foarte metodic și eficient din punct de vedere intelectual.

Nu știu dacă intervenția mea a avut succes; mi s-a părut pertinentă, în orice caz, corespunzând situației. Totuși, când am subliniat consecințele dorinței de a-i schimba pe alții, am fost „foarte pedagogic“.

Soțul și-a arătat supărarea; s-a prezentat ca un dominator. Un cocoș. A suferit în bărbăția lui? Cel mai probabil. Dacă așa stau lucrurile, aceasta relevă o fisură care s-a dezvăluit și în timpul crizei.

Femeia a folosit apoi un discurs destul de explicativ pentru a concluziona că „trebuie să vadă că soțul ei se schimbă“; ar face-o fericită.

Ce concluzii se pot trage din acest exemplu? Violența părea că face parte dintr-o dinamică de intoleranță majoră față de celălalt, față de genul

și de stilul său personal. Dar, din moment ce oamenii cred că bărbatul trebuie neapărat să se impună în mod necesar, altfel nu este bărbat, domnul Videm a dorit să se afirme prin violență. Nu avea alternativă.

Atrag atenția asupra unui aspect al patologiei cuplurilor violente. De obicei, se spune că bărbatul își lovește soția în urma anunțului acesteia de a-l părăsi. Acest cuplu nu o confirmă. La domnul Videm, o ceartă între genuri este cea care stă la baza violenței. Mă întreb dacă în cazurile în care anxietatea de abandon este mare la bărbat, acesta din urmă nu se vede lipsit de virilitate. „Dacă mă părăsește nevasta, ceilalți vor crede că sunt un neputincios?”

În memoria colectivă rămâne încă ideea, deși nu la fel de veche, că bărbatul trebuie să aibă un ascendent asupra femeii prin forță și violență, fizică, dacă alte mijloace sunt „ineficace”.

O nouă întrebare: are vreo importanță locul în care se manifestă violența? Pentru multe familii, sufrageria simbolizează locul

comunității conjugale și familiale și unde indivizii se oferă privirii din exterior; este, de asemenea, ca o relexie vizuală pe care membrii familiei și-o fac despre ei înșiși (vezi Capitolul 1). Pe de altă parte, atunci când alianțele familiale se țin de un fir, sunt stabilite condițiile pentru ca fragilitatea să fie dezvăluită. Prin urmare, nu este întâmplător că dezordinea acestui cuplu se manifestă în sufragerie. Găleata, mopul și mătura nu-și au locul acolo de obicei. Nu dau bine. Această „anomalie“ a perturbat un echilibru deja foarte precar. Au apărut sentimente bizare, interpretări de natură aproape delirantă despre ceea ce crede unul despre celălalt („Vrei să mă domini“) și au fost urmate de violențe masive. Defectele sunt expuse, dezvăluind faptul că diferența de gen a devenit o prăpastie care-i separă pe soți.

DEZORDINEA BINE TEMPERATĂ

Câteva dintre cazurile noastre au arătat că dezordinea le este necesară. Sunt adesea persoane disciplinate, care se regăsesc în amestecul lor de hârtii prost aranjate sau de obiecte împrăștiate în locuri neobișnuite.

O dezordine bine temperată îți permite să fii aproape de lucrurile materiale, să simți aura magică pe care o emană acestea. A le închide în dulapul lor înseamnă, pentru acești indivizi, a le condamna la uitare, la tăcere sau la uscare. Aceste sentimente pot fi împărtășite de oameni care nu sunt superstițioși. A ordona înseamnă a uita, a refula. Ar trebui luat în considerare acest lucru în analiza dezordinii.

Este interesant să raportăm această situație la cazul invers, cel al oamenilor prea ordonați: în alte aspecte ale vieții lor, ei pot folosi o apărare, izolarea psihică. Cu greu vorbesc cu prietenii sau apropiații lor despre aspecte ale

existenței lor pe care aceștia ar fi încântați să le cunoască; ei le țin deci „izolate“. În realitate, nu le place să „amestece“ ființele, lucrurile, trăirile, experiențele lor etc., de parcă o fobie de contact i-a făcut să se teamă de consecințe nefericite; faptul de a se explica îi face să se teamă că nu mai pot controla nimic. Discreția este pentru ei o garanție împotriva acestei pierderi a controlului.

Astfel, terapeutul poate petrece mult timp fără să fie ținut la curent cu probleme importante, uneori foarte favorabile pentru viitorul lor.

CE AR SPUNE DESCARTES?

Ordinea și dezordinea sunt în slujba afectelor împărtășite, reprezintă starea legăturilor intersubiective. Este necesar să acționăm cu toleranță față de cei care nu reușesc să se disciplineze suficient, mai ales în vremuri de criză. Din experiența mea de terapeut pentru adolescenți și familiile lor, mulți adulți

nu înțeleg de ce dezordinea este atât de tenace în cazul acestora, în ciuda recomandărilor lor.

Prea multă dezordine sau prea multă ordine complică viața oamenilor. Ordinea trebuie să fie în slujba oamenilor; lipsită de sens, ordinea devine devitalizată.

Cartezianismul, purtător de rigoare și disciplină, înțelegem astfel că vizează o ordine creatoare de sens și de frumusețe.

Cunoașteți cu siguranță cântecelul ce ridiculiza în secolul al XIX-lea tendința de a-i responsabiliza pe filosofi pentru consecințele revoltelor:

„M-arunc de pe dromader,
E vina lui Voltaire!
Am un nas bordo,
E vina lui Rousseau!“

Am putea adăuga:

„Nu mă mai regăsesc în ordinea mea,
Este vina lui Descartes“.*

Nu rimează, dar important este că am înțeles.

---

* – „*Je suis tombé par terre,/C'est la faute à Voltaire
!/Le nez dans le ruisseau,/C'est la faute à
Rousseau!*“, strofă dintr-o melodie cântată de
Gavroche în *Mizerabilii*, de V. Hugo,
parodiind tendința burgheziei și clerului de a
atribui orice problemă iluminiștilor. (*N. red.*)

Concluzii

La sfârșitul călătoriei noastre, putem observa că vizitarea casei ne-a umplut de bucurie și emoție. Poate am cunoscut-o puțin mai bine. Această vizită ne face să ne dorim să revenim. Ne place să ne întoarcem acasă, de o mie de ori, să vedem dacă trăim aceeași emoție, să o cinstim ca și cum am reveni într-un loc sacru. De fiecare dată, ne oferă o altă bogăție, o altă bijuterie a comorilor sale ascunse, deși ceea ce găsim acolo nu este niciodată exact ceea ce ne-am imaginat că vom găsi. De aceea este mai potrivit să vorbim despre revizitare. De fapt, prima vizită a avut loc fără ca noi să ne fi gândit la asta, în timp ce ne credeam a fi într-o rezidență veșnică, fără sfârșit. Eram copii și credeam că vom rămâne acolo pentru totdeauna. Dar de-a lungul timpului am părăsit-o așa

cum ne-a părăsit pe noi copilăria. Într-o zi am înțeles că era doar un loc de trecere.

Căminul părintesc ne rămâne străin, deși cunoscut, sumbru, deși ne scaldă în lumina a ceea ce ne aparține, a identității noastre făurite și modelate de istoria ei și a străbunilor noștri.

INFLUENȚE

Am încercat să dau o formă acestor experiențe. Ideea de habitat interior încearcă să le precizeze și, în același timp, să le lase să trăiască. Conceptele sunt cu atât mai relevante și mai iluminatoare cu cât nu pun presiune asupra realității trăite și o fac și mai strălucitoare. Precum sculptorul care polisează un obiect sculptat. Teoretizarea ar trebui să fie un alt mod de a vizita un loc. Sper că aceste pagini v-au permis să obțineți un ghid pentru casa familiei, dar nu am instrucțiuni de folosire nici pentru acest ghid, nici pentru vizită. De oriunde v-ați îndrepta către casă, veți fi la fel de vrăjiți de

parfumul pe care îl emană. Important este să vă lăsați surprinși. Această carte și-a făcut treaba dacă acum vă este mai puțin frică de căminul familial și dacă ați început chiar să apreciați această frică.

Multor oameni le este rușine de ceea ce simt, dar de ce trebuie să ne fie rușine de ceea ce suntem, de ceea ce am trăit? Chiar dacă te face să experimentezi afecte jenante, căminul familial este totuși ceva care îți aparține. Chestiunea solicitării de a intra într-o psihanaliză, care a făcut să curgă atât de multă cerneală, nu se reduce la această idee. Pacientul poate spune: „Sunt un monstru, dar nu mă pot urî pentru că nevroza mea îmi aparține, sunt eu“. Și ce anume cere pacientul de la terapeutul său? Să nu-i urască monstruozitatea, apoi să înțeleagă că aceasta are un motiv pentru a exista.

Casa sunt eu, ființa mea, ea nu poate fi rea; este o parte integrantă a identității mele. Extinderea reprezentării imaginii corpului spre

teritoriul locuibil face posibilă identificarea acestui principiu de comuniune între sine și spațiu, marcat tocmai de sigiliul apartenenței. Aș putea să-mi urăsc părul, dar nu pot scăpa de faptul că face parte integrantă din corpul meu.

Acestea fiind spuse, o altă idee, la care am revenit adesea, mi se pare că își găsește un loc în această discuție. Este lumea alcătuită din lucruri muabile sau imuabile? Este casa o entitate în schimbare sau rămâne statică și eternă ca materialul mineral din care este construită?

Atunci identitatea este întotdeauna egală cu ea însăși? Putem transpune această întrebare la noțiunea de *self*, de mine, de reprezentare, precum și de familie. Privită de la distanță, aceasta apare ca un obiect dur; de aproape, este o țesătură a cărei bătătură este o rețea de legături. Una dintre diferențele dintre lumea minerală și cea a psihicului este că materia anorganică este făcută o dată pentru totdeauna, în timp ce psihicul se face și

se desface fără oprire, ca niște legături, care se țes, se desțes, și se rețes permanent. Studiul habitatului interior ne-a învățat că nimic nu este definitiv și imuabil. Chiar și biologicul, sub aspectul forme finale a organismelor, se schimbă constant la nivelul celulelor și al moleculelor care le compun: viața este astfel în continuă mutație.

Ajung deci la ceea ce mi se pare a fi una dintre concluziile muncii mele: inconștientul casei trăiește sub efectul transformării.

A LOCUI ÎMPREUNĂ PENTRU A ACȚIONA ÎMPREUNĂ

Ideea de *mișcare* ne-a ajutat să înțelegem că acțiunea este în centrul reprezentării. Ne-a servit apoi să înțelegem familia: aceasta este o rețea de legături, legături de rudenie. Între timp a apărut o altă legătură: cea a conviețuirii. Iar ceea ce ne învață aceasta din urmă este că poate acționa acolo unde legătura filială trebuie să fie întărită, chiar să fie rețesută.

Am vorbit mult în psihologie despre sprijinul pe mamă/al mamei, despre importanța structurantă a psihologiei ei, a abilităților sale. Cu toate acestea, astăzi este timpul să recunoaștem că fundația are nevoie de reînnoire pentru a-și îndeplini opera și că trecerile extemporanee ale altor entități, fie ele la origine produsul său, îi conferă o orientare, chiar o existență. Așa este și cu casa. Nu are rost ca mama să fie definită ca având o disponibilitate infinită în raport cu copilul ei, dacă nu o face în mod asiduu și pentru timpul care se dovedește necesar. În mod similar, nu are rost ca tatăl să spună că întruchipează autoritatea, dacă el nu o aplică într-un mod pertinent și de câte ori este necesar, asistând copilul atunci când urmează să pună în aplicare ceea ce îi cere tatăl. Legătura de coabitare funcționează prin confirmarea acestor prezențe și a acestor semne de filiație. De aceea are un rol substitutiv atunci când familia trebuie să reconstruiască legăturile filiale sau legăturile de cuplu rupte. Familiile mixte, adoptive și

homoparentale o pun în practică. Astăzi suntem capabili să dăm acestui lucru o formă mai clară. Legătura de conviețuire „face” legătura filială; îi împrumută zidurile și coridoarele.

În orice caz, legătura se manifestă atunci când este în pericol de eșec. Altfel trece neobservată. De obicei, se atașează de evidența lucrurilor și a ființelor. Țeserea sa are loc în umbră. Dar nu este mai puțin importantă. Subiectivitatea unuia se întâlnește cu cea a altuia; se hrănesc reciproc, sunt nevoite să se poziționeze, să se sincronizeze și să se schimbe. Stabilesc entități comune, cum ar fi proiectul, mitul și idealul împărtășite. În ceea ce privește legătura de coabitare, aceasta contribuie la legitimarea întrepătrunderii sufletelor. Pentru aceasta, ea răsplătește ceea ce este asemănător și identic, ne face să ne obișnuim cu respirația, precum și cu sudoarea apropiatului și vecinului nostru. Legătura de coabitare favorizează disponibilitatea față de celălalt și ne amintește că suntem

responsabili de el, preocupați de durerile sale, implicați în dramele și bucuriile sale. A merge spre celălalt, a acționa în virtutea cererilor sale înseamnă, în același timp, a te construi pe tine. Ne hrănim narcisismul creând condițiile pentru o împărtășire a mentalităților și a intereselor.

JOACA

Legătura noastră cu casa se realizează prin afecte, reprezentări, memorie, acțiuni. Urma este memoria mișcărilor, a utilizării obiectelor. Ea reapare invitată de alte gesturi și mișcări. Spațiul are sens doar prin jocul în care este implicat, așa cum obiectele din casă, inclusiv cele staționare, îndeamnă la a te „distra” cu ele pentru a putea exista. Acest joc are încă o funcție, aceea de a da viață unui simbolism.

Consecința logică se rezumă la aceasta: conținătorii casei, în timp ce sunt în relație cu semnificanții formali

ai inconștientului nostru, depind de modul în care îi utilizăm. Și chiar îi iubim, din diferite motive:

- 1) Ne însoțesc și ne fac viața mai ușoară.
- 2) Ne amintesc constant de trecutul nostru și, odată cu casa în care ne-am născut, de toate celelalte case, de prima dintre ele, cea a vieții noastre intrauterine și, desigur, de legăturile cu cei dragi.
- 3) Trimit la reprezentări vechi, din istoria transgenerațională (la miturile, obiceiurile, legendele, secretele și fantomele sale).

În domiciliul familial, două constante se desfășoară în mod privilegiat, intimitatea și nevoia noastră de posesie, și ambele pentru a ne hrăni stima de sine. Prin aceste dezvoltări se confirmă importanța narcisismului bun, care este în slujba creșterii. Astfel ființele care se agață de teritoriul lor ni se par mai puțin nebune. Cei care sunt fără adăpost suferă îngrozitor. Depinde de noi să le înțelegem suferința. Dacă această carte a permis sensibilizarea

cititorului față de aceste probleme, înseamnă că autorul și-a îndeplinit misiunea.

Bibliografie

- Anzieu D. (1975), *Le groupe et l'inconscient*. Paris, Dunod, 3e ed. 1999.
- Anzieu D. (1985), *Le Moi-peau*. Paris, Dunod, 2e ed. 1995.
- Anzieu D. (1987), „Les signifiants formels et le moi peau“, în Anzieu D. și alții, *Les Enveloppes psychiques*, Paris, Dunod, pp. 1–22.
- Anzieu D. (2002), „Enveloppes psychiques“, în A. de Mijolla (coord.) *Dictionnaire international de la psychanalyse*, I, 523, Paris, Calman-Lévy.
- Augé M. (1989), *Demeures et châteaux*, Paris, Seuil.
- Bachelard G. (1957/2003), *Poetica spațiului*, București, Paralela 45.
- Benghozi P. (2006) Le spatiogramme en thérapie psychanalytique de couple et de famille, *Dialogue*, 172.
- Berenstein I. (1976), *Familia y salud mental*, Buenos Aires, Païdos.
- Bion W.R. (1962), *Aux sources de l'expérience*, tr. fr. Paris, PUF, 1982.

- Borges J.-L. (2010), *Dialoguri* București, Polirom.
- Bourdieu P. (2000), *Les structures sociales de l'économie*, Paris, Seuil.
- Cadoret A. (2002), *Des parents comme les autres*, Paris, Odile Jacob.
- Cuynet P. (1999), „La maison de rêve“, *Le divan familial*, 3, 59–72.
- Daniel J. (2001), „De l'amitié“ în *L'amitié* (collectif), *Le nouvel observateur* (număr special), Paris.
- Decherf G. et al (2003), *Souffrances dans la famille*, Paris, In Press.
- Depaule J-Ch. (2002), „L'impossibilité du vide: fiction littéraire et espaces habités“, *Communications*, 73, 185–202.
- Descartes R. (2012), *Discurs asupra metodei*, București, Gramar.
- Dibie P. (1987), *Ethnologie de la chambre à coucher*, Paris, Grasset.
- Eiguer A. (1981), în A. Ruffiot et al., *La thérapie familiale psychanalytique*. Paris, Dunod.
- Eiguer A. (1983), *Un divan pour la famille*. Paris, Le Centurion.
- Eiguer A. (1987), *La parenté fantasmatique*. Paris, Dunod.

- Eiguer A. (1989), *Le pervers narcissique et son complice*, Paris, Dunod, cinquième édition 2021.
- Eiguer A. (1991), *La folie de Narcisse*, Paris, Dunod.
- Eiguer A. (1994), *Une fêlure dans le miroir*, Paris, Bayard.
- Eiguer A. (1997a), in A. Eiguer et al., *Le générationnel*, Paris, Dunod.
- Eiguer A. (1997b), „L’habitat familial“, P. Cuynet (sous la direction) *Image du corps. Du groupe à la famille*, Besançon, APFC.
- Eiguer A. (1997c), *Petit traité des perversions morales*, Paris, Bayard.
- Eiguer A. (1999a), „L’appropriation de l’espace de la maison“, *Le divan familial*, Paris, In press éditions, 3, 43–55.
- Eiguer A. (1999b), *Du bon usage du narcissisme*, Paris, Bayard.
- Eiguer A. (2000a), „Filiation ou lien filial?“, *Le divan familial*, 5, 13–25.
- Eiguer A. (2000b), „L’esthétique du jeu dans l’espace psychique groupal“, *Revue française de psychothérapie psychanalytique de groupe*, 33, 6–25.

- Eiguer A. (2001a), *Des perversions sexuelles aux perversions morales*, Paris, Odile Jacob.
- Eiguer A. (2001b), „Psychanalyse du déménagement“, *L'autre*, 2, 3, 509–520.
- Eiguer A. (2001c), *La famille de l'adolescent: le retour des ancêtres*, Paris, In press éditions.
- Eiguer A. (2002a), *L'éveil de la conscience féminine*, Paris, Bayard.
- Eiguer A. (2002b), „La montée en force des perversions“, *Revista de psicoanalysis*, 59, 3.
- Eiguer A. (2008) *Jamais moi sans toi*, Paris, Dunod.
- Eiguer A. (2013) *Votre maison vous révèle*. Neuilly-sur-Seine, Michel Lafon.
- Eiguer A. (2016) *Une maison natale. Psychanalyse de l'intimité*, Paris, Dunod.
- Eiguer A. (2017) „La maison, un lieu de vie et de bien-être“, *Enfance & psy*, 72, 17–28.
- Eiguer A. (2020a) *Thérapies en ligne. La pratique analytique au défi de la communication virtuelle*, Paris, In Press.

- Eiguer A. (2020b) (cu R. Benhamou)
„Notre esprit, éternel curieux et joueur, a
besoin de fantaisie“, Interviu, *L'Express
Dix*, 13 aprilie.
- Eiguer A. (2020c) (cu C. Buffard)
„Comment expliquer l'engouement pour
les résidences secondaires?“ Interviu, *Le
Echos week-end*, 1 august.
- Fairbairn W.R. (2000), *Psychoanalytical
studies of personality*, 1952, tr. fr. Le
Hublot-Editions In Press.
- Ferenczi S. (1927–1933), *Œuvres Complètes
IV*, Paris, Payot, 1982.
- Forzano G. (1916), *Gianni Schicchi*, Opéra
de Puccini G. selon la *Divina Commedia*,
Dante, Opéra de Paris, 1987.
- Freud S. (1908), „Despre teoriile sexuale
infantile“, în *Opere esențiale vol. 5, Studii
despre sexualitate*, București, Trei , 2010.
- Freud S. (1912), „Totem și tabu“, în *Opere
esențiale vol. 9, Studii despre societate și
religie*, București, Trei , 2010.
- Freud S. (1914), „Pentru a introduce
narcisismul“, în *Opere esențiale vol. 3,
Psihologia inconștientului*, București, Trei,
2010.

- Freud S. (1915), „Doliu și melancolie“, *Opere esențiale vol. 3, Psihologia inconștientului*, București, Trei, 2010.
- Freud S. (1919), „Straniul“, în *Opere esențiale vol. 10, Eseuri de psihanaliză aplicată*, București, Trei, 2010.
- Freud S. (1923), „Eul și Se-ul“, în *Opere esențiale vol. 3, Psihologia inconștientului*, București, Trei, 2010.
- Freud S. (1932), „Despre obținerea focului“ în *Opere esențiale vol. 9, Studii despre societate și religie*, București, Trei, 2010.
- Granjon E. (2004), în Angel P., Mazet Ph., *Guérir les souffrances familiales*, Paris, PUF.
- Green A. (1982), *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*, Paris, Minuit.
- Jeammet Ph. (1980), „Réalité externe et réalité interne“, *Revue française de psychanalyse*, 44, 481–522.
- Kaës R. (1999), *La théorie psychanalytique des groupes*, Paris, PUF.
- Kohut H. (1975), *Le soi*, 1971, tr. fr. Paris, PUF.
- Kohut H. (1977), *The restoration of de self*, Madison, International University Press.

- Laplanche J. (1987), *Nouveaux fondements pour la psychanalyse*, Paris, PUF.
- Lévinas E. (1991), *Entre nous*, Paris, Grasset.
- Marc O. (1972), *Psychanalyse de la maison*, Paris, Le Seuil.
- Mercier M. (1999), „Acheter une maison et sortir de la malédiction“, *Le divan familial*, 3, 141–150.
- Nadeau S. (2002), *Homoparentalité*, Paris, Fayard.
- Ody M. (2003), „Troubles de la représentance chez un enfant de parent homosexuel“, *Revue française de psychanalyse*, 1, 219–228.
- Ozoux-Teffaine O. (1999), „La maison en héritage et la transmission générationnelle“, *Le divan familial*, 3, 131–139.
- Perron R., Perron-Borelli M. (1997), *Fantasme, action, pensée*, Alger, Editions de la Société algérienne de psychologie.
- Pichon P. (2002), „Vivre sans domicile fixe: l'épreuve de l'habitat précaire“, *Communications*, 73, 11–30.
- Pontalis J.-B. (2002), *En marge des jours*, Paris, Gallimard.

- Rank O. (2012), *Mitul nașterii Eroului. O interpretare psihologică a mitologiei*, București, Herald,
- Robert (1957), *Le Dictionnaire*, Paris, Société Le Littré.
- Romains J., Zweig S. (1923), *Volpone*, d'après Benjonson, Paris, Gallimard, 1950.
- Rosselin C. (2002), „Pratiques habitantes dans les logements d'une seule pièce“, *Communications*, 73, 95–112.
- Schilder P. (1923), *L'image du corps*, Paris, Gallimard, 1968.
- Shaffer R. (1976), *Un nouveau langage pour la psychanalyse*, tr. fr. Paris, PUF, 1990.
- Slavson S. (1953), *Psychothérapie analytique de groupe*, Paris, PUF.
- Stolorow R.D., Brandcraft B., Atwood G.E., (1987), *Psychoanalytical treatment: an intersubjective approach*, Hillsdale (New Jersey), The Analytic Press.
- Tisseron S. (1999) *Comment l'esprit vient aux objets*, Paris, Aubier.
- Vernant J.-P. (1999), *L'univers, les dieux et les hommes*, Paris, Le seuil.

- Veuillet C. (2002), „Des enjeux de l'héritage à l'adoption“, *Le divan familial*, 8, 185–194.
- Vidal J.-P. (1999), „L'habitat familial et ses rapports avec l'espace psychique“, *Le divan familial*, 3, 13–30.
- Vigouroux F. (1999), *L'âme des maisons*, Paris, PUF.
- Vigouroux F. (2008) *L'âme des objets*, Paris, Hachette.
- Winnicott D. (1970), „Perturbarea Eului în termeni de sine adevărat și fals“, în *Procese de maturizare*, București, Trei, 2014.
- Winnicott D. (1970), *Joc și realitate*, București, Trei, 2006.
- Yahyaoui A. (1999), „Migration: la maison diffractée“, *Le divan familial*, 3, 161–170.
- Yahyaoui A. (2001), „L'ailleurs, le non lieu: psychologie de l'espace et contextes d'exils“, *Perspectives psychiatriques*, 40, 5, 348–352.

Despre autor

Dr. Alberto EIGUER locuiește și muncește la Paris, în Franța, este psihiatru, psihanalist (SPP, APDEBA-IPA) și director de cercetări la Laboratorul PCPP, Universitatea Paris-Cité, EA 4056, unde a predat Clinica interculturală și Psihologia familiei. A. Eiguer a condus și revista *Le divan familial*. La inițiativa sa, în anul 2006 a fost fondată Asociația internațională de psihanaliză a cuplului și familiei.

Domeniile sale de interes sunt diverse: narcisismul, perversiunea, familia, cuplul, comunicarea virtuală, interculturalitatea. În ultimii ani, a început să dezvolte cercetări pe tema contratransferului: cercetătorii, aflați în supervizarea colectivă a propriilor cazuri, creează un câmp de reglare reciprocă, unde se aplică principiile științifice ale criticii, îndoielii, verificării, autoanalizei. El și-a publicat descoperirile în numeroase lucrări.

albertoeiguer@msn.com
eiguer-psy.fr

<http://alberto->

Cărți de Alberto Eiguer

Un divan pour la famille, Le Centurion, 1983.

La parenté fantasmatique. Transfert et contre-transfert en thérapie familiale psychanalytique, Dunod, 1987.

Le pervers-narcissique et son complice, Dunod, 1989. Deuxième édition, 1996; troisième édition, 2003; quatrième édition, 2012 ; cinquième édition, 2021.

La folie de Narcisse. La double conflictualité psychique, Dunod, 1991.

Une fêlure dans le miroir. Aspects rivaux du narcissisme dans la pathologie, Bayard, 1994.

Le cynisme pervers, L'Harmattan, 1995.

Petit traité des perversions morales, Bayard, 1997.

Clinique psychanalytique du couple, Dunod, 1998.

Du bon usage du narcissisme, Bayard, 1999.

Des perversions sexuelles aux perversions morales. La jouissance et la domination, Odile Jacob, 2001.

La famille de l'adolescent: le retour des ancêtres, In Press, 2001.

L'éveil de la conscience féminine, Bayard, 2002.

L'inconscient de la maison, Dunod, 2004, 2e éd. 2009; 3e éd., 2021.

Nouveaux portraits du pervers moral, Dunod, 2005.

Jamais moi sans toi, Dunod, 2008.

Psychanalyse du libertin, Dunod, 2010.

Votre maison vous révèle, Michel Lafon, 2013

Le tiers. Psychanalyse de l'intersubjectivité, Dunod, 2013

Une maison natale, Dunod, 2017.

Les pervers narcissiques, PUF, collection Que sais-je, 2017.

L'analyste sous influence. Essais sur le contre-transfert, Dunod, 2019.

Thérapies en ligne. La pratique analytique au défi de la communication virtuelle, In Press, 2020.

La haine de soi et de l'autre. Psychanalyse de la stigmatisation, Dunod, 2022.

Volume collective

La thérapie psychanalytique du couple, Dunod, 1984.

Le couple: organisation fantasmatique et crises d'identité, Toulouse, GREC, 1986.

L'objet transgénérationnel, Editions de l'UFR de Bobigny, 1991.

Le générationnel. Approche en thérapie familiale psychanalytique, Dunod, 1997.

La fête de famille (dir. Alberto Eiguer, Christine Leprince et Florence Baruch),
In press, 1998.

La part des ancêtres, Paris, Dunod, 2006.

La perversion dans l'art et la littérature,
Paris, In Press, 2007.

La violence dans les couples et les familles,
Paris, In Press, 2012.